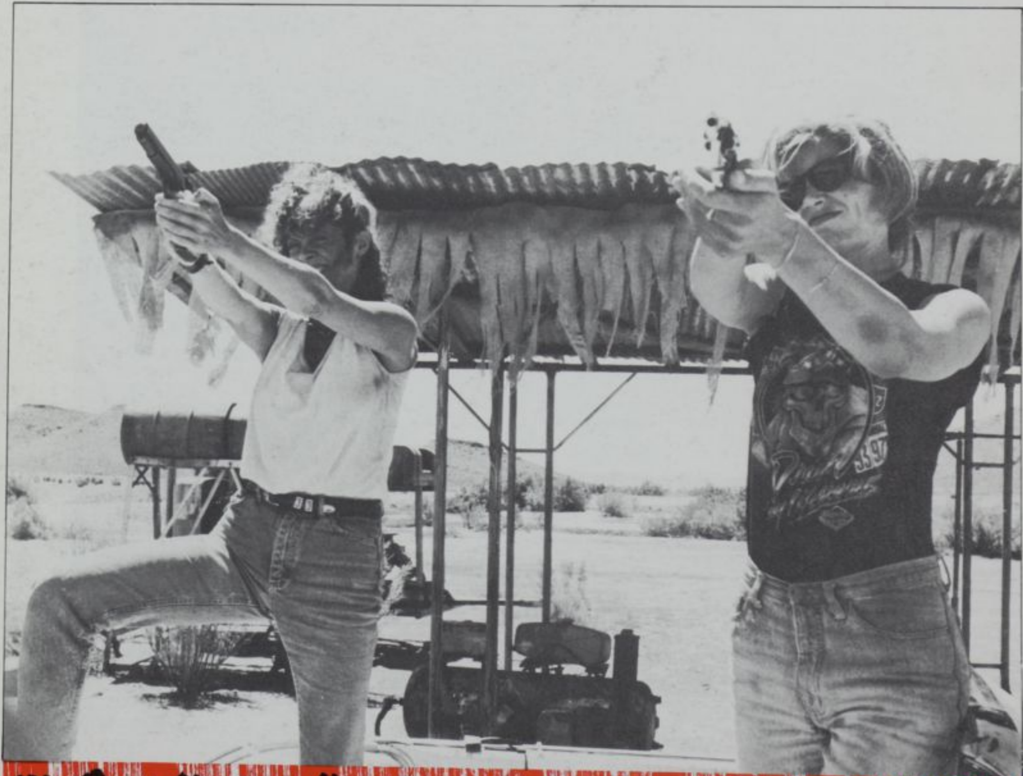
כתב עת פמיניסטי

נגה

סתיו 1991 • גיליון 22 • 14 ש"ח

איך זה קורה שלמרות חוק הזדמנויות שוות בעבודה נשים משתכרות פחות (עמ' 16–23)

שיתפוצצו

מ כ ת

כמה קרעים מחיי

בשמונה במרץ 1991 הביאה מירה אריאל את גיליון העשור של נגה ל"פורום הנשים" באוניברסיטת תל־אביב. באותה הזדמנות ביקשה מהנשים שהיו שם לכתוב לנגה, וציינה ש"מכתבים למערכת מעולם לא נדחו." "אם לא בכניסה הראשית, לפחות דרך החלון," אני חושבת, כשאני מעלעלת בגיליון. והרי מכתבים למערכת היו בין הצעדים הראשונים שלי לצאת לעולם כפמיניסטית: והרי התמחיתי בכניסה לעיתונות הגברית דרך הצוהר הפלבאי של "מכתבים למערכת", שלעתים מתפרסמים ולעתים לא. לא נראה לי שהעיתונות הגברית לא מעוניינת לשמוע מה שיש לי לומר, אך כנראה שגם נגה לא. פעמיים בעשור שלחתי מפרי עטי ולא קיבלתי תשובה – אפילו לא שלילית. פעם פורסם בנגה מכתב שלי, בתגובה למאמר מלומד של חוקרת על התנועה הפמיניסטית, שהתפרסם בגיליון הקודם. אותה חוקרת לא השתתפה מעולם בפגישה כלשהי בתנועה הפמיניסטית.

כשאני קוראת את גיליון העשור עולה בי למראהו תגובה בהשאלה מסוזן גריפין, שטענה כי הקרימינולוגים מדברים על "אונס ללא שריטות" – כי הוא מדבר על "פמיניזם ללא דמעות". ופירוש הדבר עבורי הוא תנועה ללא נשים וגם מהפכה ללא מהפכנות. כי בגיליון העשור של נגה אני מוצאת דיבור על "נשים" כעל מושג מופשט, כשכל אחת כותבת על הזן המוזר הזה שנקרא "נשים" אבל לא על החיים שלה ושלי. לא על נשים בשר ודם, נשים שיש להן שם, ולא במובן ה"סלבריטי" (מלה ששמעתי לראשונה בתנועה הפמיניסטית, ואז הבנתי מה זה "למכור" את הפמיניזם). גם אין הוא מביא סיפורים של נשים, עם עבר ועתיד, סיפורי חיים שמקשרים בין האישי והפוליטי וגם בין הפוליטי והאישי.

כי בגיליון הזה אני לא מוצאת את עצמי ואת הנשים ש"עשו" את הפמיניזם הישראלי בעשרים השנים האחרונות. ואינני מתכוונת ל"תדמית" ול"כיבודים", אשר – למרבה הזוועה שאני מרגישה – יש פמיניסטיות חדשות שמאמינות שזה חלק מהפמיניזם, אלא לחיים הממשיים של כל אחת מאתנו. וגם אין מקום בנגה לחיים של אמא שלי והשכנה שלי והדודה שלי. ואני חושבת על התנועה בתל־אביב כעל מישהי שיילדתי ושהיא בתמורה יילדה אותי – בדם, יזע ודמעות. אבל מה שאני קוראת בגיליון העשור של נגה זה עובדות יבשות וניתוחים משעממים, שעבורי אינם מעלים ואינם מורידים ולא אומרים דבר. אמנם, תמיד יכולתי, גם מתוך שינה, לספר את תולדות התנועה ואת תולדות הפמיניזם בארץ – שמות, תאריכים, מאורעות, "הישגים" ו"כישלונות" – אבל לא בתור חומר מלומד שלומדים באוניברסיטה, שבה כבר לומדים על פמיניזם, אבל לא על חיים פמיניסטיים. כי באוניברסיטה אין דמעות, רק מחקרים על מישהי אחרת.

כי בשבילי התנועה הפמיניסטית היא, קודם כול, "פמיניזם עם דמעות", שפירושו להיות בת שלושים ושלוש וללכת ערב אחרי ערב ל"תנועה", כששני הילדים רצים אלי ומחברים את הברכיים שלי ומבקשים: "אמא, אל תלכי." ואני הולכת, כדי לחולל מהפכה, כדי לתקן את העולם, כדי שלא יגדלו בתור גברים ששולטים בנשים, כדי לשנות. ואני הולכת בהרגשה נוראה שהמטלה על שכמי כבדה כל־כך: אבל שאני חייבת, מוכרחה. ואני מרגישה גם התעלות בידיעה שזה הדבר שנכון ביותר לעשותו. ואני מרגישה צער כי יש מחיר שאותו משלמים הבנים שלי. ואני הולכת, כדי לחלק כמה רגעים גדולים, לפעמים עם נשים אלמוניות שמדברות על "מי מנקה בבית את השירותים", ו"למי יש כסף בבית", ועל "רציתי להיות רקדנית כשהייתי קטנה", ו"לא קיבלו אותי לעבודה כי הייתי אשה".

כי להיות בתנועה הפמיניסטית זה להרגיש כל הזמן קרועה, לא רק ביחס למשפחה שלי אלא גם לגבי התנועה עצמה, כשעולים הקשיים דרך ויכוחים, מריבות, פגיעות, חשדנות ואי־אמון. לעתים הישיבות מתישות ונוראות, ולכל אחת מהן אני הולכת בהרגשה שחיי תלויים בכך, וכל אחת תמיד הכי חשובה והכי גורלית עבור התנועה ועבור הפמיניזם – כל זאת כאשר שם, בחוץ, העולם כמנהגו נוהג. והיו הפעמים שחזרתי הביתה מישיבות בלב כבד, רצוצה וכואבת, מוחי קודח, ורק לפנות בוקר הייתי הולכת לישון רועדת כולי, ספוגת עלבונות ומכאובים, פגועה ופצועה, בהרגשה שהכול נגמר. ואז הייתי קמה למחרת וממשיכה.

ולהיות בתנועה הפמיניסטית זה להשתתף בקבוצות ל"העלאת תודעה", ולחזור הביתה מפגישה ולחשוב על איך להציל את העולם וגם על הכיור שממתין לי עמוס בכלים מלוכלכים, וצלחות עם שיירי אוכל על השולחן, ומחליטה שמחר בבוקר אני פותחת בשביתה ולא אגע בכלים עד שלבן־הזוג או לילדים יימאס והם ירחצו את הכלים (וזה לקח להם ארבעה ימים!).

בתנועה הפמיניסטית עלו שאלות שלא מצאתי בגיליון העשור של נגה – איך אפשר להיות פמיניסטית וגם להצביע לאיזושהי מפלגה (היום טוענות שמשום שאת פמיניסטית את צריכה להצביע. עולם הפוך...): או איך זה להיות לסבית ולחיות בעולם הטרוסקסיסטי: ואיך אפשר לחיות כשעשרים וארבע שעות ביממה את נתקלת בגישות מיניניות, בפרסומת מיננית, בשוביניזם זכרי.

והיכן בנגה הנשים שהגיעו לתנועה וסיפרו שלא סיימתי בית־ספר תיכון וגם לא עממי (ושהיו מעט, מעט מדי)? והיכן הנשים שסיפרו בדיחות על עולם הגברים ויכולנו קצת לצחוק? והיכן הנשים שבאו לתנועה וסיפרו שהן לא יכולות יותר, כי בבית גהינום? "... היא ישבה על המיטה ברחוב דיזנגוף מאתיים עשרים ושמונה ובכתה בכי תמרורים. סיפרה שהבעל אמר לה: אם את יוצאת מהבית – אז רק כתונתך לעורך. בלי הילדים, בלי כלום. אחר־כך נסענו הביתה כי גרנו באותה שכונה, ועוד דיברה כשעה, ויותר לא באה לתנועה. כשראיתי אותה בסופרמרקט לא אמרה לי שלום והסבה את העיניים ממני, ועד כעת, כשאני כותבת זאת, עולות הדמעות בעיני" (מוקדש לא').

אני בתנועה לא בכיתי (כמעט). אם משא הפמיניזם על הכתפיים היינו צריכות להיות חזקות ונוקשות. ממש מאצ'ואיסטיות. לכעוס היה לגיטימי, כמו לגברים. לצחוק היה בסדר, אבל לא תמיד הרשינו לעצמנו לצחוק. הכול היה קשה ורציני אבל הכי חשוב בעולם. היו הרבה תקוות ותוכניות, הרבה יריות באפילה, מכרות חדשות, חברויות ואהבות, וגם חיכוכים ואי־הבנות, אכזבות ובגידות. והייתי חוזרת הביתה עם הכאב הנורא, ונכנסת לחדר הקטן, שם ישנו הילדים שלא קיבלו ממני הערב נשיקת לילה טוב. אבל הם היו שם, הילדים שלי. ובן־זוגי לא ידע אף פעם באיזו שעה הגעתי, כי באתי מעולם אחר.

היתה לי מחויבות מוחלטת לפמיניזם ולתנועה. פמיניזם היה ה"קריירה" שלי אבל הוא היה הפכפך, מחליף צבעים. רציתי שהפמיניזם יהיה לי בית, אך זה בית ללא קירות, ואני חשופה באופן תמידי לסקסיזם בעולם הגדול, לשוביניזם הזכרי בסביבתי הקרובה, לצליפות של חברותי לתנועה ולצרכים הדחופים של הילדים. זה היה לדאוג לתלבושת אחידה ונקייה, ולחשוב מה יאכלו בצהריים ובסוף להביא להם פלאפל וחומוס. התנועה היתה לי בית, אבל בית פרוץ לרוח, שאליו באו נשים והלכו.

ואני נשארתי. מעולם לא עניתי לציפיות: במשפחה, ה"בעל" כעס והילדים הרגישו מוזנחים: בעולם הגדול ציפו לתפקיד ולהופעה "מכובדים"; ואילו בתנועה היו שהתקיפו אותי בתור קיצונית מדי או מתונה מדי, שאני עושה "יותר מדי" או "לא עושה מספיק". ועדיין אני שם היום, חברה בוועד של התנועה הפמיניסטית בתל־אביב, עם אותן השאלות הישנות של מהי הדרך, ומהו באמת הפמיניזם. כל פעם מזווית ראייה אחרת, וכל פעם זה כואב, כאילו שזאת הפעם הראשונה. אבל אינני מוותרת.

גיליון העשור של נגה מעלה בי גם כעס שהצטבר במשך השנים על הסגידה לפמיניזם המערבי, בעיקר הצפון אמריקני. בתהליך איטי הגעתי להכרה שהפמיניזם הזה לא רק תרם לי ובנה אותי, אלא גם הזיק. קשה לי לראות היום את יראת הכבוד למערביות המלווה ביטול של עצמן ושל "נייטיבס" אחרות. כי ראיתי כיצד הקולוניאליזם התרבותי הזה אוכל כל חלקה אותנטית טובה בנו, מוחק כל רדיקאליזם ומשליט רוח של תחרות ושל יאפיות בפמיניזם הישראלי – שמצטייר כבבואה קפיטליסטית חיוורת ושמרנית, אדוקה יותר מהאפיפיור – וזה מתנכר לשורשיו, רועה בשדות זרים שם "הדשא ירוק יותר", נבלע באתנוצנטריזם של

ב י ם

ארצות־הברית.

ואז באה מלחמת המפרץ. וראיתי מי אתי, בחדר האטום. לא היו שם נשים, כי במשפחה שלי יש שלושה זכרים: בן־הזוג והבנים. התנועה השתתקה. כולן נצמדו לא/נשים קרובים/ות. לא הייתי לבד בחדר האטום, אבל חשתי בדידות פמיניסטית איומה בתוך המלחמה. העציב אותי מאוד שהחלום על סולידריות נשית לא רק אכזב אלא הפסיק להיות חלום בשעה שהבית שבו אני מרגישה הכי בטוחה הוא בית עם גברים.

ואם כל אחת לנפשה, יחי האינדיבידואליזם הטרום־פמיניסטי שלי הישן והטוב. ומה שניתר לי זה לכתוב לנגה מכתב למערכת, שמעלה אפס קצה של דברים שלא מצאתי בגיליון העשור, וכמה קרעים מחיי (אבל בכל זאת, החיים שלי, לא של מישהי אחרת!), ומאוכזבת על שנגה לא מצאה לנכון להקדיש גיליון לתולדות התנועה הפמיניסטית בארץ ולנשים שעשו אותה.

אסתר עילם,
תל־אביב

ארגון "בת אדם" סירב לטפל באסירות פלסטיניות

בטור "זה מה שקורה" (גיליון 21) סופר על מבצע עדויות של ארגון "בת־אדם" ובתוכו על היחס של הרשויות לנפגעות אלימות מינית.

אנו פנינו כמה פעמים לארגון זה בעניין נשים פלסטיניות הסובלות מתקיפות פיסיות ומיניות מצד חיילי צה"ל ואנשי השב"כ, וביקשנו מהן לתת פרסום לעניין. אלא שהן סירבו בטענה שאין הן מתעסקות במקרים פרטיים, למרות שהמקרים אינם פרטיים אלא הפכו למדיניות כמעט רשמית.

לנו יש כמה שאלות לארגון "בת־אדם":

האם הן תהיינה מוכנות לקבל כעת, כשהן אוספות עדויות פרטיות, את עדויות הפלסטיניות שסבלו מתקיפות ולפרסם אותן?

האם איסוף העדויות הוא סלקטיבי?

האם הן מפחדות להתעסק עם נושא שלפי הגדרתו אמור להיות בטיפולן, מפני שהוא יכול לגרור תגובות חריפות מהממסד?

נשים למען אסירות פוליטיות

זמרת נשים כביטוי של יופי וכוח חיובי

בגיליון 20 של נגה, במאמר "הן עוד לא נולדו" מאת רחל אוסטרוביץ', היא מונה בין היתר כמה עיסוקים חשובים עד מאוד, אך משום־מה מצאתי בסופו נימה של זלזול באמנות הזמרה. ואני לתומי חשבתי שאין כמעט עבודות בזויות אלא עבודות אשר עושים אותן היטב או באופן גרוע.

היא טוענת במאמרה ובצדק, על מקומן הזעום של נשים בכנסת, בין מקבלי פרס ישראל ובאירועי ספורט. שמחתי להבין שהספורט נחשב למקצוע מכובד. אם כן, למה לתקוף את אמנות הזמרה?

בסיכום מאמרה שואלת רחל אוסטרוביץ': "עכשיו ברצינות (הדגשה שלי, מ.ג.), איזה תפקיד מיועד לנשים," והיא עונה: "לנשים, למרות שקול באשה ערווה, ייעדו את השירה באירוויזיון, רצוי שיהיה בערטול, כי אחרי כל זה, מה נותר לנו הנשים לעשות? – לשיר!"

אתחיל מן הסוף תוך סטייה קטנה מן המאמר של ר.א.: הרי ידוע לנו היטב שמה שנותר לנו לעשות הוא רב מאוד. עלינו להשתמש בכשרונות הטובים ביותר שלנו לשיפור מעמדנו, לטובתנו ולטובת החברה כולה.

מה עוד נותר לנו־לך רחל אוסטרוביץ' לעשות? הרי מזה שנים רבות את עוסקת בעבודה המבורכת של הוצאת כתב־העת נגה, כתיבה בו והופעות אישיות מכובדות ברדיו ובמקומות אחרים. אני הייתי שואפת לכך שכתב־העת יגיע לא רק לעילית אלא לחוג רחב ביותר של נשים.

ואחזור לעניין הזמרה. היות ושירת נשים התקשרה בינינו הפמיניסטיות לפחות פעמיים דווקא עם האירוויזיון (ראו נגה 9 ומכתבי התגובה לכך) ודווקא לגנאי, עלי לחזור ולומר מה שאמרתי בגיליון נגה מס' 10: לא הייתי מזלזלת בקלות רבה כל־כך באירוויזיון. יש שם ניסיון – אולי מסחרי בעיקרו, אבל שמא נוכל לחיות בלי מסחר גם אנו הנשים? – למצוא את מיטב הכשרונות ביצירה המוסיקלית הקלה ובביצועה. מישראל הופיעו, במשך השנים, נציגות נכבדות: נורית הירש, כמלחינה ומנצחת, וזמרות כגלי עטרי, שלומית אהרון ואחרות. לפיכך, עניין רמתו הכללית של האירוויזיון אינה מבטלת את הישגי הנשים – כל אחת בפני עצמה – הנמצאות דווקא שם במעמד של שוויון מוחלט, בכל המובנים, עם הגברים. הרי כתב־העת נגה עצמו ערך פעם, לכבוד יום האשה הבינלאומי, מנחה שברובה היתה מאוכלסת בזמרות מוסיקה קלה נוסח האירוויזיון, ואולי לא כולן ביטאו דווקא רעיונות פמיניסטיים אלא פשוט בידרו אותנו.

לסיכום: 1. בעינינו־אוזנינו הפמיניסטיות – וגם של אחרות/ים, קול באשה איננו ערווה אלא יופי, כוח הבעה אמנותי, כוח מעודד ומדרבן; 2. האירוויזיון הוא הרע במיעוטו – אם הוא רע בכלל; 3. ישנן עוד צורות זמרה נעלות ולא אוכל למנותן מרוב עכ"ה אין להכליל בענייני זמרה לרעה; 4. לא נותר לנו לשיר כנחמה מפוקפקת, אלא לשיר! בתקווה ובשמחה כי שירתנו נהדרת: שמענה מקהלות נשים מארצות הבלקן, מרוסיה, מפאריס, ועוד ועוד. ולוואי ונשיר כבר לא רק שירי קרב (נכון, הקרבות שלנו לא תמו, רחוק מכך), אלא גם שירי נחת ושמחה על הישגינו.

מירה גילאי,
תל־אביב

לדעת שהדיכוי בתוכנו

אנו הנשים חונכנו בחברה שרואה בנו נחותות, ספגנו אל קרבנו את החינוך הזה מילדות ועד בגרות. כעת אנו מנסות להילחם בכך באמצעים חברתיים. אנו מנסות לשנות (אלו שמודעות לקיפוח) את גישותיהם של הגברים. אלא שהבעיה היא שגם אותן נשים שנאבקות נגד הדיכוי ומתמרדות, גם בתוכן (ובתוכי אני גם כן) מופנם הדיכוי שהאשה נחותה מהגבר ולמדנו להאמין בזה. לדעת שזה בתוכנו יעזור לנו לצאת מזה, משום שאם לא יודעים שהדיכוי עדיין ממשיך בפנים, בתוך הנפש, לא פותרים אותו שם. לא נעים להודות אבל כדאי להודות שגם אנו מושפעים מהחברה סביבנו (גברים ונשים), אז כדאי לגרד את השכבות בפנים ולהסתכל על זה. לכן, שחרור האשה לא צריך להיעשות רק על־ידי מאבק פוליטי (גם על־ידי מאבק פוליטי) אלא על־ידי שינוי עצמנו. יחשבו להם הגברים עלינו מה שיחשבו, אלא שאם יהיה ציבור מספיק של נשים שתשתחררנה בתוך נפשן פנימה מהאמונה שננטעה בתוכן בדיכוי, זה ישפיע גם על הגברים להתייחס אחרת ודברים ישתנו. לדעתי אנחנו לא צריכות לחכות עד שהגברים יתנהגו אחרת אלא אנו צריכות לחשוב אחרת ואז יתנהגו אלינו אחרת. אני יודעת מניסיוני שבתקופות שבהן האמנתי יותר בדיכוי האשה (כלומר, הושפעתי יותר מדעת החברה) גברים התנהגו אלי בהתאם, וברגע שהשתחררתי מזה הם גם השתנו.

לכן, לדעתי, כדאי מאוד להקים קבוצות תמיכה לנשים שבהן הדגש יהיה על בנייה של הערכה עצמית שלנו כנשים ולא כל־כך על כעס (אפילו שהוא מוצדק ונעשה עוול) ומודעות לכך שנחשוב תמיד, נדע תמיד בפנים שמגיע לנו, אף על פי שהחברה בחוץ לא כך מתנהגת. וזה ישפיע בסופו של דבר. למשל, שמותר לנו להיות מיניות כמו הגברים. גם את הצד הפוליטי אין להזניח. חשוב שנשים תשתתפנה באופן שווה לגברים במשרות בכירות, חשובים שוויון ושותפות אמיתית בחיי הנישואים, בחוקי אישות אחרים, במניעת מעשי אלימות נגד נשים, נערות וילדות. לכל אלה דרוש מאבק פוליטי והסברתי.

ישנן נשים שפתרו את הבעיה של יחס לא הוגן כלפיהן מצד גברים במסגרת של קשר זוגי לסבי. זה יכול להיות פתרון טוב מאוד אפילו, אבל לא כל הנשים נמשכות דווקא לנשים. ישנן כאלו שנמשכות דווקא לגברים אבל לא יכולות לסבול את התנהגותם ורוצות להפסיק קשרים עם גברים כבני־זוג. החיים לבד – אני מאמינה – לא רעים בכלל, אבל (תלוי למי) זה יכול להיות פתרון לכמה נשים.

בדרכים אלו ובעוד דרכים אני מאמינה שניצלים בסופו של דבר.

אילנה סטיצקי,
ירושלים

ת ג ו ב ה

עוד על נשים וסוציוביולוגיה

אני מבקש להצטרף לוויכוח המעניין בין מירה אריאל (נגה 20) לבין עדה למפרט (נגה 21). אריאל מפגינה ידע רב בסוציוביולוגיה, אולם חומה בצורה של פחדים ודעות קדומות ("מפלט מדעי מכובד לדיכוי האשה": "מסבירה נחיתות חברתית, של נשים על בסיס ביולוגי"; "הסוציוביולוגים, גברים רובם ככולם") – חוסמת את דרכו של ידע מרשים זה אל ההבנה.

כל עוד יחושו נשים שוחרות שוויון וקדמה שהסוציוביולוגיה מאיימת על שאיפותיהן (ואולי אפילו על מה שהשיגו בעבר), הן תמצאנה דרכים לאטום את עצמן מפני התובנות והמסרים ההומאניסטיים הגלומים בה. מטעמים אלה יש לפתוח את הדיון מן הסוף: האם הסוציוביולוגיה קוראת להנצחת קיפוחן של הנשים? האם היא תשובתו של מדע גברים מיננני לאתגר הפמיניסטי?

ראשית, כדאי להציץ ב"דמויות הפועלות": הדור השני של המחקר הסוציוביולוגי מאוכלס במחציתו בנשים. מקום בכורה מגיע לדעתי לאנתרופולוגית לאורה בטזיג, בשל ספרה Human Reproductive Behavior. תרומה לא פחות חשובה תרמה הפסיכולוגית לדה קוסמידס העוסקת בהיבטים האבולוציוניים של התפיסה והחשיבה. אשת החינוך ג'יין לנקסטר הצטרפה לסוציולוגית הוותיקה אליס רוסי במחקר השוואתי על הורות. הלן פישר מן המוזיאון להיסטוריה של הטבע בניו־יורק מצאה התאמה בין מחזורים רב־שנתיים של הפרשה פנימית (אצל שני המינים) לבין מחזורי נישואים־לידה־גירושים בשורה ארוכה של מדינות.

כמי שזכה (במסגרת כינוסים מדעיים) להיפגש ולשוחח עם כל אלו, קשה לי לתארן כנגררות למסורת מחקרית המוטה מראש נגד נשים. מידע פרסונאלי חלקי זה אינו מתיימר להוות הנמקת־נגד עניינית, אלא רמז לכך שהסוציוביולוגיה היא כנראה נושא גדול ומלהיב מדי מכדי להשאירו לגברים בלבד.

מקדמת דנא מתרוצצות בתנועות השואפות לשוויון בין המינים שתי מגמות: האחת, לסייע לנשים להשיג יותר במסגרת חוקי המשחק הקיימים; השנייה, לשנות את חוקי המשחק כדי להתאימם לצרכים וליכולת של שני המינים. המגמה הראשונה חייבת להניח שכל ההבדלים הבין־מיניים בהעדפות ובכישורים הם פרי החינוך והתרבות, ולכן די להסיר את המכשולים החברתיים כדי להשוות נשים וגברים בכל עניין חשוב. המגמה השנייה אינה שואפת להפוך את הנשים ל"גברים עם רחם", אלא לשנות את החברה ואת התרבות כך שגברים ונשים יוכלו לתרום את תרומותיהם הייחודיות ולזכות בתמורות מתאימות (שוות ערך, אך לאו דווקא זהות).

לאלה הסבורים שההבחנה היא עיונית בלבד, הנה דוגמה: נניח שברפובליקה קטנה ומוזרה הקרויה לארשי רק קצינים קרביים יכולים להגיע לעמדות פוליטיות בכירות, ולכן רק גברים משרתים בממשלה. איזו משתי הדרכים הבאות לתיקון המעוות היא קצרה ובטוחה יותר: לטעון שנשים כשירות לקריירה צבאית־קרבית ממש כמו גברים, ולאחר שהושגה ההסכמה לכך להחדיר נשים לכל דרכי הפיקוד, בצנחנים ובסיירות? או אולי להיאבק נגד צל"ש רמטכ"ל ודרגת אלוף כתבחיני כניסה למנהיגות בכירה בלארשי?

ברמה הכללית יותר מסבירה למפרט (נגה 20), שכיוון שהאם משקיעה יותר בצאצא כבר בזמן ההפריה וההיריון, בעוד שקרבתם הגנטית של שני ההורים לצאצא שווה, נוטה האשה להעניק לכל צאצא יותר – אפילו במחיר הולדת פחות צאצאים. הסוציוביולוגיה טוענת, איפוא, שילודה מבוקרת וחינוך מתוגבר להבטחת עתידם והצלחתם של כל הצאצאים הם האינטרסים האופייניים לרוב רובן של הנשים, ברוב רובן של התרבויות. בחברות קטנות ומסורתיות דוכא האינטרס הטבעי של האשה, והתרבות עמדה לצדו של הגבר, המעוניין, לדעת הסוציוביולוגיה, בכמות צאצאים מרבית – אפילו על חשבון איכותם.

אנו חיים בחברה מודרנית בעלת טכנולוגיה רפואית מפותחת, תמותה נמוכה ויכולת הפרדה בין מיניות לבין ילודה. אי לזאת, נוצרה התאמה בין האסטרטגיה הרבייתית המיוחסת לאשה לבין האינטרסים של הילד, המשפחה, הקהילה, המדינה והאנושות. לאור ניתוח זה (שלמיטב הבנתי מוסכם על סוציוביולוגים מכל מין וזן), יש להחליט האם הסוציוביולוגיה רואה בנקבות בכלל ובנשים בפרט "נחיתות" כלשהי.

בהערת תשובתה ללמפרט (נגה 21) כותבת אריאל: "לא התעלמתי משימושים בתיאוריה עם דטרמיניזם ביולוגי לטובת נשים... הטענה המרכזית היתה שהתיאוריה אינה תקפה." נראה לי שהערה זו מהווה צעד קדימה לקראת דיון ענייני. משיית כל האבנים שהטילה אריאל (בסיועה של רות בלייר) לבאר הסוציוביולוגית היא, כמובן, מעבר למגבלות המקום, ואולי גם מעבר להתעניינותם של רוב קוראות וקוראי נגה. אך בכל זאת אנסה ליישר כמה הדורים.

"אין דרך להוכיח קשר בין גן מסוים... לבין התנהגות אנושית ספציפית" (אריאל, עמ' 12). טיעון ביקורתי זה משיב למעשה לעצמו: אין קשר בין גן מסוים לצבע עיניים, ואף על פי כן טרם הובע ספק שצבע עיניים נקבע תורשתית. במלים אחרות, מציאת קשר ישיר ופשוט בין גן לבין תכונה אינה הדרך היחידה או אפילו המקובלת ביותר לבחון את חלקה של התורשה בהיווצרות אותה תכונה. כנגד הסוציוביולוגיה ה"רכה" שמורה באמתחתה של אריאל טענה אחרת: "נכון טריביאלית כי טבע וסביבה הם הגורמים היחידים..." (עמ' 16). דא עקא שביחס להתנהגות אין זה טריביאלי! מסורת ארוכה (ודטרמיניסטית, לדעתי) גורסת שהשפעת התורשה על ההתנהגות האנושית היא זניחה. כנגד מסורת זו התקוממו הסוציוביולוגים: איש מהם אינו מחליף כיום דטרמיניזם תורשתי בזה התרבותי; כל אחד מהם מחפש את נוסחת השילוב המיוחדת לו.

מעבר לנוסחאות ולחילוקי הדעות המלוות אותן, מוסכמים שני עקרונות: האחד, שכללית, דומה השאלה "מה קובע את התנהגות האדם – תורשה או תרבות?" לשאלה "איזה מלהבי המספריים חותך את הנייר?" והשני, שהדגש נאות על המאפיינים המשותפים לבני־אדם לתרבויותיהם (שרובם מורשים) יקרב אותנו להכרת האנושות כמכלול ולא רק כמנגנון.

המשפט האחרון הוא הבסיס למסר ההומאניסטי של הסוציוביולוגיה: לא רק ההתעניינות המדעית, אלא גם הדאגה הקיומית ראוי שתתמקד באנושות כולה ולא רק בחלקים ממנה. גיוס התכונות שהתפתחו במהלך האבולוציה אצל נשים יותר מאשר אצל גברים (פחות תוקפנות ופחות עמידה על ה"כבוד", יותר מעשיות, זהירות־תקשורת ופשרה) עשוי לתרום לשיפור ההתאמה בין האדם לסביבתו, ולהגדיל את סיכויי הישרדותו. טועה איפוא מירה אריאל בדחותה את הדבש בגלל עוקצים, שרובם מדומים.

יוחנן פרס

מירה אריאל משיבה:

ראשית, כפי שיוחנן פרס עצמו מודה, אין די בעובדה שנשים חוקרות כיום במסגרת הסוציוביולוגיה, כדי להוכיח שהתיאוריה אינה "נגד נשים". ההיסטוריה מלאה נשים שפעלו במסגרות גבריות בניגוד לאינטרס הנשי.

שנית, אמת ששתי אסטרטגיות פתוחות בפני תנועות השואפות לשוויון זכויות: להכריז על עצמן כזהות לקבוצה השלטת, או להכריז על עצמן כשוות ערך, אך לאו דווקא כזהות. התנועה הפמיניסטית המודרנית אכן אימצה את האסטרטגיה השנייה, אך אין זה אומר שכל תיאוריה על ההבדלים בין המינים צריכה להיות מקובלת עליה. בסיפור האנלוגי של פרס נכנים שינוי קטן: במקום שהתנאי לקידום פוליטי בלארשי יהיה שירות צבאי הוא יהיה תשלום מסים, חובה שאינה מוטלת שם על נשים (בשל ביציותיהן הגדולות, נגיד). האם גם כאן יאמץ פרס את האסטרטגיה של שוויון למרות שוני, או שמא ימליץ אף הוא שגם נשים תשלמנה מסים?

במלים אחרות, העובדה שקיימים הבדלים בין המינים אינה אומרת שההבדלים ביניהם רבים מן הדמיון ביניהם. ויותר מכך, אסור שהנחה סבירה זו תעוור אותנו עד כדי כך שנחוש פטורים מלהוכיח שההבדלים בין המינים נובעים מחיברות גברי, למשל, ולא מן הטבע.

אגב, גם פרס מודה שבחברות המסורתיות דוכא האינטרס הנשי. כלומר, היות הנשים יצורים "טבעיים" אינו מגן עליהן מפני פגעים. ומנין לו שלא כך הדבר בחברה המודרנית בכלל, ובקרב הסוציוביולוגים בפרט?

ומכאן אנו שבים לשאלת השאלות: האם הסוציוביולוגיה היא מדע תקף? לעניות דעתי היא אינה תקפה (מכל הטעמים שפירטתי במאמר המקורי). ולכן, גם אם יש לה מסר הומאניסטי (בעיני פרס, לא בעיני), אין היא הופכת לכשרה.

נגה

מה בנגה?

העולים החדשים מככבים בתודעה הציבורית. אלא שבעוד העולים מברית־המועצות הם חגיגה, העולים מאתיופיה זניחים. ויתרה מזאת, יש חתך עולים אחר שאליו אין כל התייחסות ספציפית: העולות. מדוע למשל עברו שנות עלייה כה רבות עד שהוחלט להעניק תעודת עולה גם לעולה הנשואה? והאם כיום מבוצעת ההחלטה הלכה למעשה?

היקף האבטלה בקרב העולות החדשות מדהים – 54%. תארו לכם איזה רעש היה קם אילו למעלה ממחצית הגברים היו מובטלים. בקרב הגברים שיעור האבטלה הוא חצי מזה – 27%. האין זה אומר שמעסיקים מעדיפים עולים על פני עולות?

לעולות יש לעתים עולם ערכים, התנהגויות ובעיות אחרות מאשר לעולים הגברים. על־פי ממצאי מחקר עדכני הרופאות מברית־המועצות, למשל, אנושיות יותר מן הרופאים הגברים. מדוע שלא נתמוך איפוא בהעדפת רופאות עולות על פני רופאים, כדי שהרפואה הישראלית תקבל פנים אנושיים יותר? זאת, לפחות, תהיה הבחנה עניינית.

אלימות נגד נשים אף היא בעיה מרכזית של העולות ולא של העולים, שכן האוכלוסיות המגיעות ארצה מביאות אתן בין היתר את מנהגיהן השוביניסטיים. התסכול שיוצר מצב ההגירה גם מעודד אלימות מצד גברים הפורקים את זעמם על הנשים והילדים בסביבתם. אסור לנו להעלים עין מהכאות ומדיכוי נשים בתירוץ של "כבוד לתרבות ולמסורת אחרות משלנו".

עם סגירת הגיליון מתברר כי ד"ר חנאן עשראווי הולכת ותופסת את מקומה כמנהיגה מרכזית של הפלסטינים בתהליך השלום. הדבר מעורר קנאה על רקע העובדה שבצד הישראלי לא משתתפת שום אשה במעמד דומה.

נגה

נגה יוצאת לאור פעמיים בשנה,
בספטמבר ובמרץ.
דמי מנוי ל־4 גיליונות 50 ש"ח.
ניתן לרכוש גיליונות קודמים של **נגה**.

כתובת למשלוחים:
ת.ד. 21376, תל־אביב 61213,
טלפון 03-227663
פקס. 03-5237787

SUBSCRIPTION RATES OUTSIDE ISRAEL
AIR MAIL $30/4 ISSUES
SURFACE MAIL $25/4 ISSUES

OUR SINCEREST THANKS TO
WOMEN TO WOMEN – U.S.A.-ISRAEL
FOR THEIR SUPPORT AND CONTRIBUTION

נגה נשלחת חינם לבתי־הסוהר לנשים

עורכות: רחל אוסטרוביץ', מירה אריאל, רחל גיורא, אמירה גלבלום, אראלה דאור, אביבה עין־גיל, מירי קרסין. **עריכה ועיצוב גרפי:** אביבה עין־גיל. **עריכה לשונית:** יעל אונגר. **משתתפים:** אהוד עין־גיל. **סדר־צילום והגהה:** "אגתה" – טלי רכלין, שפי פז. **לוחות:** יש אופסט. **הדפסה:** דפוס טל.

גיליון זה יצא לאור בזכות תרומתן של "נשים אל נשים – ארה"ב–ישראל"

נשים מוחות על העלייה בשיעור הפשעים הנעשים נגד נשים, ועל קלותם הבלתי נסבלת של העונשים המוטלים על גברים שהורשעו בהכאה, באונס וברצח נשותיהם. 7 שנות מאסר לרוצח אשתו, למשל, מול 20 שנות מאסר לאופנובנק. משמרות המחאה התקיימו ב־23.4.91, בו בזמן, מול בתי־המשפט המחוזיים של ת"א, חיפה וירושלים.

אלימים החוצה

חוק "מניעת אלימות במשפחה" עבר בכנסת בחודש מרץ האחרון. החוק מסמיך את בתי־המשפט לאסור על בן/בת משפחה אלים להיכנס לדירה או להימצא בסביבה שבה לומדים או עובדים בני המשפחה. הצו יינתן למשך שבוע, שבמהלכו יתקיים דיון בנוכחות שני הצדדים. הפרה של הצו תיחשב לעבירה פלילית.

אושרה האמנה נגד אפליית נשים

ב־24 ביוני השנה אשררה הממשלה את אמנת האו"ם להפסקת כל צורות האפליה נגד נשים, שנכנסה לתוקף לפני כעשר שנים. עם זאת, היא הסתייגה מאותם סעיפים באמנה הסותרים חוקים הנהוגים בארץ, במיוחד דיני האישות.

האמנה כוללת החלטות על שוויון נשים בפני החוק, קידום מעמד האשה, והוראות ספציפיות בנושאים כמו השתתפות נשים בחיים הציבוריים, ושוויון בתחומי החינוך, התעסוקה, הבריאות והכלכלה.

אף שהממשלה אשררה את האמנה, לא יהיה לאמור בה תוקף חוקי בישראל עד שהכנסת לא תחוקק חוק ברוח עקרונותיה.

חייבים לשתף נשים בדירקטוריונים

על־פי נתונים מפברואר 1990 עולה כי 9 נשים בלבד מכהנות כדירקטוריות מטעם הציבור מתוך 470 דירקטורים (קצת פחות משני אחוזים!). ביולי האחרון קיבלה הכנסת בקריאה טרומית, על חודו של קול, הצעת חוק הקובעת כי בחברה ציבורית שכל חברי הדירקטוריון שלה הם בני מין אחד, יש לבחור לפחות אחד מהדירקטורים מקרב הציבור מבני המין השני.

שריון מקומות ריאליים לנשים במפלגת העבודה

באוגוסט האחרון העבירה מזכ"ל נעמ"ת, מאשה לובלסקי, במפתיע החלטה תקדימית בוועדה המכינה את ועידת מפלגת העבודה, שהיא עומדת בראשה: ברשימת המועמדים לכנסת הבאה, ישוריינו לנשים לא פחות מ־20 אחוזים מהמקומות הריאליים.

כצפוי, עוררה ההחלטה סערת רוחות וויכוח לוהט בקרב חברי הוועדה, וח"כ מוטה גור אף הגדיר אותה כ"שערורייה". נגד לובלסקי הושמעו טענות כי כל כוונתה בכך אינה אלא להכשיל את שיטת הפריימריס בבחירת מועמדי המפלגה לכנסת. וכי אפשר להעלות על הדעת שכל מטרתה של לובלסקי היתה "רק" לקדם את ייצוג הנשים בסיעת המפלגה בכנסת?

תביעה: אפליה מינית באל-על

שתי דיילות קבועות וותיקות באל־על תבעו את החברה בבית־הדין לעבודה בשל אפליה מינית ומניעת קידומן לתפקידי ניהול. הן הציגו בכתב התביעה שורה של מקרים המורים כי אל־על מפעילה שני מסלולי קידום נפרדים לגברים ולנשים.

לטענתן, שתיהן ניגשו למכרז על הנהלת תחנת אל־על ברומא, ונדחו למרות שכישוריהן התאימו לתנאי המכרז. במשרה זכה לבסוף גבר, כמובן, אף כי לא ענה על כל תנאי המכרז.

גן-עדן חשאי

נשים מהוות אחוז אחד בלבד מתוך 1,300 נושאי משרות בכירות בחברות ציבוריות בארץ – כך על־פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בבנק ישראל, לעומת זאת, מהוות נשים 21 אחוזים מכלל נושאי המשרות של מנהל/ת יחידה ומעלה.

דרכן של רוב הנשים הבכירות בבנק החלה במחלקת המחקר של הבנק, שם מהוות הנשים יותר משליש מכלל הכלכלנים המועסקים בה. כיום, מתוך הכלכלנים החדשים שהתקבלו למחלקה – כמחציתן הן נשים.

הנשים שהגיעו למשרות בכירות בבנק אומרות כי הוא נותן לנשים הזדמנויות להתפתח, כיוון שמתחשבים בדרישות המשפחתיות המיוחדות שלהן, כמובן, בתנאי שטיב העבודה לא ייפגע. "זה לא שמשקיעים פה פחות שעות, אלא שהשעות יותר גמישות," אומרת ציפי גל־ים, מרכזת מאזן התשלומים במחלקת

המחקר. "פה מסתכלים על טיב העבודה, לא על הכמות או על מספר השעות."

אלא שהתמונה אינה עד כדי כך ורודה, ומקומן של אותן נשות קריירה לא עד כדי כך מובטח. איך אחרת אפשר להסביר את בריחתן מפרסום והיסוסן להתראיין ("הארץ", 30.7.91)? סילביה פיטרמן, מנהלת מחלקת מטבע חוץ בבנק, אומרת על כך: "אנחנו גדלנו בחברה מיוחדת, שבה מפרגנים לנשים. לכן, מטעמי זהירות, אנחנו קצת בורחות מהתקשורת."

לחץ מיני על עצירות פלסטיניות

ארגון "נשים למען אסירות פוליטיות" מגלה בדו"ח מחודש יוני האחרון כי בבית־המעצר במגרש הרוסים בירושלים מופעלות שיטות חקירה ועינוי חדשות כלפי עצירות במטרה להוציא מהן הודאות ולהופכן למשתפות פעולה. על־פי עדות בתצהיר של אחת העצירות, היא צולמה בחדר החקירה בתנוחות "מרשיעות" כביכול עם חוקרים או חיילים, אשר חיבקו אותה או הרימו את סנטרה ואילצו אותה להסתכל בעיניהם בזמן הצילום. לאחר מכן איימו כי יפיצו את התמונות במקום מגוריה אם לא תשתף אתם פעולה.

בג"ץ קבע: "תעודת עולה" גם לנשים

תעודות עולה מונפקות מעתה על שם שני בני־הזוג, והסיוע הכספי מופקד בחשבונות משותפים. כך נקבע בהסדר שהגיעו אליו יו"ר הצוות המשפטי בשדולת הנשים, פרופ' פרנסיס רדאי, היועצת המשפטית של משרד הקליטה, עו"ד טובה פינקלשטיין, ומנהלת מחלקת הבג"צים במשרד המשפטים, עו"ד נילי ארד. עד כה (ראו נגה מס' 21), במקרים של זוגות עולים נשואים נחשב הגבר ל"ראש המשפחה", ורק הוא קיבל את תעודת העולה ואת כל הזכויות הכלכליות. בעקבות זאת עתרו לבג"ץ באמצעות עו"ד רבקה מקייס משדולת הנשים שתי עולות, שזכויותיהן הכלכליות קופחו.

על־פי הנוהל החדש יקבל כל זוג עולים, כבר בשדה התעופה, תעודת זהות והמחאה על שם שניהם, והם יתחייבו לפתוח חשבון בנק משותף, שרק אליו יוזרם כל סיוע הקליטה.

צילומים: אילה אפלבוים

"קחי את הלילה חזרה" – בת אדם, מאי 1991. בכל רחבי הארץ התקיימו אירועים שונים במחאה על האלימות הגוברת נגד נשים בארץ, והמדיניות הנהוגה לגבי נפגעות האלימות בתחום הענישה, החקיקה והטיפול.

ב־9 במאי ארגנה "בת אדם" בתל־אביב צעדה, שהשתתפו בה יותר מאלף נשים, מרחוב דיזנגוף ועד לכיכר המזרקה ברחוב שנקין. ב־15 במאי התקיימה בחאן הירושלמי הצגת "קול האשה" של קבוצת התיאטרון הירושלמית.

מצרים

תקדים פרלמנטרי

בפעם הראשונה בהיסטוריה של הפרלמנטריזם במצרים נבחרה אשה – ד"ר פאוזיה ערד אל סגאר – כיו"ר ועדת החוקה. אל סגאר היא משפטנית. "אין שום חוק מקודש, וכל החוקים והתקנות נתונים לשינוי," הכריזה היו"ר החדשה.

הודו

1 – 7,999

"בהודו אחד השיעורים הנמוכים בעולם של נשים – לאו דווקא מפני שנולדות פחות בנות, אלא משום שלהרבה יותר מהן נותנים למות..." מסר נציב מפקד האוכלוסין בהודו, אמוליה ראטנה נאגדה. בעשור האחרון, כך דווח, ירד השיעור היחסי של עוברים ממין נקבה על כל אלף זכרים מ־934 ל־929.

מדו"ח של יוניצ"ף וממשלת הודו עולה, כי אחת הסיבות לכך היא האפשרות הנתונה כיום בידי משפחות מן המעמד הבינוני לקבוע את מינו של העובר לפני הלידה. על־פי הדו"ח, מתוך 8,000 הפלות מלאכותיות שבוצעו בבית־חולים אחד בבומביי, למשל, הופלו 7,999 עוברים ממין נקבה.

בנק לנשים בלבד

באיחור של 11 שנים נפתח בבומביי בחודש אוגוסט בנק הודי ראשון לנשים. את הבנק ינהלו נשים בלבד, והוא יטפל בלעדית באינטרסים של נשים.

מייסדת הבנק, סארול בוסאל נאיק, ביקשה להקימו כבר ב־1980 אך קיבלה את האישור לכך רק השנה.

בנגלדש

נשים בראש

גם בראש ממשלת בנגלדש עומדת אשה – חאלידה זיאה, מנהיגת המפלגה הלאומנית במדינה. בבחירות שנערכו במרץ היא זכתה ב־139 מושבים בפרלמנט מתוך 300. ב־88 מושבים זכתה ראש האופוזיציה, שייח חאסינה. מינויה של זיאה, אשתו של נשיא בנגלדש שנרצח, זיא־אור רחמאן, מציין העברה מתוקנת ראשונה של השלטון מאז זכתה המדינה בעצמאות מפקיסטן ב־1971. זיאה, שמפלגתה נתמכת על־ידי מפלגה מוסלמית פונדמנטאליסטית, "ג'מעת אל־איסלמי", הכריזה בנאום ההשבעה שלה כי ממשלתה תפעל בבנגלדש למען "דמוקרטיה, שלום וחופש."

כוויית

המאבק על זכות הבחירה

"לו היו נשים בממשלה, ייתכן שכוויית לא היתה ממלאת אותו חלק בהפיכת מפלצת כמו סדאם חוסיין לגיבור," מצהירה לילה אל קאדי (37), מרצה לאנגלית באוניברסיטת כוויית.

"אחרי מה שעבר על הנשים, איננו יכולות יותר להרשות לעצמנו את הגישה הפאסיבית הישנה של הסתפקות בפירורים שזורקים לנו," אומרת אל קאדי. היא ורבות אחרות בכוויית תוהות איך יכולות נשים, שלקחו על עצמן כל־כך הרבה סיכונים בתקופת הכיבוש, להשלים עם כך שבמולדתן אין להן מה לומר?

הנשים בכוויית נהנות אמנם מחירויות רבות יותר מאשר נשים במזרח התיכון, ובמיוחד בערב הסעודית; עם זאת, אין להן זכות בחירה, והן מופלות לרעה בתחומים רבים. למשל, נשים שאינן נשואות, בניגוד לגברים רווקים, מתקשות למצוא מקומות מגורים.

אלפי נשים כוויתיות, שניצבו בתקופת הכיבוש העירקי מול מוות, עינויים, מעצר ואונס, אינן מוכנות יותר להשלים עם מצב הנשים בארצן, ודורשות בראש ובראשונה זכות הצבעה וזכות לכהן בממשל. "כל מה שאנחנו רוצות הוא יחס של כבוד וזכויות בסיסיות. בזמן הכיבוש התייחסו אלינו הגברים כאל שווות, ואנו רוצות עכשיו רק את אותו הדבר," כך אומרת נאבילה אל טייווי (20), שישבה כשבעה חודשים בכלא עירקי לאחר שפוצצה טנק עירקי ריק, שבועיים לאחר הפלישה לכוויית.

נורבגיה

8 שנות שריון

"לפעמים אני פוגשת גברים שלדעתם יש לנשים יותר מדי השפעה בנורבגיה," מספרת אסטריד נויקלבליי, פרופ' לפסיכיאטריה באוניברסיטת אוסלו, והמועמדת לתפקיד ראש עיריית אוסלו מטעם המפלגה השמרנית. "אני אומרת להם שאין להם מה לפחד, יש להם עדיין רוב של שני שלישים בפרלמנט."

אין ספק שאין עוד מדינה אחת בעולם שבה כל־כך הרבה נשים מובילות בחיים הפוליטיים והציבוריים כמו נורבגיה. ראש ממשלתה היא אשה, מחצית מחברי הממשלה הן נשים, ו־59 מתוך 165 חברי הפרלמנט הן נשים. נוסף על כך, שתי נשים עומדות בראש שתי מפלגות האופוזיציה הגדולות, וגם על משרת ראש עיריית אוסלו יתחרו בסתיו הקרוב שתי נשים.

בנורבגיה שוררת הסכמה מקיר לקיר כי על הנשים לקחת חלק שווה בחיים הפוליטיים. ב־1983 קיבלה מפלגת הלייבור הנורבגית (שבראשה עומדת ראש הממשלה הנוכחית, גרו הארלם בונטלנד) החלטה, כי רשימת המועמדים לפרלמנט חייבת לכלול בין 40 ל־60 אחוזים נשים, ובתוך זמן קצר אימצו גם יותר המפלגות החלטות שריון דומות. התוצאות, כעבור שמונה שנים, מדברות בעד עצמן. לתשומת לבם של כל אלה המתנגדים לשריון בטענה שהדבר רק פוגע בנשים.

בריטניה

אונס נשאר אונס

אסור לאנוס גם בתוך המשפחה. כך קבע במרץ בית־המשפט הגבוה בבריטניה, ושינה את החוק הקודם, מ־1976, המעניק חסינות לאונס אשתו. "חוק זה הוא אנכרוניסטי ופוגע, ויש לשנותו. אנס נשאר אנס, בלי קשר למהות יחסיו עם הקורבן," פסק נשיא ביהמ"ש העליון, לורד ליין.

יותר בטוח לנסוע עם נהגת

איך שהכסף גובר על מיתוסים שוביניסטיים. לאחר שהפסדיה הגיעו ב־1990 ליותר מ־70 מיליון לירות שטרלינג, מימנה חברת הביטוח הגדולה ביותר בבריטניה, "נוריץ' יוניון", מחקר על נהגים בטוחים. ממצאיו היו חד־משמעיים: נשים הן נהגות הרבה יותר בטוחות מגברים. הן, מתברר, מעורבות בפחות תאונות מגברים, וגם כאשר מתרחשת תאונה – הנזק שנגרם למכונית קטן יותר ועולה פחות כסף לחברת הביטוח. הסטטיסטיקה מדברת בעד עצמה: נגד גברים הוגשו 98 אחוזים מכלל התביעות הפליליות עקב נהיגה מסוכנת, 95 אחוזים מהתביעות בגין נהיגה בגילופין, 93 אחוזים מהתביעות בשל חריגה מהמהירות המותרת, ו־99 אחוזים מהתביעות באשמת נהיגה פרועה.

בעקבות ממצאים אלה החליטה "נוריץ' יוניון" להתמקד בציבור הנהגות, וכצעד ראשון הפחיתה את דמי הביטוח השנתיים לנשים ב־50 לירות שטרלינג (200 שקלים) בממוצע.

אפליה אקדמית

פרופסוריות באוניברסיטאות אנגליות משתכרות בממוצע 20–30 אחוזים פחות מעמיתיהן הגברים המתמחים באותו תחום ובאותה דרגת ותק. כך גילה ארגון סגל המרצים הבריטי בסקר שערך בקרב מרצים באוניברסטאות במדינה זו.

בעקבות ממצא זה פנה ארגון הסגל להנהלת האוניברסיטאות בתביעה להשוואת שכר, והודיע כי אם לא ייענה בחיוב, יפנה לבית־הדין לעבודה של השוק האירופי המשותף.

ארה"ב

הריגת גבר מכה – הגנה עצמית

מושל מרילנד, ויליאם שפר, החליט להעניק חנינה לשמונה נשים מוכות, מהן שבע שהרגו את בעליהן או חברן. זאת, לאחר שקיבל את טענתן של פעילות נגד אלימות בתוך המשפחה, כי הנשים תקפו את בני־זוגן לשם הגנה עצמית על רקע אלימות מתמשכת נגדן.

הוא סיפר, כי לאחר ששמע את סיפורי הנשים על העינויים הגופניים והנפשיים שעברו במשך תקופה ארוכה, השתכנע בדבר קיומו של "סינדרום נשים מוכות". "סינדרום נשים מוכות" מוגדר כמצב נפשי הנגרם כתוצאה מהתעללות ממושכת. האשה הלוקה בו עשויה להרגיש חסרת אונים, לכודה וחסרת יכולת לברוח מהסיטואציה. תחושות אלה עלולות להביא לבסוף לתקיפה אלימה במטרה לשים קץ להתעללות, בין אם חיי האשה עמדו בסכנה באותו רגע ובין אם לאו.

...זה מה שקורה

כיוון שבית־המשפט אינו מקבל כקו הגנה ראיות בדבר התעללות ממושכת, ציין המושל שפר, הרי שהנשים לא זכו למשפט הוגן ומשום כך יש לשחררן מבית־הכלא.

העובר פחות חשוב

בית־המשפט העליון בארה״ב הכיר בזכותן של נשים לעבוד בכל עבודה, גם בכזאת העלולה לסכן עובר פוטנציאלי שהן נושאות או יישאו ברחמן. בפסיקתו מחודש מרץ האחרון קבע בית־המשפט העליון כי עיקרון ״הגנת העובר״, שבשמו נמנע מנשים בגיל הפריון לעבוד בעבודות מסוכנות אך נושאות שכר גבוה, הוא אפליה מינית בלתי חוקית.

נשים בחבר מושבעים

בית־המשפט הגבוה לערעורים בניו־יורק פסק כי תובעים אינם רשאים למנוע מנשים לשבת בחבר המושבעים בגלל מינן. זו הפעם הראשונה שבית־המשפט הניו־יורקי קובע כי אפליה מסוג כזה מנוגדת לחוקה. ב־1986 אסר בית־המשפט העליון בארה״ב על תובעים למנוע משחורים לשמש כמושבעים, אך לא הרחיב את האיסור הזה גם לגבי נשים.

קנדה

נפלה הצעת חוק לאיסור הפלות

הצעת החוק, האוסרת הפלה אלא במקרה של סכנה לחייה או לבריאותה של האם, לא עברה בסנאט הקנדי: ההצבעה עליה הסתיימה בתיקו – 43 נגד ו־43 בעד. על־פי הצעת חוק זו, הן רופא שהיה מורשע בביצוע הפלה והן האשה שביצעה את ההפלה היו צפויים לעונש מאסר.

את הצעת החוק הניחה על שולחן הסנאט ממשלתה השמרנית של קנדה, בראשותו של רה״מ בריאן מלרוני, לאחר שהחוק הקודם נגד הפלות בוטל ב־1988 על־ידי בית־המשפט העליון. האירוניה היא כי ההצעה נפלה לא רק בעקבות המערכה שניהלו ארגונים פמיניסטיים בקנדה, אלא גם בזכותם של לא מעט סנטורים המתנגדים בחריפות להפלות, אשר דרשו הגבלות מחמירות אף יותר.

הודעות

Women to Women U.S. – Israel – קרן השפע של כלל הארגונים הפמיניסטיים בארץ – ערכה מסיבת פרידה ויום הולדת 80 ליו״ר הארגון ואחת ממייסדותיו, וירג׳יניה סניטאו. את מקומה של סניטאו תמלא ג׳ול בליש.

נשים ומשפט

בדצמבר תקיים הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים כנס בינלאומי בנושא ״נשים ומשפט״. פרטים נוספים אפשר לקבל במשרדי שדולת הנשים (ראו בלוח המודעות של נגה).

כנס פמיניסטי עולמי

יתקיים במלון ״הילטון״ בוושינגטון, בימים 9–12 בינואר 1992. הכנס נערך בחסות ״NOW״ (ארגון הנשים האמריקני) לציון 25 שנים להיווסדו.

הכנס יעסוק במכלול נושאים שיועלו על־ידי פמיניסטיות מכל רחבי העולם. יתקיימו בו סדנאות בנושאים: מדיניות האשראי הבינלאומית והשלכותיה על העוני הבינלאומי שהופך יותר ויותר נשי; אלימות נגד נשים; אסטרטגיות לקידום הכוח הכלכלי והפוליטי של נשים; בריאות של נשים, ועוד.

לפרטים נוספים, להודעות על השתתפות בכנס, או לבקשת סיוע כספי כדי לממן השתתפות בו, אפשר לפנות למשרדי – NOW National Organization for Women, INC. 1000 16th Street, NIV, Suite 700, Washington DC, 200036 5705. Tel. (202)331-0066, Fax. (202)785-8576.

מלגות לנשים בארה״ב

ארגון The American Association of University Women Educational Foundation מודיע על הענקת מלגות לשנת הלימודים 1992/3 לנשים שאינן אזרחיות או תושבות ארה״ב. כל מלגה היא בגובה 31 אלף דולרים לשנת לימודים אחת. בשנה הנוכחית (1991/2) זכו 43 נשים למלגות מתוך 857 בקשות. הקריטריונים לקבלת המלגה הם הישגים אקדמיים, מכתבי המלצה והתרומה של עבודת המבקשות לחברה שבה הן חיות. העדפה מיוחדת תינתן למבקשות שעוסקות בקידום מעמד האשה – בעבודתן המקצועית, הקהילתית או האקדמית.

לפרטים נוספים או לקבלת טפסי הרשמה אפשר לפנות ל: American Association of University Women Educational Foundation, 1111 16th Street, N.W., Washington DC, 20036, Tel. (202)7857700, Fax. (202)872-1425.

פסטיבל סרטי וידיאו

ב־8 במרץ יתקיים באזור בוסטון בארה״ב הפסטיבל הבינלאומי השמיני לסרטי וידיאו של ועל נשים. נשים מרחבי העולם מוזמנות לשלוח קלטות בנושא ״נשים וגילוי״ (Women Discovery). כל הקלטות יתקבלו בברכה – מקצועניות וחובבניות כאחת.

הקלטות ישודרו במסגרת הפסטיבל בתחנת הכבלים באזור בוסטון במשך 5 שעות, ויופצו לערוצי הטלוויזיה הציבורית ברחבי ארה״ב.

מועד אחרון להגשה – 1.1.92.

לפרטים נוספים או לצורך קבלת טפסי הרשמה נא לפנות ל: International Women's Day Video Festival, P.O.Box 390438, Cambridge, MA 02239, U.S.A., Tel. (617)628-8826.

קו סגול

קל״פ (קהילה לסבית פמיניסטית) באזור חיפה והצפון מחדשת את פעילותה – במרכז ״אשה לאשה״ בחיפה (ראו לוח מודעות). בין היתר תפעיל הקבוצה ״קו סגול״ לנשים לסביות ו/או מתלבטות. הפונות יזכו לאוזן קשובה ותומכת, ויוכלו לקבל מידע על פעילות, מפגשים ועוד, בחיפה וביתר חלקי הארץ. כל מי שמעוניינת להשתתף בהפעלת הקו מתבקשת להתקשר ל״אשה לאשה״ בימים א״ג׳ בשעות הבוקר.

1 על שמו ולא על שמה

העולות מאתיופיה אינן נושאות את שם משפחתו של בן־זוגן. פקידי המרשם בארץ לא יכלו לשאת זאת, וגמרו אומר להעביר מן העולם מיד מנהג עצמאי מגונה זה. וזאת לדעת, כשמגיעים למערב המתקדם (כן, זה אנחנו) יש להשליט על האשה הנשואה את רסן ושם בועלה. מעשה הפקידים נראה מגוחך עוד יותר כשמביאים בחשבון שהקשר הזוגי בין העולים מאתיופיה אינו כה קבוע: כשליש מהמשפחות העולות מאתיופיה הן משפחות חד־הוריות, שבראשן אשה, כמובן.

כך יוצרים כנראה כל מיני מנהגים מגונים כלפי נשים, שאחר־כך מכנים אותם "אוניברסליים", "משחר התרבות", ועוד מיני טעמים לא כשרים להמשיך בדיכוי נשים.

2 הפרות הקדושות בפאניקה

אפילו יום אחד של חסד לא העניקו לראש ממשלת צרפת החדשה, אדית קרסון. כמו ג'רלדין פרארו, שהתמודדה על תפקיד סגנית נשיא בארה"ב ולא זכתה לסיכוי הוגן, ההתנפלות על האשה הראשונה שהעזה לשבור את המסורת הארוכה של מנהיגות על טהרת הגברים בצרפת היתה רבתי. רוב ההתקפות היו בשל התבטאויות שוליות (חלקן נשאב מן העבר הרחוק ביותר), ולא על צעדים מעשיים שנקטה מאז נכנסה לתפקיד (ולהשוואה, מי זוכר היום את הסערה בכוס מים שקמה על אמירתו הכעורה של מודעי על אונס יפה דרעי? זה היה רק לפני שנה!).

אך מה בסך־הכול אמרה קרסון על גברים (אני מתעלמת מדבריה על יפנים והומוסקסואלים)? היא אמרה שניתן להחליף גברים בכל דבר. כלומר, בכל תפקיד, למעט בתפקיד המשפחתי של בן־זוג. זה היה חטאה. מעניין שכולנו מאמינים באמרה ש"אין אדם ללא תחליף", אך יישומה של אמונה זו על קבוצת הגברים באופן ספציפי הוא חטא. בעיקר אם הפה שמייצר אמירה זו נשי. גברים הם פרות קדושות בעיני עצמם. אל לנשים להשתחצן במעמדן הנחות. כי אם אנחנו אומרות עליהם משהו שאינו "אין כמוכם", אנו בעצם יוצאות נגד בסיס הקיום הגברי, קיום של אלילים.

ולכן, הכותרת ב"הארץ" לפחות, היתה: "קרסון על גברים: הם לא נחוצים, אולי בעצם רק בחיים הפרטיים" (18.7.1991). זה לא מה שהיא אמרה, לא לפי הכתוב בגוף הרשימה, ולא על־פי הריאיון ששודר ב"רואים עולם". היא לא דיברה על הכחדת המין הגברי, רק על חוסר ייחודו. גברי "הארץ" האחראים לסילוף אינם הגברים הישראלים היחידים הרואים בקידום נשים סכנה לקיום הפיסי של גברים. לפני שנים אחדות, בטקס הענקת מלגות לנשים העוסקות במקצועות לא שגרתיים, פנה אליהן שמעון פרס (ראש הממשלה דאז) ואמר: "המשיכו כך ואנו הגברים ניעלם מן האופק" ("הארץ", 29.5.1986).

חיים קשים להיות פרות קדושות. נכנסים לפאניקה בקלות!

מירה אריאל

3 לוח שנה משלי

ברכות חמות מגיעות למאשה לובלסקי ולנעמ"ת על הרבה ממפעלותיה, אך לקראת ראש השנה תשנ"ב היא חיממה את לבי במיוחד. לוח השנה שהוציאה על טהרת היצירה הנשית הוא לא רק יפה במיוחד, אלא מעמיד את תחום היצירה במקום של כל מעשה פוליטי אחר. האפשרות של נשים ליצור לעצמן זהות משל עצמן, במנותק מציפיות הגברים, תלויה גם בהשתקפותן ביצירות של עצמן. מה שהאמנות הציעה בדרך כלל לנשים הוא לבנות לעצמן זהות של קבוצה שולית שערכיה חסרי חשיבות, או לחלופין להזדהות עם הגברים שדמויותיהם עוצבו על־פי העקרונות שייצגו את המהות האנושית במיטבה. לוח השנה הזה מהווה עבורי חוויה נדירה למדי: להתבונן בחוויה אנושית מנקודת מבט נשית.

אני מניחה שמה שעומד מאחורי הלוח הוא ההכרה בהוויה הנשית, והידיעה שבעיקר נשים תפעלנה למען נשים. לי, באופן אישי, נותנת הנוכחות הנשית הזאת כוח להתייצב מאחורי עצמי ומאחורי נשים בכלל. זהו הכוח שהיה לאמהות להילחם על זכותן של נשים לבחור ולהיבחר ולהכריע בשאלות הנוגעות לחייהן; זהו הכוח הנדרש היום מנשים כדי להיאבק על ייצוגן ההולם

במפלגות, מאבק שלובלסקי כבר החלה בו במפלגת העבודה. רק ההבנה שאת מאבקינו עלינו לנהל בעצמנו תוביל אותנו להישגים.

רחל גיורא

4 הקוזק הנגזל

כאשר התארגנה לפני כמה שנים קבוצה של גברים והקימה עמותה בשם "אבות בעל כורחם", לא הקדשתי לה מחשבה רבה. כי הרי אין זו הקבוצה הראשונה וודאי לא האחרונה הנלחמת על זכויות יתר בתואנות מוזרות. בשם האיזון הקדוש כבר שמענו על בעלים מוכים, גברים בעד גירושים הוגנים, וכדומה.

עלי להודות, שטענת חברי הקבוצה שהם נפלו במלכודת של נשים שהיו מעוניינות להיות אמהות, והפכו אותם, בעל כורחם, לאבות, נראתה לי תמוהה. וכי אינם יודעים כיצד מגיעים ילדים לעולם? האם לא הביאו בחשבון את הסיכונים לפני מעשה?

נהוג היה לחשוב, כי מכיוון שהאשה היא זו שנכנסת להיריון – זו הבעיה שלה. בעבר נאלצו אותן נשים שמצאו את עצמן בהיריון מחוץ למסגרת מקובלת לא רק לשאת בעול לבדן אלא גם לסבול מסטיגמה חברתית. כיום מקבל בית־המשפט הישראלי את תוצאות מבחן השוואת הרקמות כהוכחה חותכת לאבהות, והאחריות לילדים חייבת להתחלק.

אלא שהעמותה נלחמה כדי לשנות את החוק, כך שלא ניתן יהיה לחייב גברים במזונות ילדם, אף שלא במסגרת מקובלת. מאמציהם, אנו מתבשרים, נשאו פרי. ח"כ פרופ' דוד ליבאי הניח על שולחן הכנסת הצעת חוק שלשונה: "אם השיגה אמו של קטין את זרע אביו על־ידי מצג שווא או מעשה מרמה, תהיה האם בלבד חייבת במזונות הקטין, זולת אם נישאו האב והאם."

עם זאת מודה ליבאי, העומד בראש השדולה לענייני המעמד האישי, שההוכחה תהיה קשה: "... ניסיון החיים הוכיח, כי גבר שאיננו רוצה שיהיו תוצאות מן המשגל, יכול להשתמש באמצעי מניעה ואל לו לסמוך על האשה בעניין זה." ואף על פי כן הוא אינו מוצא טעם לפגם בהבחנה בין ילד לילד, כשלאחד מגיעים דמי מזונות ולשני לא.

לעומתו סבור פרופ' אריאל רוזן צבי, משפטן המתמחה בדיני משפחה, כי "אסור שהילד יסבול ואין לזרוק את הנטל על המדינה. מדוע הציבור חייב לשאת בתוצאות שהאב יכול היה להתגונן בפניהן? הילד הזה הרי אינו מכת גורל או גזירה משמים."

אני מסכימה שאין כל סיבה שהגברים יהיו לקורבנות. צריך פשוט להעמיד אותם על הסכנות ולהסביר להם שאפשר גם אחרת. הבחירה היא בידיהם. הם אינם צריכים להפוך לאבות בעל כורחם, אם אינם רוצים בילדים. מדוע לא לעבור קשירת צינוריות הזרע, שיטה מקובלת בארצות המערב? ומה על הקונדום, שלאחרונה זכה לחיים חדשים?

נכון שעדיין אין אמצעי מניעה שבטיחותו מלאה, לא לנשים ולא לגברים. אולם קיים מוצא של כבוד. כל מי שרוצה להיות בטוח במאה אחוזים שלא ייהפך לאב בעל כורחו, צריך פשוט ללמוד להגיד לא. ואז – לו זה לא יקרה.

5 צבא ההגנה לבנות ישראל

כאשר מתרחש מעשה אלימות או אונס של חיילת מחוץ למחנה ולא על־ידי לובש מדים, שלטונות צה"ל יוצאים לפעולה. הם גוזרים על החיילות גזירות מגזירות שונות: אוסרים עליהן לצאת מהבסיס לאחר חשיכה, לנסוע בטרמפים, ועוד כהנה וכהנה איסורים. כל האיסורים והמגבלות הם, כמובן, לטובת החיילת בלבד. האין שהייה כפויה במחנה עדיפה על הסכנות הנוראות האורבות מחוץ למחנה?

אם מדי פעם שומעים על תקיפת חיילת, אונס ואף רצח במחנה צה"לי לתפארת, הרי זו רק תקרית מצערת. והאשם אף מובא לדין. לפעמים.

צה"ל דואג לתומתן של החיילות, כפי שעולה מפסק־הדין במשפטו של סא"ל עמוס ברוך. ברוך הורשע בבית־דין צבאי, במסגרת עסקת טיעון, בהתנהגות שאינה הולמת קצין בדרגתו. זאת, משום שבמקום לקחת את הפקידה לביתה סטה מהדרך לכיוון הים, שם ניסה לנשקה וללטפה, ואף ניסה לתחוב את אברו בה. החיילת לא גילתה הבנה, ניסתה להתנגד ואף החלה לבכות. נכמרו רחמי הקצין האביר, הוא ויתר לה ולקחה הביתה.

בית־הדין הצבאי פסק לו חודשיים מאסר על תנאי על התנהגות שאינה הולמת קצין. אין ספק שצדק בית־הדין. לאן נגיע אם סא"ל בצה"ל, שלו סמכויות כה רחבות, מוותר בקלות כה רבה למראה דמעות זולגות.

כל אם ואב עבריים יכולים לישון בשקט, בידיעה שצה"ל שוקד על שלומם ושלום בני ביתם.

אראלה דאור

ספורטאיות שוות זכויות

כאשר התקיימה בישראל בחודש יוני השנה אליפות אירופה לנשים בכדורסל, אמרה לי כדורסלנית ותיקה כי האירועים, החשיפה התקשורתית המצוינת, הכבוד שניתן לספורטאיות למשך שבוע ימים, גרמו לה להרגיש – לראשונה מאז שבחרה לה קריירה ספורטאית – כאזרחית שוות זכויות. אמנם הספורטאית לא היתה שותפה בפועל למשחקי הנבחרת, אולם לנגד עיניה עמדו כל אותם משחקים בנבחרות ישראל שלהן היתה שותפה, כל אותן נסיעות לחו״ל, כל השנים שבהן ייצגה את קבוצתה במשחקים בינלאומיים, אשר חלפו להן ללא הכרה, כמעט ללא חשיפה תקשורתית, ובעיקר, ביחס שונה במהות כלפי ספורטאיות לעומת ספורטאים.

מה קרה במשך שבוע ימים בחודש יוני? לפתע, בערב אחד, לראשונה בהיסטוריית הטלוויזיה, שודר משחק מרתק של הנבחרת הישראלית נגד נבחרת צ׳כיה, ולא היה כמעט אדם בישראל שלא למד שמות חדשים: ענת דרייגור, לימור מזרחי, אורלי קסטן, אורלי גרוסמן. כל שנה זוכים צופי הטלוויזיה, המהווים אחוז ניכר של אוכלוסיית המדינה, לחזות בגיבורי הספורט. באותו ערב, וימים אחדים אחריו, נולדו גיבורות חדשות. גם אני הייתי שם. זכיתי לפגוש כדורסל שונה הבנוי על משחק קבוצתי ואינטליגנטי. הגאווה על המעמד לא היתה רק מנת חלקן של שחקניות הנבחרת שזכו סוף־סוף להכרה, אלא גם של אלה אשר הקדישו את מירב שנותיהן לעבודה קשה על מנת להגיע להישגים ולהיות מודל לחיקוי למי שתבוא אחריהן.

פחדים מנשים אתלטיות וספורטאיות ליוו את הממסד גם במאות הקודמות, והם נבעו מהפרת הקונספציה שנשים הן אמהות ורעיות בלבד, שהספורט שמור לגברים בלבד, ושהעיסוק בו מכחיד את הנשיות. דפדוף קל בדפי ההיסטוריה של הספורט יחזיר אותנו עד לשנת 1000 לפני הספירה, אז ניצחה אטלנטה את פלאוס בהיאבקות. לאורך כל ההיסטוריה נאבקו הנשים למען זכותן לעסוק בספורט ולהתחרות. קשה היה להתעלם מספורטאיות שהגיעו להישגים מופלאים כמו בייב דידריקסון זהריהס, שהצטיינה בריצה, בכדורסל, בבייסבול ובגולף, כמו אלנורה רנדולף סירס, שהצטיינה בטניס ובהליכה מהירה, או גרטרוד אדרל השחיינית האולימפית שצלחה את תעלת למנש, בשנות ה־20 וה־30. את שנות ה־40 נזכור בשל מישלין אוסטרמאיר שזכתה במדליות זהב בהדיפת כדור ברזל ובזריקת דיסקוס, וזכתה במקום שלישי בקפיצה לגובה. בשנות ה־50 זכתה אגנס קלטי ב־7(!) מדליות זהב בהתעמלות מכשירים. את שנות השישים אנחנו זוכרים בשל ספורטאיות כמו הטניסאית בילי ג׳ין קינג והאצנית וילמה רודולף, שלמרות נכותה זכתה בתואר כפול בריצת 100

אליפות אירופה לכדורסל נשים. ענת דרייגור מנסה לעבור את בוריאנובה הצ׳כית

ו־200 מטרים, ואת אינגריד כריסטיאנסן המרתוניסטית. ושנות השבעים הביאו לנו את הטניסאיות כריס אברט לויד ומרטינה נברטילובה, המתעמלות אולגה קורבוט ונדיה קומנץ׳. שנות השמונים והתשעים הביאו לאליפויות עולם נשים כמו ג׳קי ג׳וינר קרסי, פלורנס גריפית ג׳וינר, שטפי גראף, וג׳נט אוונס השחיינית – שהפגינו עוצמה, נחישות והתמדה.

במשך תקופה ארוכה היתה הישראלית אסתר רוט־שחמורוב הספורטאית היחידה שכיכבה בתודעתנו. לאט־לאט מגלים גם את האחרות. יעל ארד הג׳ודוקאית, אורית קולודני האצנית, לידיה חתואל הסייפנית, אנה סמשנובה הטניסאית, וענת דרייגור הכדורסלנית. בעבודה קשה הגיעה יעל ארד למקום שלישי בעולם בג׳ודו, ובתיה פרנצוזו למקום החמישי בעולם.

גם הנשים של נבחרת ישראל בכדורסל לא נולדו ביום שגילתה אותן הטלוויזיה. זה שנים הן עומדות באתגרים שניצבו בפניהן.

בחודש יוני 91׳ זכינו לראות רק מעט מן ההישגים של ספורטאיות ישראל. האם הספורטאיות תהיינה מלכות ליום אחד? צריך לקוות שלא. הסתיו מביא עמו את פתיחת משחקי הליגות בענפי הספורט השונים. בכדורסל תשתתפנה העונה שתי שחקניות זרות בקבוצות בליגה הלאומית. ללא ספק הן תעלינה את רמת המשחק, ותהפוכנה אותו לאטרקטיבי עוד יותר משהיה. האולימפיאדה שתתקיים בברצלונה ב־1992 גורמת למוטיבציה בענפי הספורט האישיים, ועוד נכונו לנו דקות יפות עם ספורטאיות הנחושות להצליח.

ומה באשר לדור העתיד? נראה כי הדרך כבר נפרצה ושום דבר לא יעצור בעדן.

רחל אוסטרוביץ׳

ליל 4 באוגוסט של "הגבר החדש"

משה צימרמן

דבר מוזר התרחש בליל 4 באוגוסט 1789: אציל צעיר, ויקונט דה־נואיי (de Noailles) שמו, הכריז קבל עם ועדה (כלומר, בפני האסיפה המכוננת הצרפתית) על ביטול כל זכויות היתר של האצולה והכמורה. "לאחר מכן," כותב ולטר גראב, "עלו אל הדוכן בזה אחר זה אצילים מכל רחבי צרפת, והצהירו בחגיגיות כי מעתה הם מוותרים על הזכויות הפיאודליות שלהם, על זכויות הציד, הדיג, שיפוט האיכרים באחוזותיהם, על המשרות הקנויות למיניהן, והם מבטלים כל שעבוד גופני. כל אי־שוויון בתשלום מסים הוכרז כמבוטל, ותשלום המעשר לכנסייה הוכרז בלתי חוקי."

אכן, אווירת התלהבות כללית אחזה בחברי האסיפה האריסטוקרטים, שהתמוגגו ממש – כך נדמה – שעה שהקריבו את קורבנותיהם על מזבח השחרור הקולקטיבי המהפכני. לכאורה, לילה זה שינה את פניה של הממלכה הצרפתית כולה, שכן היה זה הלילה שבו הפכו כל הצרפתים ל"שווים".

> אם תכליתה של המהפכה הפמיניסטית היא ניתוץ השליטה הגברית וחלוקה חדשה של הכוח, הרי "הגבר החדש" אינו מגלם הרבה יותר מאשר "איור" נאה להישגי הביניים של המהפכה

היסטוריונים בני זמננו, מפוכחים יותר וחשדניים לאין ערוך, הטילו ספק במניעי האצילים המתלהמים ובכוונותיהם. "לאמיתו של דבר," טוען אלבר סובול (Soboul), "קורבנות ליל 4 באוגוסט היו יותר בגדר ויתור לדרישות הרגע מאשר היענות מרצון לתביעותיהם של האיכרים." נציגי האומה החדשים הבינו שיותר מכול היה עליהם להשיב את הסדר בפרובינציות על כנו, ולחסל במהירות את המהומות שהתחוללו בהן.

לליל 4 באוגוסט 1789 שני היבטים מעניינים. ראשית, ויתורם התיאטרלי של האצילים על זכויותיהם – מחווה שנדמתה כאקט מרגש של אחווה קולקטיבית – היה קצת פחות אלטרואיסטי, וממילא פחות תמים מכפי שהצטייר על פניו. הוא תאם בהחלט את האינטרסים הסמויים של מקריבי הקורבן הנאצלים. שנית, אותם אצילים שהיו בעלי הברית הנאורים לכאורה של מחוללי המהפכה הבורגנית בראשיתה, החלו להסתייג מן המהפכה והפנו לה עורף שעה שנכנסה לשלביה הרדיקאליים, ו"ההמונים" – קורבנותיו האמיתיים של המשטר הישן – החלו להופיע על במת ההיסטוריה.

מחווה "חיובית" על פניה – זאת נאלצו ללמוד במרוצת הזמן לא רק גיבורי המהפכה הצרפתית – אינה חושפת בהכרח את מניעיו הכמוסים של בעל המחווה, וממילא אין היא מבטיחה את נאמנותו במערכת אחרת. אין בכך כדי לטעון כי אצילי 4 באוגוסט היו בוגדניים מלכתחילה, וכי מה שהנחה אותם כבר באותו לילה גורלי היה שיקולים

מניפולטיביים וכוונות זדון ערמומיות. אפשר בהחלט להניח כי הם פעלו באותו רגע מתוך תודעה מהפכנית של שחרור ומתוך מגמה כנה בעיני עצמם – לכונן את ה"שוויון" המוצהר.

אולם בדיעבד ברור כי אף לא אחד מבין הפלגים הרדיקאליים שצצו במהלך המהפכה יכול היה לסמוך על בעלי ברית כלשהם ש"לא ממינו"; בסופו של דבר צצו בשלב זה או אחר של המהפכה ההבדלים, הסתירות וניגודי האינטרסים בין כל השכבות והמחנות השונים שהתאחדו לצורך המאבק המשותף. הצטרפותם הנלהבת של האצילים הנאורים למהפכה (מהפכה בורגנית במהותה) לא היתה מעשה מזיק מעיקרו, אולם למנהיגי המהפכה בשלביה המתקדמים היתה בהחלט סיבה טובה לעקוב אחריהם בעין חושדת: אציל נאור הוא בכל זאת אציל נאור, ונאורותו אין בה בהכרח כדי להבטיח את הסרת אצילותו ממנו.

המאבק הפמיניסטי, אף כי איבד משהו מנמרצותו המרנינה בשנים האחרונות, הוא מאבק מהפכני במהותו, משום שהוא מכוון לשינוי מבני של סדרי החברה המסורתיים. זהו מאבק בין המינים, מאבק שבו נאבקות נשים נגד גברים במגמה לשנות את תבניות הכוח ההיסטוריות שהתגבשו במשך דורות רבים והוטמעו בכל ספרות החברה. עם זאת, המאבק הפמיניסטי נבדל ממאבקים מהפכניים אחרים בנקודה מכרעת אחת: העימות בין המינים – על פניו – לא נועד לסלק לחלוטין את היריב הקולקטיבי (הגברים באשר הם) מעמדות הכוח בחברה, כי אם לבטל בעיקר את המונופול המסורתי של הגברים על עמדות הכוח הללו מתוך כוונה עקרונית לחלקן באופן שוויוני. הגברים אינם אמורים להיעלם כגברים, אלא כבעלי תודעה יומרנית יהירה הטוענת לדומיננטיות (אם לא לבלעדיות) בשליטה על אותן עמדות כוח.

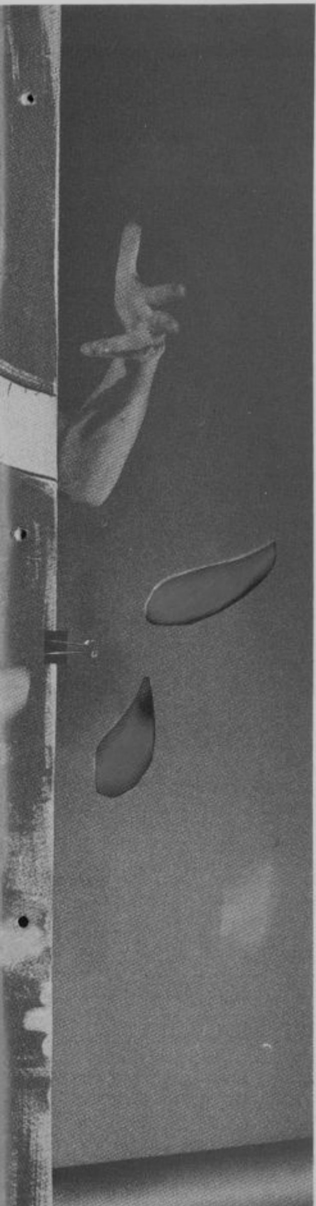
מאבק זה – שמימוש חזונו האוטופי אפשר כי יניב את הסרת הכוחניות מן העולם – הוא מאבק כוחני מעיקרו בשלב המאבק עצמו. אין תימה, איפוא, שבשלביו הרדיקאליים עד כה התבטא המאבק בקיטובם ההולך וגובר של המחנות היריבים, עד כי נדמה היה לפרקים כי דבר לא יוכל לגשר על פני התהום שנפערה בין שאיפותיו של הפמיניזם המתקדם לבין עמדות גבריות שמרניות, עמדות שאף הוקצנו בצל האיום הפמיניסטי החדש והתגבשו לכדי השקפות ריאקציוניות מובהקות.

ואולם, קיטוב זה לא היה בו כדי להשליט הומוגניות בקרב המחנות עצמם. כבכל המאבקים המהפכניים הסתבר גם במהלך המאבק הפמיניסטי, שהעניין הצודק והברור על פניו אינו מבטיח כלל את תמיכתם ה"טבעית" של בעלי העניין בו. נשים רבות (ויהיה אף מי שיבקש לטעון: רוב רובן של הנשים) התגלו כבלתי מסוגלות בעליל לעמוד על מהותו של המאבק הנערך למענן. הן לא חוללו אותו מהפך בתודעתן שיביא לשינוי תפיסת מצבן האובייקטיבי, תפיסה שעוצבה ועוותה לכדי תודעה כוזבת מאובנת בתהליך סוציאליזציה ממושך, שעמד כל כולו בסימן השליטה הגברית המסורתית. ואילו במחנה היריב צצו במרוצת הזמן לא מעט גברים, שהצליחו – במידה זו או אחרת – להשתחרר מכבלי שטיפת המוח הגברית הסטריאוטיפית, ולהינתק מן הצורך הכפייתי באידיאולוגיזציה מתמדת של הדימויים העצמיים הכוחניים. לא בכדי החלו חוגגים לא מזמן את הופעתו של "הגבר החדש".

לתופעת "הגבר החדש" כמה וכמה גרסאות, שניתן למקם את כולן על גבי רצף המשקף את טיב הפנמת התמיכה בעניין הפמיניסטי. בקצה האחד מופיע "הגבר החדש" המזדהה עם המאבק הפמיניסטי הזדהות מופשטת מעיקרה, כדוגמת זו של לבנים עם מאבק השחרור של השחורים. הזדהות מעין זו נגזרת מעיקרון שחרור כללי שהוא תבוני־ערכי במהותו, אם כי סביר להניח שיהיה משוקע בדרך כלל בקורטוב של השתתפות רגשית (ואין צורך לברר כאן מה קודם למה). בקצה השני ממוקם "הגבר החדש" שהשכיל לערוך מסע אל תוך עצמו, ולגלות בסיומו של מסע מייסר זה את העובדה המפתיעה (לגביו), כי משהו מאותו ניגוד גברי־נשי קוטבי הנתפס בעיניו כמאבק חברתי־תרבותי – כלומר, חיצוני – בין המינים, קיים למעשה בתוך הגבר עצמו כמתח תמידי, עמום משהו ומאיים לפרקים. "הגבר החדש" בגרסה זו הוא הגבר שנגע ביסודות הנשיים המקננים בקרבו – והתמסר להם במקום להיאבק בהם.

ברם, בכל גלגוליו האפשריים, ותהא התקרבותו אל עולם הנשים (ואולי אף אל הנשיות) גדולה ככל שתהא, לעולם יהיה "הגבר החדש" לגבי האשה – כל אשה – בבחינת "אחר". שהרי בניגוד לאציל שיכול להפוך לבורגני, בניגוד ליהודי שיש בידו להתנצר, בניגוד לגרמני המסוגל לאמץ לעצמו אורח חיים צרפתי, הגבר – "חדש" ככל שיחוש ויחשוב – לעולם לא יוכל "להיות אשה", כשם שנבצר מהלבן להפוך לשחור. כל שהגבר יוכל להציע לאשה הנאבקת את מאבקה הפמיניסטי הוא גרסה כזו או אחרת של היותו "אחר". במקרה הטוב הוא יציע גרסת־"אחר" הממוזערת ככל הניתן את הנזק שקיומו של אותו "אחר" עלול לגרום למאבקה לשחרור. ואולם, את המאבק עצמו, את המהפכה הפמיניסטית במובנה כאקט מתמשך של שחרור, יכולות לחולל הנשים בלבד: איש (תרתי משמע) לא יוכל לסייע להן בכך סיוע של ממש.

ועולה מיד השאלה: האם אין כל משמעות לדיאלוג? כלום אין בידי האשה לסייע בעיצוב תודעתו של "הגבר החדש"? אחרי ככלות הכול, אין מדובר אלא במהפכה תודעתית, בפירוק דעות מוקדמות ובשינוי עמדות. ובכן, כן. אלא שהתקרבות מעין זו בין הפמיניסטית המהפכנית לבין "הגבר החדש" – המצטרף למאבקה – דינה כדין הצטרפותם של אותם אצילים נאורים, שחברו בליל 4 באוגוסט 1789, ברוב להט מתלהם ומתוך אמונה כנה, למאבקה

המהפכני של הבורגנות – בשני הבדלים. ראשית, חלק מאותם אצילים נמנה עם מחולליה הפעילים של המהפכה; שנית, ניתנה בידם האפשרות "להסיר מעצמם את אצילותם" ולהצטרף אל המהפכה משפרצה. "הגבר החדש", לעומת זאת, אינו מעלה כלל בדעתו ליזום את המאבק הפמיניסטי: הצטרפותו למאבק היא לעולם הצטרפותו הבלתי מחייבת משהו של "האחר". יהיה מי שיבקש לטעון כי אין להפריז בציפיות: בסיכומו של דבר, שינוי התודעה הגברית הוא המשול להתנערותם של האצילים מאצילותם, ובמובן זה הצטרפותו של הגבר בעל "התודעה החדשה" למאבק הנשי מבורכת מעיקרה, כשם שהיתה ברכה בהצטרפותם של האצילים למאבק הבורגני. אפשר להסכים לכך, בתנאי שברור לכל המעלה טענה זו כי אימוץ־"האחר" שיש בו מן הברכה צופן בחובו את בגידתו האפשרית של אותו "אחר" עצמו, בדיוק כפי שחלק ממתלהמי ליל 4 באוגוסט בגדו במהפכה מאוחר יותר.

אם תכליתה של המהפכה הפמיניסטית היא שינוי פני החברה באמצעות ניתוץ השליטה הגברית וחלוקה חדשה של הכוח, הרי "הגבר החדש" אינו מגלם הרבה יותר (אם כי גם זה לא מעט) מאשר "איור" נאה להישגי הביניים של המהפכה. יש להבין זאת כראוי: הגבר בעל "התודעה החדשה" אינו זקוק ל"אישורן" של הנשים כדי לפתח את תודעתו: "תודעתו החדשה" היא בבחינת הישג לעצמו ולא "טובה" (פטרונית כשלעצמה) שהוא עושה למישהו, לרבות לנשים. ואילו הנשים הנאבקות את מאבקן הפמיניסטי, אל להן לראות ב"גבר החדש" הישג חשוב של מאבקן. תכלית מאבקן היא סילוק הדיכוי הנשי על כל היבטיו, ולא עיצוב "הגבר החדש".

ושוב, יהיה מי שיבקש לטעון כי האחד קשור, ואולי אפילו מותנה, בשני. האומנם? יש לקוות כי טיעון מעין זה לא יעלה ולא יישמע (גם לא מטעמים ריאל־פוליטיים פרגמטיים). כל תפיסת יסוד הרואה את השחרור הנשי כפונקציה של דבר־מה המתחולל בעולם הגברי, אינה (ולא יכולה להיות) אלא שעתוק הרה אסון, שכפול מסוכן של יחסי הכוח המדכאים הקיימים. "הגבר החדש" הוא בעל בריתה של הפמיניסטית – אך גם לא יותר מזה. וזהו בדיוק העניין: כבעל ברית הוא ראוי למידה של קבלה מצדה אך גם, ויותר מכול, למידה כלשהי של חשדנות כלפיו. לעולם אין לדעת, האם לא – ואם כן, מתי ובאילו נסיבות – יעבור "הגבר החדש" מהפך תודעתי נוסף, שבעטיו יתאווה לחזור אל "עצמו", אל עברו ההיסטורי, המוכר לו היטב, כ"אחר מדכא". זה לא חייב לקרות, אך אין כל ערובה שהדבר לא יקרה: ניסיון העבר מלמד, שבדרך כלל זה קורה.

המאבק הפמיניסטי יכול בהחלט לרשום לפניו את הישג השינוי התודעתי שחל בקרב גברים רבים, ואולם – כך נדמה – הוא לא יוכל להסתפק בכך ולשקוט. יהיה עליו להמשיך ולעקוב בעירנות לאן מוביל ליל 4 באוגוסט של "הגבר החדש".

איור: יעל בוגן

במורד האי־שוויון

גזילת כבשת הרש

החקיקה הישראלית להבטחת שוויון הזדמנויות בעבודה היא בין המתקדמות בעולם המערבי. איך, למרות זאת, גדל הפער בשכר בין גברים לנשים

לינדה עפרוני

אי־שוויון ככלל לעולם אינו רצוי, ולו מהטעם הפשוט של הצדק החברתי. כאשר מדובר בנושא העבודה, כל פגיעה בעיקרון השוויון גורמת לפגיעה כלכלית ולהפסד כספי או שווה כסף. אי־השוויון בין המינים בעולם העבודה גדל בעשור האחרון. בין היתר, כתוצאה מהחרפת המצב הכלכלי במשק. משמעות הדבר היא כי הסיכוי שנמצא נשים עניות, ולא חשוב לפי איזה קריטריון, הולך וגדל.

מדינת ישראל היא בין המתקדמות בעולם המערבי בכל הקשור לחקיקה שוויונית בעבודה. גולת הכותרת היא, כמובן, חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה – 1988. אך מתברר כי חקיקה לחוד ומציאות לחוד. חקיקת חוקים חשובים ומתקדמים לא מספיקה כדי להבטיח שוויון אמיתי בהזדמנויות, בקידום, בשכר ובזכויות סוציאליות שונות. המציאות הישראלית מראה כי באופן קבוע ושיטתי מפלים נשים לרעה בעיקר בעקיפין, באמצעות הוראות ותקנות שמעוותות את רוח החוק, וזאת בתחומים המרכזיים ביותר של חיי העבודה. להלן מספר דוגמאות בולטות:

חוק שכר המינימום

למרות חוק שכר שווה לעובדת ולעובד מתגלה פער הולך וגדל בשכר של נשים לעומת גברים. כיום קיים פער של כ־30 אחוזים, האפליה בשכר מתבצעת על־ידי הקצאה לא שוויונית של רכב שירות ושעות נוספות. מתברר כי ברוב מגזרי המשק נשים זוכות להחזר הוצאות רכב בשיעור נמוך באופן מובהק בהשוואה לגברים בדרגות זהות. הסיבה לכך היא שהקריטריונים הקובעים מי זכאי להחזר זה ומהי רמת הזכאות לא תמיד ברורים ואחידים.

לכן הנשים בישראל נמצאות ברמות השכר הנמוכות ביותר, והן מהוות 70 אחוזים מהזקוקים להשלמת שכר לפי חוק שכר מינימום. למרבה האבסורד, דווקא חוק חדש זה, המבטיח כיום מינימום שכר לאוכלוסיות החלשות, משמש מטרה עיקרית לקיצוץ במסגרת התוכנית הכלכלית של האוצר.

שכר המינימום הקבוע בחוק עומד כיום על 1163 שקל ברוטו (נכון לחודש יוני 91') למשרה חודשית מלאה. עובדים המשתכרים פחות מסכום זה זכאים להשלמת הכנסה. נתונים מדויקים שיש לגבי עובדי שירות המדינה מלמדים כי בארבעת הדירוגים העיקריים: הדירוג האחיד, מח״ר, מהנדסים, טכנאים והנדסאים, 85 אחוזים מכלל 31,500 העובדים זקוקים להשלמת שכר. מתוך כל הנשים שנמצאות בדירוגים אלה, 94% מקבלות השלמת שכר, כאשר מצב העובדים בדירוג האחיד (הדירוג שנקרא גם דירוג הפקידים) הוא חמור במיוחד. שם, מבין 14,594 הנשים, 98% זקוקות להשלמת הכנסה, וזה בערך המצב בקרב כל 440 אלף העובדים בשירות הציבורי.

הצעת האוצר לשנות את המתכונת של חוק שכר המינימום שהתקבל בכנסת באוגוסט 1987 מכילה ארבעה מרכיבים:

1. ביטול ההצמדה לשכר הממוצע במשק;
2. הכללת רכיבים נוספים בחישוב השכר הקובע לצורך השלמת השכר;
3. אי־הפעלת החוק במשך ששת חודשי ההעסקה הראשונים;
4. פטור מהחוק לתעשיות בקשיים ובענפים חריגים, ״לפרקי זמן מוגבלים״.

כל אחד מהשינויים יפגע בכלל מקבלי שכר המינימום, אך במיוחד בנשים. ביטול

הנשים אינן מהוות קבוצת לחץ, לכן הן אינן זוכות לחלק היחסי המגיע להן בחלוקת משאבים

ההצמדה המלאה, ועדכון שכר המינימום פעם בשנה לפי 75% משיעור עליית המדד, משמעותם שחיקה מאסיבית של שכר המינימום. מאחר ש־70% ממקבלי השלמת השכר הן נשים, הפגיעה תהיה ברמת השכר של הנשים, שהיא ממילא נמוכה.

הכללת רכיבים נוספים בשכר הקובע, ובעיקר מרכיב הוותק, תפגע בנשים רבות הנמצאות בדרגות שכר נמוכות, אך הוותק שצברו מאפשר להן לפרוץ במעט את שכר המינימום. מתברר כי מרכיב הוותק גבוה במיוחד בדירוגים "נשיים" מובהקים, ביניהם הפרה־רפואיים, כגון: אחיות, מרפאים בעיסוק, פיסיותרפיסטים, וכן דירוג עובדי הוראה ועובדים סוציאליים. יש לציין שתשלום מוגדל בעד שנות ותק הושג במסגרת הסכמי שכר קיבוציים, ובא לפצות על העובדה שעובדים בדירוגים רבים אלה מרוכזים בעיקר בדרגות הנמוכות של סולם המשכורת.

לעומת זאת, אי־הכללת הוצאות בפועל לא ייטיב במיוחד עם הנשים. מדובר בעיקר בהחזר הוצאות רכב, ומתוך הנתונים ידוע כי הרוב המוחלט של הנהנים מהטבת שכר זו הם גברים. גם כאשר נשים זוכות להחזר הוצאות רכב, הן מקבלות בדרך כלל תשלום נמוך משל הגברים, אפילו כשהן נמצאות באותה דרגה וממלאות את אותם התפקידים.

הצעת האוצר לא לחייב תשלום שכר מינימום מלא בששת חודשי ההעסקה הראשונים ולהסתפק ב־80% ממנו, אף היא פוגעת בעיקר בנשים, כיוון שיותר מ־60% מהמצטרפים החדשים למעגל העבודה הן נשים. מובן שתהיה פגיעה גם בעולים החדשים. ולמעשה, ניתן לקבוע שהמשק לא ינצל את ההון האנושי של שתי אוכלוסיות אלה.

הענפים ה"חריגים" שבהם לא תהיה חובה לשלם שכר מינימום הם מזון וטקסטיל. אלה ענפים עתירי כוח אדם, ובהם רמת השכר היחסית ממילא נמוכה. עתה מוצע לפגוע עוד יותר בשכר פועלי הייצור שרובם נשים. כמובן, ישנה גם סכנה שפרקי הזמן המוגבלים יתמשכו ויהפכו לקבועים.

מכאן שהצעת האוצר לשינוי חוק שכר המינימום תגדיל עוד יותר את אי־השוויון בשכר בין המינים, תגרום לבזבוז משאבי אנוש, ובשום מקרה לא תביא ליצירת מקומות עבודה חדשים. ייווצרו תעסוקות זולות, כאשר אוכלוסיות חסרות ברירה כגון העולים יחליפו את אלה העובדים כיום תמורת שכר המינימום. גם הנשים ייאלצו להסתפק בהרבה פחות מאלף השקלים לחודש שהן משתכרות כיום.

מערכת כוח האדם בעיריית תל־אביב־יפו

ביוני 1990 פרסמה עיריית תל־אביב חוברת ובה פרטים מעניינים על חלוקת התפקידים בין המינים במערכת כוח האדם העירונית. מדובר בכעשרת אלפים עובדים, רובם (57.5%) נשים. הציפייה לעתיד היא ששיעור הנשים אף יעלה, שכן בין עובדי העירייה בגילאים הצעירים יש כמעט כפליים נשים מאשר גברים, בעוד שבגילאים המבוגרים יש כפליים גברים מנשים.

בדיקת רמת ההשכלה של העובדים מגלה שהעובדות משכילות יותר מן העובדים. יותר עובדים הם בעלי השכלה יסודית בלבד, אך יותר עובדות הן בעלות תעודת בגרות ומעלה (למעט המיעוט הזעום של בעלי תואר שלישי, שם האחוזים זהים). מרבית הנשים הן פקידות, עובדות הוראה ופועלות.

140 עובדים מכהנים כמנהלים. רק 18 מהם הן נשים. כלומר, אחד מכל שלושים גברים הוא מנהל, אך רק אחת מכל 317 נשים היא מנהלת – פער של למעלה מפי 10. הפערים בקידום לניהול קיצוניים ביותר בוותק הנמוך (עד 9 שנים) ובוותק הגבוה (40 שנה ומעלה). הסיבות שונות, כך נראה. אין בכלל מנהלות בעלות ותק מרבי (לעומת 9 מנהלים), אולי בשל אפליה חריפה עוד יותר בשנים קודמות. בדרגות הוותק הבינוניות (10–29 שנים) הפער מצטמצם (אך נשאר משמעותי ביותר). הוא קיצוני ביותר בדרגת הוותק הקטנה ביותר, שכן גברים מקודמים מהר יותר מנשים.

אם כך, ותק תורם במשהו לקידום עובדות לניהול, והשכלה אף היא גורם מעודד. יש "רק" פי 5.4 מנהלים בעלי תארים אקדמאיים (ראשון, שני ושלישי) ממנהלות אקדמאיות (במספרים מוחלטים. פרופורציונלית, הפער גדול יותר, מכיוון שיש יותר עובדות מעובדים). כשמדובר במנהלים בעלי השכלה פחותה מתואר אוניברסיטאי, יש פי 16.3 מנהלים ממנהלות (שוב, אבסולוטית בלבד). במלים אחרות, השכלה אינה מבטלת אפליה, היא רק מפחיתה אותה.

אף אשה אינה מכהנת כמנכ"לית, דרגת השכר הגבוהה ביותר (לעומת 6 גברים). האפליה בקידום בולטת בעיקר בעיסוקים הנשיים הבולטים שהזכרנו. בעוד 5.6% מהפקידים הם מנהלים, רק 0.09% מהפקידות הן מנהלות (פי 62). בעוד 4.3% מעובדי ההוראה הם מנהלים, רק 0.306% מעובדות ההוראה הן מנהלות (פי 14). עושה רושם שבתפקידים לא מסורתיים עובדות מופלות משמעותית פחות. הפער בקידום מהנדסים הוא "רק" פי 2 לטובת הגברים. סביר להניח שהסיבה אינה אי־מסורתיות המקצוע, כמו מספר הנשים בו. גטו מקצועי נשי הוא חממה לאי־קידום.

החוברת אינה מגלה את כל נתוני האפליה, בעצם. אין שם מידע לגבי שכר, וכך אין באפשרותנו לדעת איך נעשית החלוקה של תוספות השכר השונות, כגון הוצאות רכב, תוספת מאמץ, תוספת תפוקה, כוננויות ועוד. והעיקר, חסרה תוכנית פעולה לתיקון המצב המעוות.

פנייתנו לראש העיר כדי שיגיב על נתוני החוברת ועל מעשים בנדון לא נענתה.

מירה אריאל

חוק הביטוח הלאומי

חוק הביטוח הלאומי משנת 1952 מבטיח כביכול שוויון בין המינים בישראל. בפועל, מתברר כי לא תמיד יש אחידות ובהירות בקריטריונים המהווים בסיס לתקבולי גמלאות. הדבר בולט במיוחד בשלושה תחומים: דמי לידה, קצבאות ילדים ודמי אבטלה.

דמי לידה

לגבי דמי לידה יש התייחסות מיוחדת, כך שלמרות התיקונים שהתקבלו לאחרונה בכנסת (כתוצאה מהיוזמה המבורכת של מזכ״ל ההסתדרות), עדיין יש העדפה ברורה של הגבר המשרת במילואים על פני האשה היולדת. זאת, למרות ששניהם צברו זכויות שוות המזכות בגמלאות על־פי אותו חישוב. למרבה הפלא, אי־השוויון, שהוא תוצאה של החלטה מנהלית בנושא דמי מילואים לעומת דמי לידה, נעשה בריש גלי.

הפגיעה הכלכלית בציבור הנשים גדולה וכואבת, משום שלא מדובר בהעדפה רק של חלק מהגברים שמשרתים במילואים על פני חלק מהנשים שילדו. היות שמתוך בני־זוג נשואים במדינת ישראל רק הגברים משרתים במילואים ורק הנשים יולדות, הרי שההעדפה הקיימת בחוק הביטוח הלאומי יוצרת אפליה מוחלטת ובוטה בתשלום דמי המילואים על פני תשלום דמי הלידה.

למעשה, דמי הלידה במתכונתם הנוכחית נמוכים ממה שמתחייב על־פי חוק הביטוח הלאומי. הנזק הכלכלי משמעותי, ובוודאי שאינו משפר את מאזן ההכנסות של העובדות, שממילא נמצאות בעיקר בעשירוני ההכנסה הנמוכים (רק 30 אחוזים מהאמהות הנשואות מגיעות לרמת הכנסה החייבת במס).

קצבת הילדים

במשפחות שבהן שני הורים שלהם עד שלושה ילדים, קצבת הילד הראשון בוטלה בשנת 1985, ואילו קצבת הילד השני בוטלה בשנת 1990. בשני המקרים ביטול הקצבה אינו צודק ואינו נכון מהבחינה הכלכלית. ייתכן שיש בו אפילו פגיעה בזכות מוקנית של אזרחי המדינה.

מה שחמור במיוחד הוא האפליה במנגנון החזר קצבת הילדים. נקבע במפורש על־ידי המוסד לביטוח לאומי כי במשפחות עם שני הורים, הגבר הוא המפרנס הראשי (״ראש המשפחה״). לכן, נשים רבות שמשתכרות שכר נמוך יחסית (ובדרך כלל שכרן נמוך בממוצע משל בן־זוגן), לא זכאיות להחזר תשלום קצבת הילדים שבוטלה, למרות שהיא רשומה על שמן. ההפסד הכספי אינו מבוטל, וגורם להקטנה משמעותית בהכנסה נטו של המשפחה. לעומת זאת, תשלום לפי מבחן הכנסה של האשה, שהוא צודק ונכון יותר, או לחלופין מבחן הכנסה משפחתי, היה מזכה הרבה משפחות בהחזר של 80 שקלים לכל אחד משני הילדים הראשונים.

חוק דמי אבטלה

חוק גיל פרישה שווה לעובד ולעובדת משנת 1987 קובע כי אשה רשאית לפרוש בין הגילים 60–65 לפי רצונה. למרות זאת, בחוק הביטוח הלאומי עדיין קיימת הבחנה בין גיל הפרישה לגבר ולאשה. לכן לא שונו הוראות החוק בכל הנוגע לגמלאות השונות המשולמות על־ידו, כמו: קצבת זקנה, גמילת סיעוד ודמי אבטלה.

בתחילת שנת 1990 הוגשה בכנסת הצעה לתיקון חוק הביטוח הלאומי, מתוך כוונה להשוות את גיל ביטוח האבטלה לנשים, ולאפשר לאשה שפוטרה מעבודתה לאחר גיל 60 לזכות בדמי אבטלה המשולמים לכל גבר מובטל בגיל זה. למרבה האירוניה השתמשו בחוק גיל פרישה כדי להפלות נשים בנושא של חוק דמי אבטלה. לכן, על האשה בגיל 60 להסתפק בקצבת זקנה ובקצבת פרישה, ואלה נמוכים ברוב המקרים מקצבת האבטלה.

השר דוד מגן סבור שאין הצדקה לשלם דמי אבטלה לנשים עד גיל 65, כי פורמלית חוק הביטוח הלאומי לגבי גמלאות לא שונה. הוא מרמז בכך שאי־שינוי חוק הגמלאות מעניק לאשה זכות יתר על פני הגבר, היינו לפרוש בגיל 60. האמת היא שהנימוק הוא הכבדת הנטל על הקופה הציבורית בימים קשים אלה. במלים אחרות, המובטלת, ששילמה כדין עבור ביטוח אבטלה, מתבקשת בעקיפין לשאת בנטל המצוקה הכלכלית בישראל. בכך יש פרשנות לא מדויקת ולא צודקת לחוק גיל פרישה 1987. כיום, לאחר פסיקת בג״ץ בערעורה של ד״ר נעמי נבו, והקביעה החד־משמעית שפיטורי אשה בגיל 60 הם אפליה, יש מקום לטיפול מחודש בסוגיה זו.

הרוב המוחלט של הנהנים מהחזר הוצאות רכב הם גברים

בתשלומי הביטוח הלאומי יש העדפה ברורה של גבר המשרת במילואים על פני האשה היולדת

מדוע פוגעים בנשים?

הנשים בישראל, ואלה העובדות מחוץ לביתן במיוחד, נתפסות כקבוצה חלשה. הן אינן מהוות קבוצת לחץ. למרות שהנשים מהוות יותר מ־40% מכלל המועסקים במשק, הן אינן זוכות לחלק היחסי המגיע להן בחלוקת המשאבים. הדבר בולט במיוחד בהסכמי המסגרת שנחתמו בשירות הציבורי בארבע השנים האחרונות. הסכמים אלו פגעו במכוון באוכלוסיית הנשים, למרות שהן מהוות 60% מכלל העובדים במגזר זה. הדבר נעשה בעקיפין ובצורה מתוחכמת ביותר. מאחר שלנשים ייצוג יתר בקרב העובדים בדרגות נמוכות וזוטרות, ומאחר שעבור אוכלוסייה זאת חוק שכר מינימום דואג להשלמת שכר, הסכמי המסגרת בשנים 1988–1990 ו־1990–1992 עקפו את חוק שכר המינימום. תוספות שונות שהיו מגיעות לעובדים מתוקף הסכמי השכר קוזזו משכר המינימום, למרות שהחוק אינו חלק ממערכת השכר, ונושא אופי סוציאלי של דאגה לעובדים ברמות שכר נמוכות. לפיכך, עובדי הדרגות הנמוכות כמעט ולא קיבלו הטבות שכר במסגרת הסכמי השכר, בטענה המגוחכת שהם נהנים מחוק שכר מינימום.

מדיניות כזאת מותירה לבעלי הדרגות הגבוהות לחלק ביניהם משאבים רבים יותר. יש לציין שהיא בוצעה בידיעת ההסתדרות, ובשיתוף האגף לאיגוד מקצועי. הנשים, המהוות כ־80% מקרב העובדים בדרגות הנמוכות, לא מחו כי לא ידעו על המתרחש, או שייתכן שחשבו בתום לב כי בוודאי יש מישהו בוועד העובדים ובאיגוד המקצועי שדואג להן. מיותר לציין כי הפגיעה הגדולה ביותר היא בעובדי הדירוג האחיד. זהו הדירוג הגדול ביותר מבחינה מספרית, ומשקלו מגיע לכ־40% מכלל העובדים בשירות הציבורי. למרות זאת, הפגיעה בו במסגרת הסכמי השכר היא הגדולה ביותר. פרדוקס זה מוסבר בכך ש־60% מהעובדים הן נשים.

יש מקום לבדוק האם הסכמי שכר אלה תקפים מבחינה משפטית, בפרט משום שהם עוקפים באופן בוטה את חוק שכר מינימום. אך מי יעשה זאת? אין כיום שום גוף שמודע לגודל הפגיעה, למשמעותה ולצורך לצאת נגד מדיניות האיגודים המקצועיים המפלה נשים. לפיכך, אין גם שום תועלת בשינויי חקיקה ואף לא בחקיקה ראשית המושמת ללעג.

ללא פעולה בלתי שגרתית ומהירה, מצב הנשים מבחינה כלכלית יהיה הרבה יותר גרוע. חשוב לציין שלפגיעות שפירטנו לעיל השלכה משמעותית על הפנסיה שתגיע לעובדת בעת הפרישה מהעבודה. המאבק הגדול על שכר המינימום והרצון המשותף לכל הגורמים לפגוע בו הוא מאבק על כסף גדול מאוד. במדינת ישראל כיום קשה לעומדים בראש המערכת הכלכלית להסכים לכך שציבור חלש יקבל חלק מהמשאבים שאפשר לחלק לחזקים. עוד יותר קשה להם להסכים לכך שקיים בחוק מנגנון הצמדה שאינו מאפשר שחיקה של כספים אלה. לכן הם מנסים לפגוע בתקרת שכר המינימום, או לחלופין לפגוע במנגנון ההצמדה שלו.

אם יפחיתו את שכר המינימום ב־200 שקלים, המשמעות היא חיסכון של 100 מיליון שקל לחודש – לאוצר. הדבר יבוא על חשבונם של חצי מיליון עובדים הנזקקים כיום לחוק. בפועל מדובר בהרבה יותר כסף. מאחר שהמעסיקים מפרישים על סכום זה הפרשות סוציאליות, הרי שעלות השינוי היא 150 מיליון שקל לחודש – שהם 1.8 מיליארד לשנה. אין פלא שנושא זה עומד כיום בראש מעייני האוצר, ויש להתכונן לניסיון נוסף לשינוי החוק.

יש לציין שהפעולה הנחוצה אינה בתחום החקיקה בכנסת, אלא ראשית בשיפור התקנות וההוראות המעשיות. שנית, יש לדאוג שהאיגודים המקצועיים הנושאים ונותנים עם המעסיקים בשם העובדים אכן ייצגו גם את האינטרסים של העובדות בהסכמי השכר.

מתוך: שנתון הממשלה תש״ן* (1990)

המשרד	גברים	נשים	שיעור הנשים מכלל העובדים
האוצר	194	12	5.8%
עבודה ורווחה	41	3	6.8%
דתות	26	2	7.1%
ביטחון	163	15	8.4%
תיירות	43	4	8.5%
בינוי ושיכון	75	9	10.7%
ראש הממשלה	66	8	10.8%
אנרגיה ותשתית	30	4	11.7%
חקלאות	82	11	11.8%
חוץ	44	6	12.0% (לא כולל שגרירים)
תעשייה ומסחר	52	8	13.3%
חינוך ותרבות	91	16	12.0%
משטרה	11	2	15.4%
פנים	38	7	15.5%
בריאות	56	12	17.6%
תחבורה	50	11	18.0%
תקשורת	23	6	20.7%
קליטה	8	3	27.3%
איכות הסביבה	5	2	28.5%
משפטים	64	36	36.0%
מדע וטכנולוגיה	12	10	45.5%
כלכלה ותכנון	6	6	**50.0%
מבקרת המדינה	42	9	17.6%
פרקליטות המדינה	49	117	70.5%
בתי־המשפט			
העליון	10	1	9.0%
מחוזיים	71	14	16.5%
שלום	107	61	36.3%
בתי־דין לעבודה	16	8	33.3%
רשמים/ות	14	15	51.7%
מזכירים/ות ראשיים/ות	7	1	12.5%

הערה:
במשרדים עם עובדים מעטים יחסית, תהיה צפויה עלייה בשיעור הנשים: כל משרד זקוק למזכירה.

* טבלה זו אינה מתייחסת לחלוקת התפקידים בתוך כל משרד. בדרך כלל, כצפוי, יותר נשים ממלאות תפקידים מזכירותיים כמו מזכירה, מנהלת לשכה, דוברת, עוזרת, אבל יש גם נשים בתפקידים בכירים.

** ואלה 12 העובדים: לשכת השר: עוזרת בכירה לשר, מנהלת לשכת השר.
לשכת המנכ״ל: מנכ״ל, סגן בכיר למנכ״ל, יועצת משפטית, יועץ השקעות, מנהלת הלשכה, דוברת.
הרשות לתכנון לאומי וכלכלי: מנהלת, סגן ראשון למנהלת.
אגף הפיקוח הכללי: מפקח כללי.
המטה לייעול המשק הציבורי: ממונה.

במורד האי־שוויון

הגברים לניהול – הנשים למזכירות!

קצינים וקצינות פורשים מצבא קבע ומופנים לתעסוקה בשוק האזרחי. איזה תפקידים מציעים להם?

ריבה זיו

כ־40% מהעובדים במשק הן נשים, אבל מכלל המנהלים בישראל מהוות הנשים 9% בלבד. מה הסיבה לפער מדהים זה בין חלקן היחסי של הנשים בכוח העבודה, לבין השיעור הקטן שלהן בתפקידי ניהול? מדוע כה מועט מספר הנשים בעמדות מפתח? אילו מכשולים חוסמים את דרכן להישגים?

בשנים האחרונות שכיחה התופעה של חיוב עובדים המעוניינים בקידום לתפקידי ניהול, לעבור בדיקות התאמה במכונים פרטיים המתמחים במיון ובהערכת מנהלים באמצעות שימוש במבחני אינטליגנציה וכישורים, מבדקים פסיכולוגיים ומבחני התאמה לתפקיד. מעניין, אם כך, לעקוב אחר תהליך הייעוץ התעסוקתי בטרם הכניסה למשרה חדשה. האם קיים קשר בין הייעוץ התעסוקתי למין הנועץ, והאם ההכוונה המקצועית הניתנת מבחינה בין המינים מבחינת תחומי העיסוק המוצעים להם.

החלטתי לבדוק את תהליך הייעוץ שניתן למשרתים בצבא הקבע עם עזיבתם את השירות. נבדקה ההכוונה המקצועית הניתנת לקצינים ולנגדים (נשים וגברים).* ביקשתי לבדוק, האם נשים וגברים בעלי רקע רלוונטי זהה מופנים לאחר הפרישה לתפקידים זהים בשוק העבודה האזרחי.

מחלקת הפרישה של צה"ל מטפלת בכל אוכלוסיית אנשי הקבע המגיעים לגיל פרישה (40–50). במסגרת המחלקה פועל ענף תעסוקה, המתבסס על שלוש מערכות, שלכל אחת מהן תפקיד בתהליך שבסופו תימצא תעסוקה מתאימה לפורש/ת מצה"ל.

במערכת האבחון נקבעים הכישורים על סמך שילוב של נתונים צבאיים והשכלה. נבחנים הדרגה הצבאית (כמעידה על מיומנות נחוצה לביצוע התפקיד הצבאי); מספר שנות השירות (ותק); וניסיון צבאי. בין מרכיבי ההשכלה נבדקות גם שפות דיבור. על כל אלו נוספים נתונים דמוגרפיים, שהניסיון מלמד כי הם משפיעים על הקצאה לניהול: גיל, מוצא, מצב משפחתי ומספר ילדים.

מערכת ההתאמה משגרת את הנועץ/ת למבחנים פסיכומטריים במסגרת אזרחית – על חשבון הצבא. בהסתמך על אלו ועל ממצאי מערכת האבחון, היא מציעה כיוון תעסוקה במגזר האזרחי.

במערכת איתור תעסוקה נפגשים לראשונה הפורשים פנים אל פנים עם קצין קישור בדרגת סגן־אלוף. בהתבסס על כל הנתונים שנצברו עד לאותו שלב מנסה קצין הקישור למצוא לפונה מקום עבודה אזרחי.

הנבדקים

מדגם נבדקי המחקר כלל 135 נועצים ונועצות שקיבלו ייעוץ תעסוקתי בשנים 1987–1988. הם פרשו משירות קבע במהלך 1988, מתגוררים במרכז הארץ, מרביתם ילידי ישראל בגילאי 40–42, ובמרוצת הקריירה הצבאית שלהם עסקו במקצועות טכניים או בתפקידי פיקוד וטיפול בכוח אדם. טווח ההשכלה נע משמונה שנות לימוד ועד למוסמך אוניברסיטה. דרגותיהם: סא"ל, רס"ן, רס"מ, רס"ב ורס"ר. המשתנים שנבדקו היו: דרגה, ותק, ניסיון צבאי, השכלה, גיל, מוצא, מצב משפחתי ומספר ילדים.

* מדגם המחקר נלקח מתוך אוכלוסיית אנשי צבא, מאחר שצה"ל הוא נקודת מפגש כמעט לכל האוכלוסייה היהודית הבוגרת בארץ.

כל עוד לא נפגשו מחפשי העבודה עם הממליצים, מינם לא השפיע על ההמלצה. רק לאחר שנערך ריאיון, אובחנה העדפת גברים בהפניה למשרות ניהוליות

ממצאי המחקר

מבחינת ההון האנושי התקבל כי השכלת הנשים עדיפה על זו של הגברים: רובן בעלות השכלה תיכונית עיונית, ואילו מרבית הגברים בעלי השכלה תיכונית מקצועית ותיכונית חלקית. יותר נשים הן בעלות השכלה אקדמית חלקית מאשר גברים. עם זאת, במספר שפות דיבור הגברים בעלי ממוצע גבוה יותר מאשר הנשים.

מבחינת המשתנים הדמוגרפיים – הנשים צעירות יותר מן הגברים, ולפיכך הן בעלות ותק צבאי קצר יותר. אך שלא כגברים, מרביתן שירתו בתפקיד ניהולי בצבא הקבע. מרביתן ילידות אירופה, נשואות, אך עם מספר קטן יותר של ילדים מאשר הגברים. הנתונים הדמוגרפיים והסוציו־אקונומיים של הנשים עדיפים על אלו של הגברים.

	גברים	%	נשים	%
סה"כ	90	100	45	100
חוגרים	36		19	
קצינים	54	(60%)	26	(57.8%)
השכלה גבוהה	14	(15.5%)	11	(24.4%)
נשוי	86		34	
לא נשוי	4		11	
מוצא (אסיה אפריקה)	51		5	
מוצא (אירופה אמריקה)	19		17	
ילידי הארץ	20		23	

ההמלצות

על־פי ממצאי מערכת האבחון נקבע כי 57% מהגברים ו־64% מהנשים מתאימים לתפקידי ניהול. עם זאת, במערכת ההתאמה הומלצו רק 25% מהגברים ו־51% מהנשים לתפקידי ניהול. ומפתיע מכול: במערכת איתור התעסוקה הופנו 72%(!) מהגברים ו־57% מהנשים לתפקידי ניהול.

תוצאות המחקר הראו שמין הנועץ/ת לא השפיע על הכישורים שאבחנה מערכת האבחון, וגם לא על המלצת מערכת ההתאמה. אך מין הנועץ/ת השפיע על התפקיד שהוצע. מכאן שהצהרת מערכת איתור התעסוקה כי התפקיד שמוצע לנועץ/ת קשור לכישוריו/יה ולהמלצת מערכת ההתאמה – איננה נכונה. מהממצאים עולה בבירור, כי הכישורים וההמלצה לתפקיד ניהולי לא השפיעו על ההפניה בפועל לתפקיד ניהולי בשוק העבודה האזרחי.

כלומר, בשני השלבים הראשונים, אבחון והתאמה, מתקבלות ההמלצות על סמך נתונים אובייקטיביים – תיקו/ה של הנועץ/ת ותוצאות מבחנים פסיכומטריים. לפונה עצמו אין כל מגע ישיר או עקיף עם שתי המערכות הללו. לעומת זאת, בשלב ההפניה נערכת לראשונה פגישה פנים אל פנים עם הקצין המפנה. מעובדה זו אי־אפשר להתעלם, שכן מחקרים רבים מראים שעיקר ההטיה בריאיון נובע מהמפגש פנים אל פנים עם המרואיין.

לאור זאת ניתן להסביר את ממצאי המחקר הנוכחי כך, שכל עוד לא נפגש/ת הפורש/ת עם קובעי הכישורים, לא הושפעו ההמלצות ממינו/ה. בשלב הריאיון, שהוא שלב ההפניה בפועל לתעסוקה, הופעלו סטריאוטיפים מיניים בתהליך קבלת ההחלטות של היועץ, ועל רקע זה אנו עדים לאפליית נשים בכל הקשור להפנייתן בפועל לתפקידי ניהול בשוק העבודה האזרחי. ממצאי המחקר לימדו, איפוא, שקיימת העדפה ברורה של גברים בשל היותם גברים. ייתכן שאחד ההסברים לבעיה זו קשור דווקא במעסיקים. קצין הקישור צריך לספק מענה הולם הן לפניות מפעלים המעוניינים בקליטת פורשים והן לפורשים עצמם, שלהם דרישות ובקשות משלהם. היועץ חייב איפוא למצוא את שביל הזהב: למצוא מקום עבודה מספק לפורש/ת שגם יתאם את כישוריו/ה וגם יועיל למפעל.

באותו הקשר המחייב לבדוק את עמדת המעסיקים, נראה כי הממצאים רק מבליטים עוד יותר את האפליה. שהרי אילו היו נבדקות המחקר נשים צעירות העומדות בפני כניסה ראשונית לשוק העבודה, ניתן היה אולי להסביר את תוצאות המחקר כך, שארגון המעסיק רווקה צעירה אינו יכול להתעלם מההנחה כי היא תינשא ותלד ילדים. לכן כבר בשלב מוקדם זה עלול הארגון להירתע מלהטיל עליה תפקידים בכירים מתוך חשש שבעתיד היא לא תוכל למלא אותם, או להמשיך ולהתפתח בכיוון הרצוי לעבודה ולארגון כאחד. אלא שנבדקות המחקר היו נשים העומדות בפני תחילתה של קריירה שנייה: שלב הנישואים ולידת הילדים לרוב כבר מאחוריהן. ומכאן, שניתן לראות כי תהליך הכוונתן של הפורשות לתעסוקה בשוק האזרחי מעיד על אפליה אך ורק בשל היותן נשים. משמע, אין יסוד – אפילו לא לאפליה הנהוגה בדרך כלל כלפי נשים צעירות.

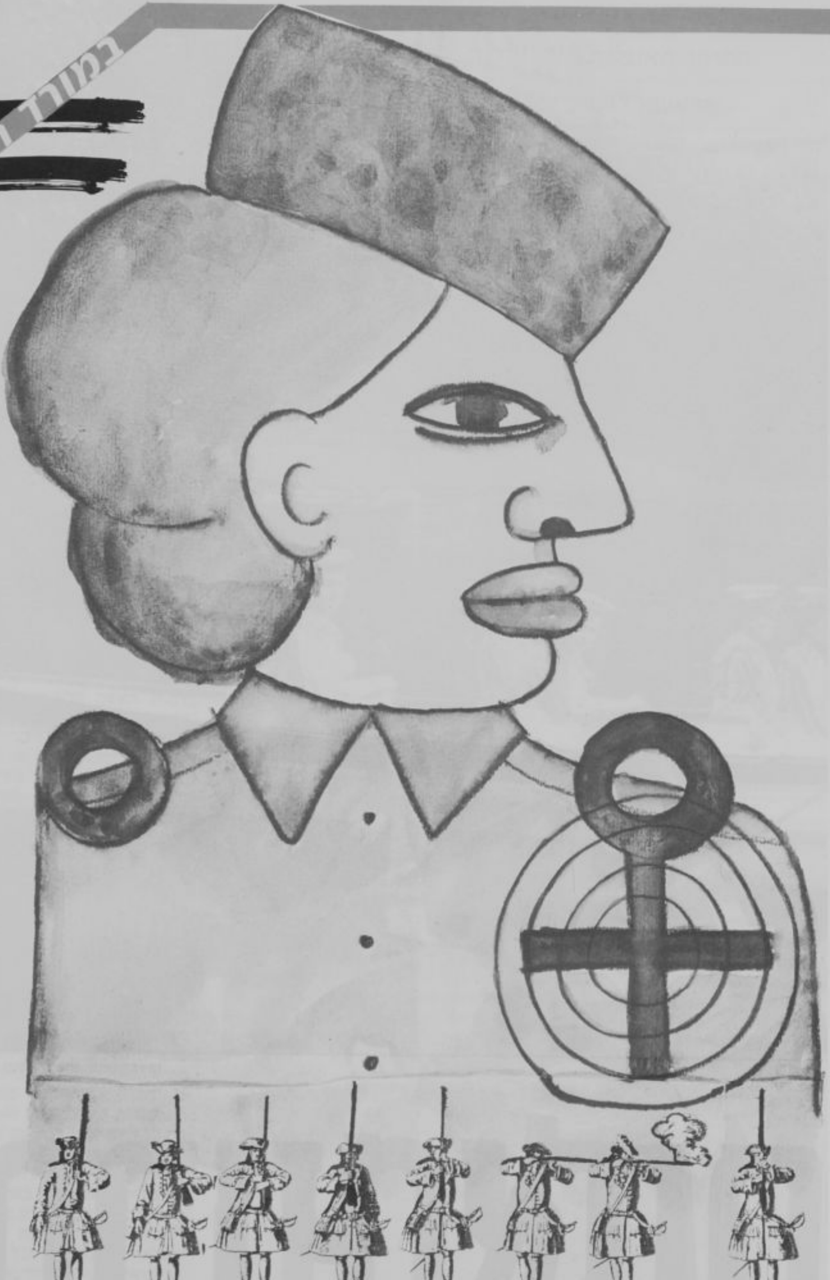
הפורשים מצה"ל, נשים וגברים, בעלי נתונים זהים של השכלה, דרגה, ניסיון צבאי, ותק, גיל, מוצא ומצב משפחתי, הופנו לתעסוקה בשוק העבודה האזרחי בדרך הבאה:

נשים – לתפקידי מזכירות בכירות או מנהלות לשכה;

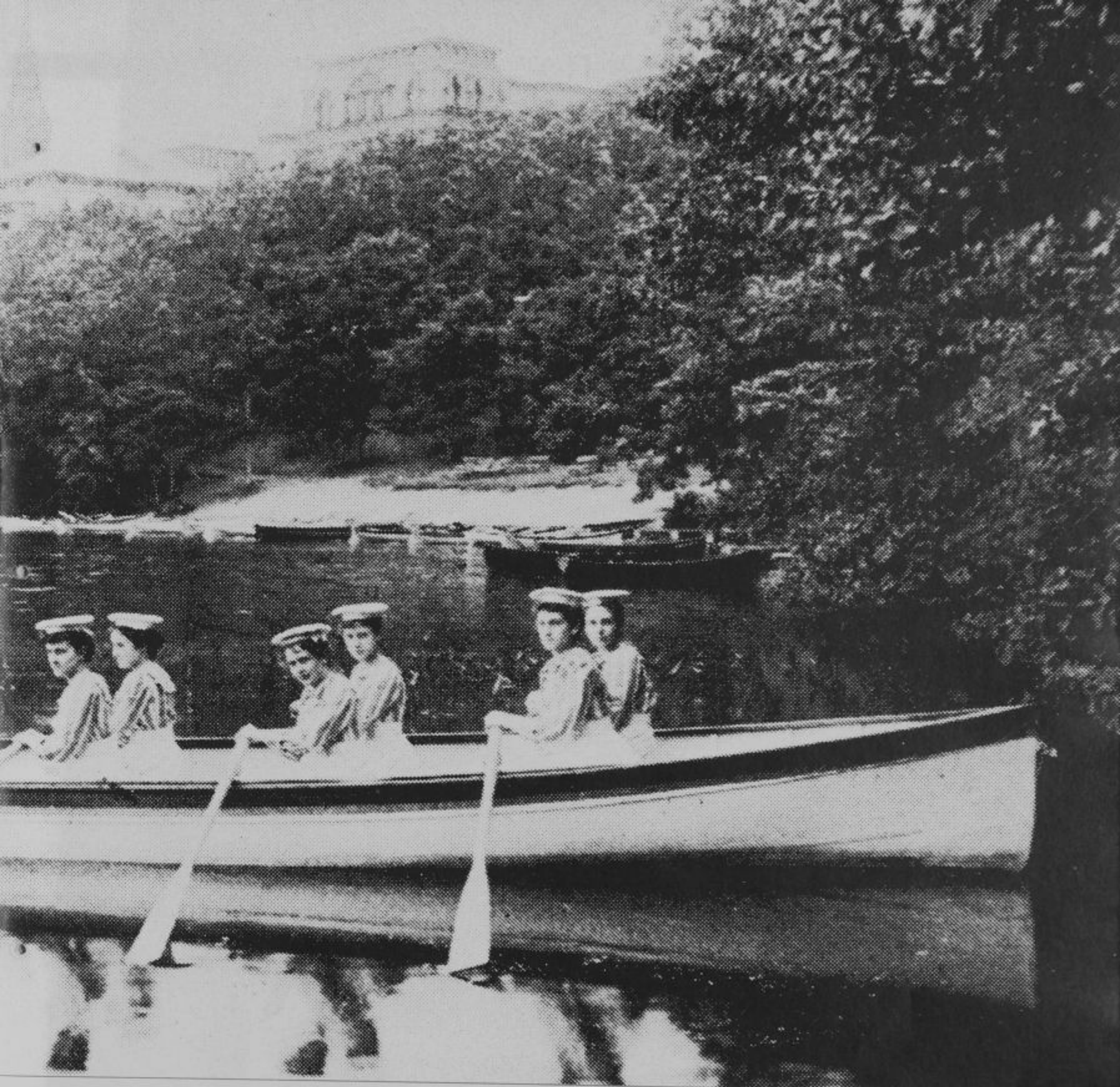
גברים – לתפקידי ניהול כוח אדם, או ניהול בתחום אחר.

חלוקה זו נשמרה גם כאשר נתוני הרקע של הגברים היו נמוכים מאלה של הנשים!

במורד האי-שוויון

איור: יעל בוגן

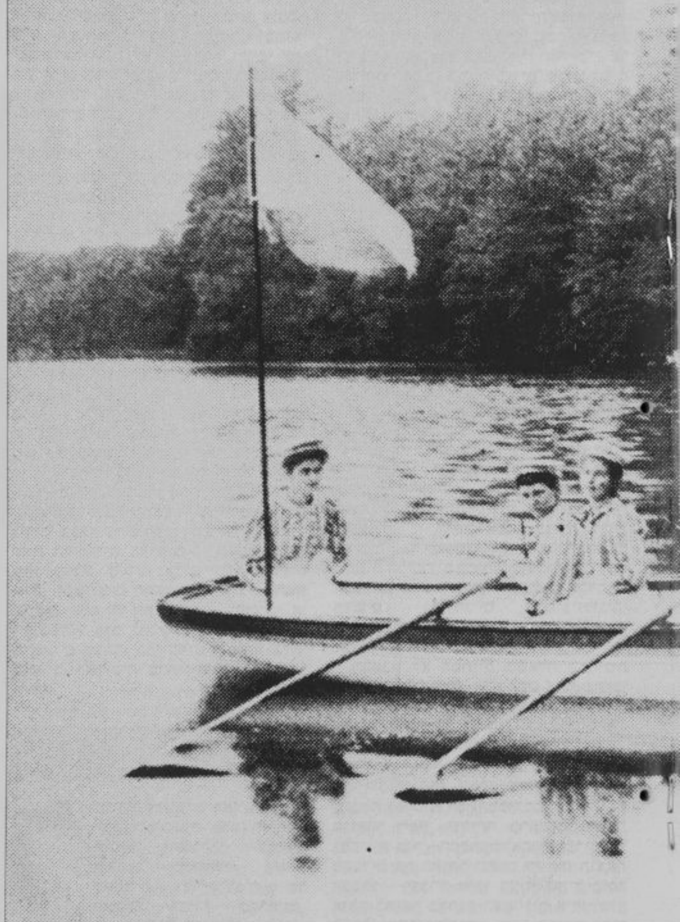

צוות החותרות של קולג' ולסלי, מחזור 1894

המרוץ אחרי

הגלימה

רק במאה ה־19 נפתחה מערכת החינוך האנגלית בפני ילדות. הקולג' הראשון לנשים נפתח ב־1869

רקפת זהר

במחצית המאה כתבה נערה צעירה את השיר הזה:

Man may for wealth and glory roam,
But woman must be blest at home.
To this should all her studies tend,
This her great object and great end.

(גבר יכול לשאוף לעושר ולתהילה,
לאשה – ביתה הוא ההילה,
לכך מכוונים כל לימודיה,
זוהי מטרתה הנשגבה וזהו ייעודה.)

השקפות מסוג זה לא נלמדו כמובן בבית־הספר. די היה לגדול במשפחה ויקטוריאנית כדי ללמוד את חליקת העבודה וחלוקת הסטטוס שהתקיימה בין המינים: הורים, משרתים או אחים ואחיות. כל נערה ידעה, שכשתגדל יהיה תפקידה לנהל משק בית ולטפל בבני המשפחה, וכי למשימה זו עליה להכין את עצמה במשך שנות חינוכה. זה היה תפקידה בין אם נישאה בין אם לאו. אם לא נישאה, היתה ממלאת את התפקיד כרווקה המתגוררת בבית אחיה או אחותה הנשואים.

במהלך המאה, עם ההתבססות של המעמד הבינוני, חל שינוי בתפקידן של הנשים – מ"הרעיה המושלמת", שבין תפקידיה נכללו גם ניהול משק הבית והטיפול בילדים, אל "הליידי המושלמת", דמות חסרת כל פונקציות מעשיות, הנמדדת הלכה למעשה במידת הבטלה שהיא יכולה להרשות לעצמה.

גם חשיבות ההשכלה גדלה עם השינוי בדמות האשה הרצויה. בתחילת המאה נדרשה מ"הרעיה המושלמת" אותה השכלה בסיסית שהיה עליה להעביר לבנותיה, וכן כמה מיומנויות יסודיות של קריאה, כתיבה וחשבון, לצורך ניהול משק הבית. ככל שהתמעטו הפונקציות המעשיות שהיה עליה למלא, ועלתה חשיבותה כנכס משפחתי שיש למסור בנישואים תמורת התנאים הטובים ביותר, עבר הדגש לאותן מיומנויות שיכלו לסייע לה בהיכנסה לשוק השידוכים. כאן אנו מוצאים את תור הזהב של החינוך המשלים (accomplishments): נגינה, שירה, שיחה בכמה שפות מודרניות ורקמה אמנותית, כישורים האמורים להפוך כל נערה ואשה למארחת מושלמת ולבת־לוויה נעימה.

הדבר הקרוב ביותר להשכלה רשמית ניתן לבנות המעמד הבינוני בבתי־ספר פרטיים קטנים, אשר פרחו באנגליה כבר מסוף המאה השמונה־עשרה. רובם התנהלו כיחידה משפחתית מורחבת. מספר התלמידות לא עלה על 40, ורובם החזיקו בין 15 ל־20 תלמידות. גם סגל ההוראה היה קטן מאוד והורכב כולו מרווקות, לעתים בנות משפחה אחת, חסרות כל השכלה פורמלית. התלמידות באו מרקע של חינוך פרטי בבית, ועם השכלה בסיסית כלשהי. הן התכוונו להשלים את אותן מיומנויות חברתיות שנדרשו מכל מתמודדת בשוק הנישואים. תוכנית הלימודים הסתכמה לכן בשיעורי נגינה וזמרה, מעט שפות זרות ובעיקר כל מה שקשור בנימוסים והליכות.

את כל בתי־הספר האלה ניתן להגדיר חד־משמעית כבתי־ספר מעמדיים. חינוך הנערות היה אמור להיות אקסקלוסיבי ככל האפשר: הוא נועד לשמור על הנערות מכל מגע עם אנשים ממעמד נמוך, המרוויחים את לחמם בזיעת אפיהם ומדברים שפה לא תקנית.

באמצע המאה החלו להופיע אלטרנטיבות לחינוך התיכוני הפרטי. כניסתן של בנות המעמד הבינוני הנמוך לתחום החינוך הפרטי, והחרדה המתמדת של אנשי המעמד הבינוני מפני מצב שבו ייאלצו בנותיהם לפרנס את עצמן, הביאו ללחץ ציבורי לשיפור הכשרתן של המחנכות. התוצאה היתה הקמתו של קווינס קולג' בשנת 1848, תחילה כסמינר למחנכות, אחר־כך גם כבית־ספר תיכון לנערות מגיל 12, אך בכל מקרה ל"ליידיס" בלבד. החידוש העיקרי של קווינס היה הרעיון של השכלה ייעודית ומקצועית לבנות המעמד הבינוני.

שנה לאחר מכן נוסד בדפורד קולג'. בניגוד לקווינס, שנוהל ונשלט על־ידי גברים, בדפורד היה יוזמה של אשה, אליזבט רייד, אשר מימנה את הקמתו והקפידה שהוא ינוהל על־ידי נשים. במותה היא השאירה ירושה לקולג', בתנאי שמימושה יופקד בידי שלוש נשים. שני הקולג'ים הציעו תוכנית לימודים דומה. לא נעשה כל ניסיון לערער על חלוקת התפקידים החברתית המקובלת, אך נושאי הלימוד הורחבו ועברו מודרניזציה. "מיומנות חברתית" מובהקת כשליטה בשפות מודרניות הוסיפה לתפוס מקום נכבד בתוכנית הלימודים.

פריצת הדרך הבאה היתה הנורת' לונדון קולגיאט, בית־הספר היומי שהוקם ב־1850 על־ידי פרנסס מארי באס, בעצמה בוגרת קווינס. בית־הספר התאפיין ברמת לימודים גבוהה ובשאיפות אקדמיות מובהקות. איטלקית, גרמנית, ציור ונגינה – מגולות הכותרת של "החינוך המשלים" – הועברו כשיעורי בחירה, בעוד מקצועות חדשים כמו היסטוריה מודרנית וגיאוגרפיה קודמו כמקצועות חובה. הנערות קיבלו עידוד לגשת ל"בחינות האזוריות" של קיימברידג' מיד כשהללו נפתחו בפניהן. את הבחינות האזוריות הנהיגו האוניברסיטאות של קיימברידג' ואוקספורד החל משנת 1856, כדי לקבוע מדד אחיד למסיימי תיכון שלא המשיכו בלימודים להשכלה גבוהה. הן נערכו בכמה ערים מרכזיות באנגליה בתום שנת הלימודים האחרונה. רק ב־1863 – אחרי מאבק – הורשו נערות לגשת לבחינות אלה, ובשנתיים הראשונות הן לא קיבלו ציונים, אלא זכו רק לקביעה: "עברה" או "נכשלה". מדד זה עודד הכנסת נוהלים חדשניים ביותר, כמו בחינות, שהיו בלתי מוכרים לחלוטין בבתי־הספר מן הסוג הישן.

הכניסה לאוניברסיטאות

לימודים אוניברסיטאיים העניקו לסטודנט הגבר, מלבד הרחבת אופקיו והשכלתו הכללית, שלושה יתרונות: יוקרה מעמדית, פריווילגיה של הצבעה כפולה בבחירות, וכרטיס כניסה לשירות הציבורי. בהתאם לכך ניתן להבחין בשלושה מוקדים במאבק על השכלה גבוהה לנשים: המוקד הפוליטי – פתיחת האוניברסיטאות כמוקדי כוח ובסיסי סטטוס חברתי לנשים; המוקד הייעודי – פתיחת אפשרויות הקידום המקצועי לנשים; והמוקד האישי – מתן הזדמנויות לפיתוח האישיות והכישורים בתנאים יחסיים של עצמאות. עד שנת 1901 הגיע מספר הבוגרות בכל האוניברסיטאות באנגליה ל־2,000. זהו מספר לא קטן בהתחשב במספר תלמידות התיכון של התקופה, ובכך שכניסת הנשים לאוניברסיטאות החלה רק 30 שנה קודם לכן, אבל גם בהשוואה למספר הסטודנטים הגברים (בסוף העשור הראשון של המאה העשרים היו באנגליה כ־8,000 סטודנטים לעומת כ־3,000 סטודנטיות). למרות שהמאבק על הכניסה לאוניברסיטאות היה קשה, גרר לעג והתנגדות ציבורית ולנוטלות בו חלק נראה בוודאי לא פעם כמתיש וחסר תקווה, בסופו של דבר היו התוצאות מהירות ומוצלחות.

הקולג' הראשון לנשים נוסד ב־1869 בהיצ'ין, הרטספורדשייר, ואף כי עד פתיחתו נרשמו בו ללימודים שלוש נשים בלבד, עברה כל אחת מהן בחינת כניסה, והתקבלה באופן רשמי לקולג'. בצעד סמלי זה היה משום ניסיון לבסס את מעמדו של הקולג' מראשיתו כבעל מדדים אקדמיים ברורים. היצ'ין, או גירטון, כפי שנקרא לאחר שעבר לתוך אוניברסיטת קיימברידג', פעל על־פי העיקרון של "שוויון עד הסוף". נושאי הלימוד בו היו זהים לאלה שלמדו הסטודנטים של קיימברידג', והבחינות היו אותן בחינות. עיקרון זה נשמר גם במחיר של תוכנית לימודים מיושנת ומאובנת. למעשה, גונו הנשים דווקא על לימודי הקלאסיקה והמתמטיקה, בגלל הקונוטציה הגברית של מקצועות אלה. הסטודנטיות היו נתונות להתקפות ציבוריות וללעג כללי על שפלשו לתחומים לא להן, וספגו גינויים על נשיותן האבודה והמעוותת.

שנתיים לאחר הקמת גירטון קם לצדו ניונהם קולג', שתוכנית הלימודים בו כללה פחות קלאסיקה ומתמטיקה ויותר הומאניסטיקה, והתלמידות לא חויבו לגשת לבחינות. זו היתה אמנם כניעה ללחץ הציבורי, אך למעשה, ויתורו של ניונהם על תוכנית הלימודים המיושנת של קיימברידג' הגברית, אפשר יציאה לתחומים אקדמיים חדשים ומודרניים כסוציולוגיה, אנתרופולוגיה, היסטוריה מודרנית וספרות אנגלית.

המאבק לא הסתיים בשאלת הבחינות ותוכנית הלימודים, אלא לבש אופי פוליטי מובהק בשאלת זכותן של נשים לקבל תואר ולהיות חברות מלאות באוניברסיטה. במהלך שנות השמונים הורשו נשים, בהדרגה, לגשת באופן רשמי לבחינות. על אף שכמה מהן עברו אותן בהצטיינות שזכתה לפרסום רב (המפורסמות שבהן הן אגנאטה רמזי, שהיתה הראשונה לגשת לבחינות גמר – המבחן שלאחריו גברים היו מקבלים את התואר ונשים רק את תוצאת המבחן – ועברה אותו בציון שהיה מזכה אותה בתואר בדרגת הצטיינות אילו יכלה לקבלו; ופיליפה פוסט, אשר תוצאת מבחן הגמר שלה במתמטיקה העמידה אותה מעל הגבר המצטיין ביותר), ועל אף שעמדו בכל המדדים לקבלת התואר, נמנעה זכות התואר והחברות מן הסטודנטיות של אוקספורד עד 1919. הסטודנטיות של קיימברידג' היו צריכות לחכות עד 1948.

מהנשים נמנעה השותפות בכל מוסדות האוניברסיטה, ובאופן רשמי לא היה באפשרותן להשפיע על מדיניותה בכל תחום שהוא. מירב מרצן של בוגרות האוניברסיטאות שבחרו להמשיך במסלול האקדמי הופנה, אם כן, חזרה לקולג'ים הנשיים.

בוגרות קולג' מאונט הוליוק, מחזור 1901

בנות מעמד הפועלים

"שיטת בתי־החרושת", ככל שהוסיפה לאושרה של הארץ, היתה השפעה על המבנה הביתי של העם. היא פלשה למקדש הבית וניפצה משפחה וקשרים חברתיים. היא הרחיקה את האשה מבעלה ואת הילדים מהוריהם. במיוחד ניכר רישומה בדרדור אופיָן של הנשים. מילוי חובות ביתיות הוא תפקידה הראוי של האשה... אולם בית־החרושת מרחיק את האשה מכל חובותיה אלה. בתי משפחה אינם בתי משפחה עוד. ילדים גדלים בלתי מחונכים ומוזנחים... האשה אינה עוד הרעיה הענוגה המנומסת, שותפה ורעה לגבר, אלא חברתו לעמל ולעבודה שחורה" (ג'ורג' סמיילס).

ההשכלה שזכו לה בנות מעמד הפועלים היתה מוגבלת ומצומצמת מאוד לאורך מרבית המאה ה־19, הן בכמותה והן באיכותה. רוב הילדות עזבו את בית־הספר בגיל 10 או 11 והלכו לעבוד, או שחזרו הביתה לעזור לאם בעבודות הבית ובטיפול באחים הקטנים. כשהלכו לבית־הספר נעדרו ממנו פעמים רבות.

עד שנות השלושים של המאה קיבלו ילדי הפועלים את השכלתם בבתי־הספר של המפעלים, או בכיתות קטנות שהתנהלו בבתים פרטיים, ובעיקר בבתי־ספר של יום א'. שלושת המוסדות הללו לא הפרידו בין בנים לבנות – לא פיסית ולא בתוכנית הלימודים, שהיתה בסיסית ביותר, וכללה בעיקר קריאה, כתיבה ומעט חשבון. בשנות הארבעים התרחבה והשתנתה מערכת החינוך הזאת. אולם מרגע שהורחבה ושופרה תוכנית הלימודים, התבטא הדבר ביצירת תחומים נפרדים לבנים ולבנות, ובשימת דגש על מלאכות הבית לאחרונות. באמצע המאה כבר היו מחציתם של בתי־הספר הללו מוגדרים כחד־מיניים. בתי־הספר לבנות נוהלו על־ידי נשים צדקניות מן המעמד הבינוני, אשר האינטרס שלהן היה יצירת גוף משרתות גדול, מיומן ומחונך.

בשליש האחרון של המאה החלה המדינה להתערב בצורה מאסיבית בחינוך ילדי מעמד הפועלים. ב־1870 הועבר חוק החינוך הממלכתי, ב־1876 חוק חינוך חובה וב־1891 חוק חינוך חינם. המערכת המחודשת היתה ריכוזית ומאורגנת יותר מבחינת המבנה המנהלי שלה, אולם בכל הקשור לפיקוח המעמדי שהפגינה, המשיכה אותן מגמות שקודמו על־ידי המערכת ההתנדבותית. בתי־הספר הממלכתיים היסודיים היו כולם חד־מיניים ובעלי תוכנית לימודים שונה. הם פעלו כדי "למשמע ולתרבת" את מעמד הפועלים. אך התוצאה היתה שבנות מעמד הפועלים זכו להזדמנות לרכוש השכלה. קריאה וכתיבה, שהיו נחלתן של מעטות בלבד בראשית המאה, הפכו למיומנות שגורה בסופה.

אולם, עם התרחבות ההשכלה וגיוון נושאי הלימוד חלה גם הפרדה ברורה בין ילדים לילדות. שתי המגמות העיקריות לגבי נשות מעמד הפועלים, ניתובן לעבודות השירות הביתי מחד גיסא, ולתפקיד של רעיות ואמהות במשרה מלאה מאידך גיסא, התבטאו וקודמו על־ידי אידיאל השירות, שהפך מרכזי במיוחד משנות השבעים של המאה ה־19 ואילך. עבור שני המינים שימש החינוך כמכשיר לשעבוד מעמדי, אולם לגבי הנשים הוא חיזק את מידת השעבוד המיני בכך שעיצב והקשיח את חלוקת התפקידים בתוך המשפחה, והוציאן במידה רבה ממערכת הייצור החברתי.

شيئ عن نسويتنا

يثير مصطلح النسوية الكثير من التفسيرات والتأويلات ينبع غالبها من آراء مسبقة خاطئة يعود بعضها الى التشويه الذي سببته بعض التيارات العالمية المسماة خطأ بال «نسوية» والآخر الى التشويه الذي سببه أعداء ومعارضي تحرر المرأة.

مرد أحد هذه التشويهات التيار الانشقاقي أو الانعزالي الذي يدعو النساء ومن منطلق كراهية عمياء للرجل، الى الانفصال عن الرجال والامتناع عن اي علاقة واتصال بهم وذلك كسبيل وحيد لتحرر المرأة.

نسويتنا ترفض مثل هذه الادعاءات التي تشوه المفهوم الحقيقي لتحرر المرأة والذي
معناه بنظرنا تحررها من القيود الاجتماعية القمعية ومساواتها مساواه تامة بالرجل كشرط لخلق علاقة انسانية حقيقية مبنية على المودة والاحترام المتبادل بينهما. وتحرر المرأة لا يعني باي حال من الاحوال استبدال القمع بآخر أو الغاء الامتيازات الاجتماعية والسياسية التي يتمتع بها الرجل ونقلها الي المرأة. تحرر المرأة وحركته النسوية معناه النضال من أجل المساواة.

والمطالبة بالمساواة التامة بين الرجل والمرأة معناها المساواة التامة في اعطاء الفرص للتعلم والتطور الذاتي والعمل والمساواة في الحقوق والواجبات وليس التماثل الجسدي بالرجل كما تدعي الآراء المسبقة.

ان التمايز التشريحي بين الأنثى والذكر هو طبيعة الاجناس الحية، ولكنه أستغل لدى الجنس البشري لتبرير عملية قمع المرأة وظلمها، ورافق بخلق منظومة سلوكية ألصقت بالمرأة من خلال عملية تربيتها وتدجينها وسميت خطأ بالأنوثة وتتميز هذه الأنوثة «الاجتماعية» المصطنعة وخاصة في المجتمعات التقليدية بمزايا سلبية مثل: الخجل والحياء، الخوف وعدم الثقة بالنفس وحتى الغباء والجهل.

وفي محاولة بعض التيارات النسوية التخلص من هذه الأنوثة الملصقة، ارتكبت خطأ وذلك بخلطها بين الأنوثة «الاجتماعية» والأنوثة الحقيقية التي هي نتاج جنسية المرأة (sexuality) وطبيعتها فكان لرد فعلها الدفاعي هذا أثر سلبي وشبيه شبه التوأم بالقمع الأبوي التقليدي الذي مورس ضد أنوثة المرأة وجنسيتهاالحقيقية. فكما يقمع المجتمع الأبوي انوثة المرأة الحقيقية - الايجابية بادعاء كاذب انها (أي المرأة) مصدر للفتنة، أخطأت بعض التيارات النسوية خطأ فادح بإدعاء مغلوط بأن تحرر المرأة من الأنوثة ومظاهرها سيحررهااجتماعيا.

الفنار
التنظيم النسوي الفلسطيني

הפעולה הפומבית הראשונה של הארגון הפמיניסטי הפלסטיני החדש היתה הוכחה מצוינת לאומץ לבן של חברותיו: הפגנה נגד רציחת נשים בשם מה שמכונה בחברה הערבית "כבוד המשפחה". בתוך ימים חשפו הפמיניסטיות הפלסטיניות את עמדתם הריאקציונית של פעילי ציבור רבים בחברה הערבית, המתיימרים להיות "מתקדמים" ואשר נאבקים כביכול למען "זכויות האדם" ו"שוויון", אך למעשה מסרבים להכיר בכל אלה כשמדובר בנשים הערביות. איומים הושמעו על חייהן, ובחברה הערבית נפתחה מערכת השמצות נגדן. פעילותו של הארגון החדש מיקדה אליו, ובצדק, התעניינות תקשורתית, וחברותיו רואיינו בעיתונים ובטלוויזיה. אנחנו שמחות להביא כאן דברים שהתפרסמו בגיליון הראשון של "אל־פנאר" (המגדלור), ביטאון הארגון הפמיניסטי הפלסטיני, יוני 1991.

משהו על

המלה פמיניזם מעוררת הרבה פירושים ופרשנויות הנובעים ברובם מדעות קדומות מוטעות, שמקצתן הן תוצאה של עיוות שגרמו כמה מהזרמים הבינלאומיים הקרויים בטעות "פמיניסטיים", והאחרות הן תוצאה של עיוות שגרמו האויבים והמתנגדים לשחרור האשה. אחד העיוותים הללו נגרם על־ידי הזרם הפלגני, או הבדלני, אשר קורא לנשים, מנקודת מוצא של שנאה עיוורת לגברים, להיבדל מהגברים ולהימנע מכל קשר ומגע אתם, וזאת כדרך היחידה לשחרור האשה. הפמיניזם שלנו דוחה טענות כאלה, אשר מעוותות את המשמעות האמיתית של שחרור האשה: שחרור האשה מהמגבלות החברתיות הדכאניות והגשמת שוויון מלא בינה לבין הגבר, כתנאי ליצירת קשר אנושי אמיתי המבוסס על אהבה וכבוד הדדי ביניהם. שחרור האשה אין משמעותו בשום אופן החלפת דיכוי אחד באחר, או ביטול זכויות היתר החברתיות והפוליטיות שהגבר נהנה מהן, והעברתן אל האשה. שחרור האשה והתנועה הפמיניסטית הנאבקת למענו, משמעותם מאבק למען השוויון. הדרישה לשוויון מלא בין הגבר והאשה משמעותה שוויון מלא בהזדמנויות לרכישת השכלה, להתפתחות עצמית ולעבודה, ושוויון בזכויות ובחובות. אין משמעותה דרישה להידמות לגבר מבחינה גופנית, כפי שטוענים בטעות בעלי הדעות הקדומות שנזכרו לעיל. ההבדל האנטומי בין הנקבה והזכר קיים בכל מיני בעלי־החיים, אבל במין האנושי הוא נוצל להצדקת דיכוי האשה ושעבודה. לכך התלוותה יצירת מערכת מנהגים שבודדה את הנשים לקבוצה נפרדת, בתהליך חינוכן ואילופן למה שנקרא בטעות נשיות. הנשיות ה"חברתית" המלאכותית הזו, ובמיוחד בחברות המסורתיות, מתאפיינת בתכונות שנחשבות מעלות, אבל בעצם הן חסרונות: ביישנות, חששנות, העדר ביטחון עצמי ואפילו בורות וטיפשות. ניסיונם של כמה זרמים פמיניסטיים להיחלץ מהנשיות המוכתבת הזו, גרם להם לטעות ולבלבל בין הנשיות ה"חברתית" לבין הנשיות האמיתית, שהיא תוצר של מיניות האשה

ان أنوثة المرأة الحقيقية برأينا هي جزء لا يتجزء من جنسيتها وتكوينهاالجسدي والنفسي، وعليه فهي من وجوه شخصيتها وأي محاولة لقمع هذه الأنوثة ليست سوى حلقة أخرى في سلسلة القمع الاجتماعي الممارس ضد المرأة، وعليه فالمطالبة بتحرر المرأة يشمل تحرير انوثتها من القيود الاجتماعية والايديولوجية أيضاً .

أما التشويه المتعمد الذي يمارسه أعداء تحرر المرأة ضد النسوية واتهامها بالدعوة للانحلال الخلقي والاباحية فما هو الا خداع خبيث يقصد به تأبيد قمع المرأة ومحاربة حركاتها التحررية .
فالنسوية الحقيقية بدعوتها لتحرير المرأة من الاستبداد الاجتماعي ومساواتها بالرجل لإرساء علاقات انسانية ومتساوية، تدعو أيضاً لتحرير المجتمع من الخداع والرياء والكذب الجماعي والإنحلال الخلقي. لان اجبار الفتيات في مجتمعنا الفلسطيني على الزواج ضد ارادتهن معناه برأينا انحلال خلقي، وضرب البنات والزوجات من قبل الأخوة، الأباء والأزواج هو ايضاً انحلال خلقي، وخنق المرأة في زنازين الطبخ والكنس وسلخها من المشاركة المتساوية في الحياة الاجتماعيةوالسياسية لا يمت الأخلاق بأية صلة .

أما الجرائم الأخرى والتي ترتكب يومياً ضد المرأة مثل منعها من التعليم والعمل وممارسة الإرهاب النفسي ضدها في البيت والشارع ومعاملتها معاملة لا تعلو في أحيان كثيرة من معاملة دواب العمل، ثم الجرائم البشعة الأخرى التي ترتكب ضدها في داخل مجتمعنا نفسه كالاغتصاب والقتل من أجل الحفاظ على ما يسمى «بشرف العائلة» ما هو الا الأنعدام الخلقي بعينه .

ونسويتنا اذاً، برفضها لكل هذا وبنضالها من أجل مجتمع حر يخلو من الارهاب والقهر الاجتماعي والقومي، هي الأخلاق والقيم .

وشئ عن نسويتنا الفلسطينية المستقلة

أن معاناة المرأة الفلسطينية من قهر قومي واجتماعي تؤدي برأينا الى عدم امكانية الفصل بين النضال الوطني والنضال الإجتماعي - النسوي، فتحرر المرأة الفلسطينية هو جزء لايتجزأ من تحرر شعبنا الفلسطيني .
من هذا المنطلق فدعوتنا للربط بين النضالين معناها اننا نرفض المرحلية التي تدعو الى فصل النضال الإجتماعي وبالذات النسوي من النضال الوطني وتأجيله الى ما بعد مرحلة التحرر الوطني، ومنبع رفضنا القاطع هنا : أيماننا وقناعتنا التامة بأن «تحرر وطني» بدون تحرر أجتماعي يشمل كافة الطبقات والشرائح المقموعة من عمال وفلاحين وفقراء ونساء، لن يكون أبداً تحرر وطني حقيقي، وقد تكون على الأكثر استبدال دكتاتورية مبنية على القمع القومي بدكتاتورية «وطنية» مبنية على القهر الاجتماعي على غرار ما يحدث في الدول العربية مثل : السعودية الكويت، سوريا، العراق ومصر وغيرها .

ونحن كتنظيم نسوي فلسطيني - مستقل يحرص أشد الحرص على استقلاليته لما في ذلك من ضرورة لتطور التنظيم وفكرة النسوي نبدي استعدادنا للتعاون مع جميع التنظيمات النسائية وفتح باب الحوار والنقاش معها وكما ونتوجه الى كل امرأة ترغب بالتعرف عن قرب على تنظيمنا من خلال الندوات والنشاطات المختلفة أن تكتب لنا على العنوان التالي :

الفنار
ص.ب ٩١٠٥
حيفا

הפמיניזם שלנו

וטבעה. לתגובתם המתגוננת של הזרמים הללו היתה השפעה שלילית, הדומה עד מאוד להשפעת הדיכוי הפטריארכלי המסורתי שהופעל כנגד נשיות האשה ומיניותה האמיתית. כפי שהחברה הפטריארכלית מדכאת את נשיותה האמיתית והחיובית של האשה בטענה כוזבת שהאשה היא מקור הפיתוי, טעו כמה זרמים פמיניסטיים טעות חמורה והגיעו למסקנה מוטעית כאילו שחרור האשה מהנשיות וממאפייניה ישחרר אותה מבחינה חברתית. נשיותה האמיתית של האשה היא לדעתנו חלק בלתי נפרד ממיניותה ומהמבנה הגופני והנפשי שלה, ומכאן שהיא אחד המרכיבים של אישיותה. כל ניסיון לדכא את הנשיות הזו אינו אלא חוליה נוספת בשרשרת הדיכוי החברתי המופעל נגד האשה. לכן, הדרישה לשחרור האשה כוללת את שחרור נשיותה גם מהכבלים החברתיים והאידיאולוגיים. אויבי שחרור האשה, לעומת זאת, מעוותים בכוונה את משמעות הפמיניזם, ומאשימים אותו בקריאה להפקרות מוסרית ולפריצות. זהו סילוף מתועב שמטרתו להנציח את דיכוי האשה ולפגוע בתנועת השחרור שלה. הפמיניזם האמיתי, בקריאתו לשחרור האשה מהשעבוד החברתי, לשוויון האשה לגבר ולביסוס יחסים אנושיים ושוויוניים ביניהם, קורא גם לשחרור החברה מן הסילוף, הצביעות, השקר, ההכללה וההפקרות המוסרית. לכפות על הצעירות להינשא בניגוד לרצונן, כפי שנעשה בחברה הפלסטינית שלנו, זה הפקרות מוסרית. אחים, אבות ובעלים המכים את אחיותיהם, בנותיהם ונשותיהם – זו הפקרות מוסרית. לחנוק את האשה בצינוק של הבישול והניקוי ולמנוע ממנה את ההשתתפות השוויונית בחיים החברתיים והפוליטיים – לכל אלה אין שום קשר למוסר. אבל הפשעים האחרים המבוצעים יום־יום נגד האשה, כמו שלילת אפשרויותיה להשכלה ולעבודה, או הטלת טרור פסיכולוגי עליה בבית וברחוב, או היחס אליה שפעמים רבות אינו עולה על היחס לבהמות עבודה, וכן הפשעים הנתעבים המבוצעים נגד האשה בתוך החברה שלנו ממש, כמו אונס ורצח למען השמירה על מה שמכונה ״כבוד המשפחה״ – מה הם כל אלה אם לא העדר המוסר בהתגלמותו. הפמיניזם שלנו – בדחייתנו את כל אלה ובמאבקנו למען חברה חופשית נקייה מטרור ומכפייה חברתית ולאומית – הוא אם כן התגלמות המוסר והערכים.

ומשהו על הפמיניזם הפלסטיני העצמאי שלנו

האשה הפלסטינית סובלת מדיכוי לאומי וחברתי, מה שאינו מאפשר לדעתנו להפריד בין המאבק הלאומי לבין המאבק החברתי־פמיניסטי: שחרור האשה הפלסטינית הוא חלק בלתי נפרד משחרור עמנו הפלסטיני. מנקודת מוצא זו, בקריאתנו לקשור בין שני המאבקים אנו דוחות את תורת השלבים אשר קוראת להפריד את המאבק החברתי, ובכלל זה הפמיניסטי, מן המאבק הלאומי, ולדחות אותו עד לאחר שלב השחרור הלאומי. סירובנו המוחלט לדחות את המאבק החברתי הפמיניסטי נובע מכך שאנו מאמינות ומשוכנעות ש״שחרור לאומי״ בלי שחרור חברתי שיכלול את כל המעמדות והשכבות המדוכאים – פועלים, פלאחים, עניים ונשים – לא יהיה כלל שחרור לאומי אמיתי, ויהיה לכל היותר החלפת דיקטטורה המבוססת על הדיכוי הלאומי בדיקטטורה ״לאומית״ המבוססת על הדיכוי החברתי, כפי שקורה במדינות הערביות דוגמת סעודיה וכוויית, סוריה, עירק, מצרים ועוד. אנחנו, כארגון פמיניסטי פלסטיני עצמאי השומר מכל משמר על עצמאותו, בין היתר בשל הצורך לפתח את הארגון ואת הרעיון הפמיניסטי, מביעות את נכונותנו לשיתוף פעולה עם כל ארגוני הנשים ולפתוח בדו־שיח ובוויכוח אתם. כמו כן, אנחנו פונות לכל אשה הרוצה להיוודע מקרוב לארגוננו, דרך פגישות ופעילויות שונות, לכתוב אלינו לפי הכתובת: ״אל־פנאר״, ת.ד. 5019, חיפה.

תרגום: אהוד עין־גיל

הטיפול האישי הוא פוליטי

אל תסתגלי למציאות – שני אותה

גילי אור

לפני כארבע־עשרה שנה, זמן לא רב לאחר שסיימתי את עיקר לימודי התואר הראשון בפסיכולוגיה, ולאחר שטופלתי כשנתיים במכון לתרפיה אנליטית, הגעתי לתנועה הפמיניסטית.

גם קודם לכן היתה לי ביקורת כלשהי על התייחסותם של האנליטיקאים למטופליהם, גם בגרסה המודרנית יותר. הפריעה לי הגישה ההיררכית בטיפול, והוודאות שדאגו להקנות לי שהמטפל יודע־כול, חודר כליות ולב, ואני בסך־הכול מופרעת קטנה שמנסה לרמות את עצמה ואת כל העולם, ואין להתייחס לדברי ברצינות, כפשוטם. הציק לי גם החינוך ל״נשיות״, שגרם לי לרכוש שמלות ולהתאפר במשך תקופה מסוימת בטיפול: לשווא, מכיוון שלא אני ולא חברותי המטופלות התקרבנו אי־פעם לאידיאל הנשיות הנכונה, האמיתית.

וזו, ככל הנראה, היתה בעייתנו העיקרית, שהשתלבה יפה עם הקושי שלנו ביחסינו עם גברים (כל אופציה אחרת – כמו חיים לבד או יחסים עם נשים – לא נחשבה בריאה). והקושי הזה נבע, כמובן, מתסביכים על רקע ילדות מוקדמת, מתפיסה עצמית מנופחת ומתפיסת מציאות מעוותת. העובדה שהמציאות עצמה היתה מעוותת וניתנת אולי לשינוי, לא היתה מעניינו של המטפל. וכמובן, האורגזמה הקליטוראלית שלנו רק הוכיחה שנשארנו מקובעות בשלב מוקדם, ושהבשלות מאתנו והלאה. הגשמה עצמית מחוץ ל״נשיות״ ולקשרים בין־מיניים לא הועלתה אז, כמעט, כנושא לטיפול.

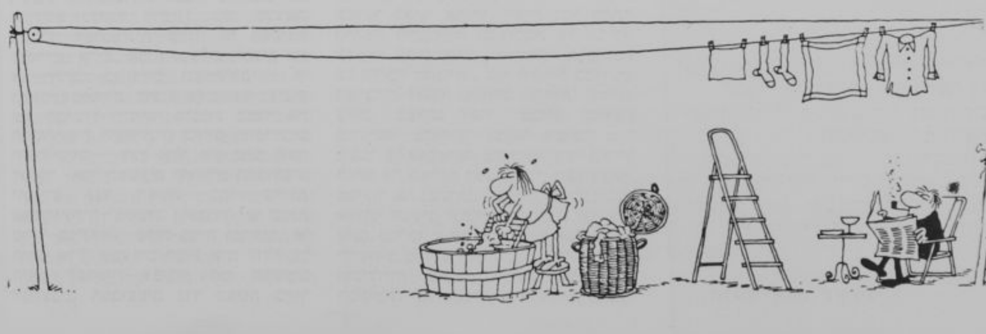
מקריאה בספרים, ללא התנסות אישית, הרגשתי נוח יותר עם פריץ פרלס ושיטת הגשטאלט המרתקת שהמציא, ועם קארל רוג׳רס, שהעמיד את הקליינט/ית במרכז, כאדם שווה ערך. במפגש עם פמיניסטיות רדיקאליות נוכחתי בעוינות לפסיכולוגיה ולטיפול פסיכולוגי בכלל, ללא הבדל בין התפיסות הטיפוליות השונות – דבר שסירבתי להפנים כחלק ממודעותי הפמיניסטית.

ככל הזכור לי, עיקר הזעם יצא על הדברים הבאים: ראשית, האופן שבו ניתחו והגדירו פרויד וממשיכיו, רובם גברים, את מבנה אישיותה של האשה ואת הפרעותיה, ניתוח שהיה ממוקד בגבר. שכן הגבר נתפס כאדם שבמרכז כל תיאוריה, והאשה היתה רק דמות משנית, עזר כנגדו. היא נוצרה להיות האובייקט עבורו, האמא שלו, התומכת בקריירה שלו והמגדלת את צאצאיו – וכשירותה הפסיכולוגית נשפטה לפי מידת עמידתה בקריטריונים אלה, והאושר שידעה להפיק מטווח תפקידים צר ואלטרואיסטי שכזה. ניתוחה של האשה מנקודת ראותו הגברית של פרויד כלל את הסילוף המזיק בנושא ״הבגרות המינית״, שקושרה עם מעבר מאורגזמה קליטוראלית (באמצעות גירוי הדגדגן) לאורגזמה הנרתיקית, הנוחה יותר לגברים – שמרבית הנשים לא הכירו, אך האמינו שהאחרות מכירות, ולפיכך שוכנעו שהפגם הוא בהן ולא בתיאוריה.

שנית, שכל בעיותיה של מטופלת יוחסו ספציפית אליה, ללא התייחסות לרקע החברתי שתרם להן.

ושלישית, שנשים משחזרות במסגרת הטיפולית, ואפילו ביתר שאת, את יחסי הכוח שלהן עם גברים (שכן נמצא, לפחות בארה״ב ולפחות באותה תקופה, שמרבית התרפיסטים הם גברים, בעוד שמרבית המטופלים הן נשים), ומוחזקות כילדות תלותיות, חלשות, אשמות. מחקרים הראו גם שאחוז מסוים (בניו־יורק – 5.6%, ועם יותר ממטופלת אחת) מהגברים המטפלים ניצלו את אמונן ותלותן של המטופלות, וקיימו אתן יחסי מין, למרות שהכירו בעובדה שהדבר מזיק למטופלות.

ספרה של פיליס צ׳סלר, ״נשים ושיגעון״, שעדיין לא תורגם אז לעברית, חידד את תחושת הסלידה מפסיכולוגיה ומפסיכולוגים/יות. מחקר מ־1970, שצוטט בספר בהרחבה, גילה שמרבית הפסיכולוגים והפסיכולוגיות הקליניים, ללא הבדל מין, הפנימו ללא ערעור את הסטריאוטיפים הרווחים בציבור בנושא ״נשיות״ ו״גבריות״, ושהאופן שבו הם/ן תופסים בריאות נפש אצל גברים ונשים תואם את אותם סטריאוטיפים. כדי שגבר ייחשב בריא בנפשו, היה עליו לדעתם/ן – כמו על adolt (אדם בוגר, נטול תווית מין) בריא בנפשו – להיות אסרטיבי, עצמאי, תחרותי ועוד תכונות שמצביעות על כוח ועל מוקד שליטה פנימי. אשה בריאה בנפשה אופיינה בתכונות שונות לגמרי, שעיקרן התרכזות באחרים וריצוים: מקצת התכונות – כמו פאסיביות, כניעות ותלותיות – אף עמדו בסתירה למה שבריא לכל אדם. וזה הרגיז. וזה גם גרם לחששות

לגבי שטיפת המוח השוביניסטית שנעשית בטיפול פסיכולוגי מצוי, הגורמת לפגיעה נוספת בנפשה של אשה הבאה לבקש עזרה, והמצפה לצאת מחוזקת ובטוחה יותר בעצמה ובדרכה בחיים.

הפמיניסטיות שפגשתי אז האמינו שאין צורך בטיפול פסיכולוגי, ושישועתה של כל אשה יכולה לבוא מקבוצות העלאת מודעות וקבוצות לעזרה עצמית. טיפול זוהה עם תלות, עם חיזוק הדפוס הפאסיבי, החלש, ועם העברת הכוח והסמכות לאחר, בדרך כלל גבר, בעוד שאנחנו היינו אמורות למצוא את דרכנו במונחים של כוח, עצמאות ואחוות נשים.

באותה תקופה בערך מצאו תרפיסטיות, שלא ששו להיפרד ממקצוען בעקבות העלאת מודעותן הפמיניסטית והאמינו גם שטיפול פסיכולוגי יכול להיות חשוב ומועיל, גם אם מקור הבעיות הוא בחברה החולה, דרך לשלב בין השניים. הדבר התחיל בניתוח מחודש, מזווית ראייה פמיניסטית, של נפש האשה, צרכיה ובעיותיה הייחודיות, כמו בספרה של ג׳ין בייקר־מילר ״לקראת פסיכולוגיה חדשה של האשה״, שתורגם לעברית. בהמשך נחקר הנושא יותר ויותר, ופותחו תיאוריות פסיכולוגיות מנקודות מוצא שונות – אלו שטוענות שנשים וגברים אכן שונים מטבעם, מעצם הביולוגיה ו/או בשל הקשר השונה עם האם והשוני בתהליך ההיפרדות ממנה (ועדיין החברה מחזקת ומחדדת את ההבדלים), ואחרות הרואות בכל ההבדלים הנצפים תוצר של חברות שונה מגיל אפס.

לתמיכה באחרונות ניתן, עדיין, לגייס את ממצאי מחקריה האנתרופולוגיים של מרגרט מיד מ־1931–1933 (שפורסמו בספרה ״מין ומזג״), לגבי שלושה שבטים ששכנו בתוך אזור אחד של מאה מייל בגיניאה החדשה. ״באחד, גם הגברים וגם הנשים נוהגים כפי שאנו מצפים מנשים שינהגו כן – בדרך אבהית מתונה ונענתנית: בשני, שניהם נוהגים כדרך שאנו מצפים שינהגו גברים – בצורה תקיפה ויוזמנית: ובשלישי, האנשים נוהגים כפי הסטריאוטיפ שלנו לנשים – חתוליים, בעלי תלתלים ארוכים ועורכים קניות, בעוד שהנשים שופעות מרץ, מנהלתניות ומהוות בנות־זוג נעדרות קישוטים.״ אם בנות ובני שבטים אלו לא היו איזו מוטציה גנטית מוזרה, ניתן לראות בהם הוכחה לכוחה של תרבות לעצב באורח מוחלט אופי והתנהגות הנחשבים תלויי מין.

התרפיסטית הפמיניסטית מטפלת על־פי שיטות טיפול קיימות, בהתאם להבנתה ולאישיותה. יש שנוקטות גישה דינאמית, המחפשת את מקורות המצוקה הנוכחית בילדותה של המטופלת, ואחרות מתמקדות בהווה, ומאמינות בעיצוב ההתנהגות בהתאם למטרות הספציפיות שמעלה המטופלת. לרוב יש שילוב בין גישות שונות, כפי שנוהגים תרפיסטים/יות שונים/ות לעשות.

אז מה בכל זאת ההבדל? ההבדל הוא באידיאולוגיה הפמיניסטית, ובהנחות היסוד הטיפוליות הנובעות ממנה. בטיפול לא פמיניסטי המציאות נלקחת, לרוב, כנתון שאין לשנותו, והנורמות החברתיות המקובלות מהוות קו מנחה שאתו יש להתיישר כדי להגיע ל״נורמליות״, או לפחות כדי ״להסתדר״ בחיים. ״ברומא תתנהג כמו רומאי,״ הסביר הפסיכולוג רפי יעקובי לקבוצת לסביות והומוסקסואלים את הכדאיות שבהשקעת שנות טיפול בהמרתם להטרוסקסואלים. לדבריו, מי שרוצה באמת – מצליח, ורצון שכזה הוא בכיוון הנכון.

בטיפול פמיניסטי הנורמות החברתיות הקיימות נתפסות כדבר שניתן לשינוי, והנורמה של סובלנות ופלורליזם (או, במלים אחרות, קבלת השונה) חייבת להחליף את זו שציטט יעקובי. יש כבוד למטופלת, ואמון בסיסי בכך שהיא זו היודעת טוב יותר מכל אחד אחר מה נכון וטוב עבורה בכל רגע נתון. ההתייחסות אליה אינה היררכית אלא שוויונית, כשם שכל מערכות היחסים בין נשים המושתתות על תפיסה פמיניסטית שואפות להעדר היררכיה.

במהלך הטיפול ניתן מקום גם לחידוד ראיית המשותף בין מצוקותיה שלה לבין אלו של נשים אחרות, והכרת ההשפעות החברתיות שנמהלו לתוך המקרה הפרטי שלה. הבנה שכזו מנטרלת את תחושות הבידוד והחולי, מעניקה כוח, ומאפשרת החצנת הכעס במקום להפנימו ולהופכו לדיכאון ולרגשי אשמה.

טיפול פמיניסטי מעודד ביטוי כעס ונלחם בנטייתן של נשים להאשים את עצמן, גם כאשר הן הקורבן. נשים נוטות להאשים את עצמן, בהשפעת התפיסה החברתית השלטת, במקרים של ניצול מיני או אונס, או במקרים שהן מוכות על־ידי ״בעליהן״ –

יש לאיפה ללכת

״מרכז ייעוץ לאשה״ הוקם לפני קרוב לחמש שנים, במטרה להעניק שירות תואם ונכון יותר לנשים במצוקה נפשית. המרכז הוא עמותה הכוללת צוות של עובדות סוציאליות, פסיכולוגיות קליניות ויועצות, חלקן מתל־אביב והאחרות מירושלים. כולן מגדירות עצמן כפמיניסטיות, כאשר הפמיניזם מוגדר מעט אחרת לגבי כל אחת מהן.

העבודה במרכז מתמקדת בנושאים המיוחדים לנשים: האשה וגופה – דימוי הגוף, מיניות, מגבלות פיסיות, בעיות הרגלי אכילה: האשה בתקופות שונות בחייה – האשה הצעירה, ״שלושים פלוס״, גיל המעבר, זקנה: האשה וקשריה עם אחרים – רווקות, האשה הלסבית והבי־סקסואלית, נישואים, גירושים, אלמנות וכו׳: אמהות: נשים כקורבנות של אלימות וניצול מיני: בחירת מקצוע והשתלבות בעולם העבודה.

המרכז מציע טיפול אישי בפסיכותרפיה לטווח קצר או ארוך, טיפול יחד עם בן/בת־הזוג ועבודה בקבוצות. להוציא אחת, כל המטפלות במרכז שולטות בעברית ובאנגלית. תרפיסטית אחת שולטת גם ברוסית.

התשלום מדורג, בהתאם ליכולת. במקרים מיוחדים, כשאשה אינה יכולה לשלם גם את המינימום שקבעו לעצמן, הן מוכנות לסבסד אותה. הסבסוד נדיר, שכן החזקת המרכז כרוכה בהוצאות, וכפמיניסטיות הן אינן מאמינות בעבודת נשים בחינם, בהתנדבות, תוך ביטול צורכי עצמן.

לרשות המעוניינות שני סניפים של ״מרכז ייעוץ לאשה״: בית ויצ״ו, רח׳ החלוץ 47, ירושלים 91060, טל׳ 02–534133: רח׳ ישורון 4, תל־אביב 63457, טל׳ 03–5440260.

ואפילו במקרה שהן עוזבות את מי שפגע בהן, ועודנו תלוי בהן. הן מאשימות את עצמן גם כאשר, בעקבות יציאתן לעבודה, הבית נקי פחות והילדים זוכים לפחות תשומת לב וטיפוח מכפי הראוי, נורמטיבית. בכך הן מקבלות את התפיסה הרווחת שהבית הוא בגדר אחריותה הראשונית והבלעדית של האשה.

תרפיסטיות פמיניסטיות מאמינות ששני בני־הזוג אחראים באותה מידה, הן למערכת הקשר ביניהם, הן לפרנסה והן לטיפול בבית ובצורכי הגוף והנפש של בני הבית, כולל הילדים. על כל זוג לבחור את חלוקת התפקידים המתאימה לו, לפי צרכים ויכולות אינדיבידואליים, ולא על־פי תכתיבים חברתיים מיגניים.

מטפלת פמיניסטית אינה שומרת את אמונותיה אלה לעצמה, אלא נותנת להן ביטוי בטיפול. לגבי הביקורת המקצועית האומרת שאין לערב אידיאולוגיה וערכים אישיים בטיפול פסיכולוגי, אומרת פרל ריין מ"מרכז ייעוץ לאשה": "בכל טיפול פסיכולוגי יש אידיאולוגיה, יש הנחות יסוד כלשהן, רק שלא תמיד אומרים זאת בפה מלא. במקרה הרגיל, האידיאולוגיה תואמת את התפיסה המקובלת לגבי 'איך אשה צריכה להיות', ואיזה כיוון של התנהגות כדאי לעודד ולחזק אצלה, ולפיכך אינה מובחנת כאידיאולוגיה."

הפמיניזם עוסק, בין היתר, בזכות האשה (וגם בזכות הגבר) לבחור בדרך החיים הנכונה לה, ובהקניית תחושת השליטה בחייה. אצל האשה הדבר מודגש יותר, שכן החברה הפטריארכלית מכתיבה לה מסלול חיים מסוים מאוד, ואת ההחלטות בחייה אמורים לקבל בעיקר הגברים בחייה, או שהן לפחות צריכות להתאים להם ("אשה הולכת אחרי בעלה"). יכולת בחירה והחלטה נותנת לנשים תחושת כוח ושליטה בחיי עצמן. מעבר להרגשה טובה, הדבר מגביר את יכולת ההתמודדות עם אתגרים (הגשמה עצמית) מחד גיסא, ועם מחלות מאידך גיסא.

במחקר מעקב שנמשך 12 שנים על 69 נשים שחלו בסרטן השד נבדקה השפעתה של תחושת השליטה על הישרדותן. נמצא שהנשים חסרות התקווה ("אין שום דבר שניתן לעשות, אני גמורה") נפטרו בתוך כארבע שנים. אלו ש"קיבלו את המציאות" ללא התייחסות פעילה נכחדו אט־אט, בתוך כשבע שנים. ההישרדות הטובה ביותר נמצאה אצל בעלות הכוחות הנפשיים ורוח הלחימה ("אני יכולה להילחם ולהתמודד עם זה"). טיפול מסורתי מלמד את האשה להכיר במציאות כפי שהיא ולקבל אותה, להסתגל אליה: טיפול פמיניסטי מנסה להקנות לה רוח לחימה, ואמונה ביכולת להשפיע על המציאות ולשנותה.

ובאשר לזכות הבחירה – טיפול מסורתי משדר לאשה שישנה דרך אחת נכונה, וגם אם המטפל/ת מקבל בחירה אחרת שלה (כמו בחירה ברווקות או בלסביות, או אי־רצון בילדים), לעתים קרובות המסר הסמוי שהיא מקבלת הוא, שהבחירה פחותה או פגומה. טיפול פמיניסטי פותח בפני האשה דרכים שונות, בודק אתה את כל האפשרויות ללא שיפוט ערכי, ולעתים מעלה שאלות לגבי אפשרויות חדשות שהיא לא שקלה אותן, מפני שאינן נורמטיביות.

ואם עד כאן ניתן למצוא גם מטפלות/ים לא פמיניסטיות/ים המתייחסים למטופלות באורח דומה, עדיין יש הבדל. הפרספקטיבה הפמיניסטית לגבי הפסיכולוגיה של נשים משפיעה על האופן שבו מארגנת המטפלת את הנתונים שמציגות המטופלות: מה נחשב בעיניה למידע חשוב, באילו עובדות תראה את הגורמים למצוקה הנוכחית, באיזה אופן תבין את הדינמיקה של הסימפטומים ושל ההתנהגות. היא משפיעה גם על מטרות הטיפול ועל אופן ההתערבות הטיפולית, על הפרשנות, ועל השאלות שהתרפיסטית בוחרת לשאול.

בבסיס הפרספקטיבה הפמיניסטית עומדות ההנחות הבאות:

1. גברים ונשים התקיימו במערכות יחסי כוח שהיו בלתי שוויוניות ובלתי רציונאליות באופן תמידי, כאשר הגברים תמיד היו בעמדה דומיננטית והנשים בעמדת נחיתות ואף שעבוד.

2. נשים וגברים חוברתו לפתח ולהפנים תפקידים, עמדות, אפיוני אישיות והתנהגויות מסוימות, השונים בהתאם למין. ובזמן שגברים חוברתו להתרכז בצורכי עצמם ובקידומם האישי, נשים חוברתו להתרכז בצורכי אחרים (בני־זוג וילדים) ובקידומם.

3. התפקידים, העמדות, אפיוני האישיות וההתנהגויות שהוקצו לנשים נחשבים לפחותי ערך בתרבותנו.

4. התנאים הללו אינם מאפשרים לאשה כל מוצא של כבוד ושלמות עצמית, שכן להיות אשה לפי הסטנדרטים של החברה פירושו – בכל מקרה – להיות אדם בוגר בדרגה ב'. שכן, אם תפנים את הציפיות ממנה כאשה, תהיה בעמדת נחיתות ואי־כבוד כאדם, ותפתח תחושת נחיתות בהתאם; ואם, לעומת זאת, תגשים עצמה כאדם לפי ערכי התרבות המערבית המעריכה כוח, תחרותיות, והישגים מקצועיים וכלכליים – יגרמו הנורמות שהפנימה ותגובות הסביבה שהיא תחוש כי

בסוף יוני 91' נערך בתל־אביב יום עיון בנושא "נשים ותרפיה: מטפלות ומטופלות". סוף־סוף ניתן פתחון פה ממשי על במה ציבורית, ממוסדת, לתפיסות טיפוליות פמיניסטיות. "האגודה הישראלית לטיפול במשפחה ובנישואין ולחינוך לחיי משפחה" פתחה צוהר זה לקהל של 145 נשים, רובן תרפיסטיות, ושלושה גברים.

נשות המקצוע הפמיניסטיות שישבו בפאנל, ואלו שהנחו סדנאות מאוחר יותר, טענו שמטפלים ומטפלות ממשיכים, לרוב, לחזק את תפקידי המין המסורתיים אצל מטופליהם/ן – אם מתוך אידיאולוגיה שמרנית ואם מתוך התעלמות. הן ביקשו גם להעלות מודעות לעובדה שיש הבדל במערכת הקשר הטיפולי, כאשר המטפל הוא גבר או אשה, ושמטפלים ומטפלות אינם מתייחסים באותו אופן לגברים ולנשים שבטיפולם.

יום העיון התמקד בטיפול זוגי ומשפחתי. בהקשר זה דאגה ד"ר אריאלה פרידמן (מהחוג לפסיכולוגיה בבית־הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל־אביב) להזכיר, שמוסד המשפחה כפי שהוא קיים היום, ועם הבלעדיות שלו כדרך חיים רצויה, מדכא נשים. לדבריה, חשוב לפתוח את המשפחה לכל מיני מבנים – חד־הוריות, משפחות הומוסקסואליות ולסביות, ואחרות.

מטפלות ומטופלות

אחת הטענות שהועלו נגד מערכת בריאות הנפש היתה בנושא התיוג. נשים מוכות, למשל, תויגו על־ידי הממסד הטיפולי כמזוכיסטיות, ולקח לנשים שנים רבות להעביר את האשמה מהקורבן לתוקפן. או, בנושא בעיות אכילה כמו אנורקסיה ובולימיה האופייניות בעיקר לנשים, היתה האבחנה המסורתית: דחיית הנשיות. לדברי פרידמן זוהי אבחנה מענישה, שמתעלמת מכל הציוויים החברתיים החלים על נשים בחברה. דרך אחרת להסתכל על אנורקסיה היא כעל מרד, או כעל הקצנת הדימוי הנשי (הדקיק והשברירי) שהחברה דורשת. התיוגים המסורתיים מחלישים ומשפילים, בעוד שהתיוגים שהפמיניסטיות בוחרות בהם להגדרת אותו מצב נותנים כוח, או לפחות מאפשרים עבודה בונה, כך מאמינה פרידמן.

על־פי ד"ר עמית בן־דוד מהמחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה, חשיבות שילובו של הפמיניזם בטיפול בולטת במיוחד בתחומים של אלימות וגילוי עריות במשפחה, שבהם יש משמעות רבה לידיעה שהיא אינה אשמה, שהאשמה היא של התוקפן, לגבי בריאותה הנפשית של הנפגעת. בגישת הטיפול המשפחתי המקובלת, האחריות האישית של התוקפן מתמוססת.

נושא הסדנה של ד"ר קליר רבין, מבית־הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל־אביב, היה "טיפול זוגי והמטפל/ת הפמיניסט/ית". לדברי רבין, נייטראליות בטיפול מזיקה. אם אינך חלק מהפתרון – את חלק מהבעיה. אי־אמירת "לא" בתגובה להתנהגות מסוימת יכולה להתפרש על־ידי הזוג המטופל כקבלת אותה התנהגות, כאישור. הדבר יכול להיות נכון לגבי הכוחניות שגבר מפעיל בקשר, ומקבל לכך אישור חברתי מחוץ למערכת המשפחתית. זה יכול להיות נכון גם לגבי העובדה שבימינו נשים נוטות יותר ויותר לקחת אחריות על הפרנסה שהיתה מעוזו הבלעדי של הגבר, אבל במקביל גברים אינם לוקחים יותר אחריות על הבית. וכך נוצרת תופעת הסופרוומן – האשה שמנסה להמשיך להיות עקרת בית ואם ואשת איש מושלמת, אחרי שעות העבודה מחוץ לבית – דבר שממוטט אותה נפשית. כל המחקרים מראים שאשה אינה דורשת שבן־זוגה ישתתף באופן שוויוני יותר בעבודות הבית אלא "מקטרת", ומצפה בעיקר ליתר הכרה והערכה למאמציה המוגברים. אם המטפלת אינה מתייחסת לדפוס לא בריא זה, למעשה היא מחזקת אותו.

בור שמטפלות עלולות ליפול לתוכו הוא נטייתן הנלמדת, כנשים, להעריך יותר את הגבר, ולנסות לפייס ולרצות אותו אם הוא כועס או מוטרד. בטיפול הזוגי הן נוטות להתייחס אל האשה כאילו שהיא בקואליציה אתן, ולהתמקד בגבר ובצרכיו, שכן הוא עלול לברוח מפני שבכיכול הוא הפחות מעוניין בקשר ובטיפול.

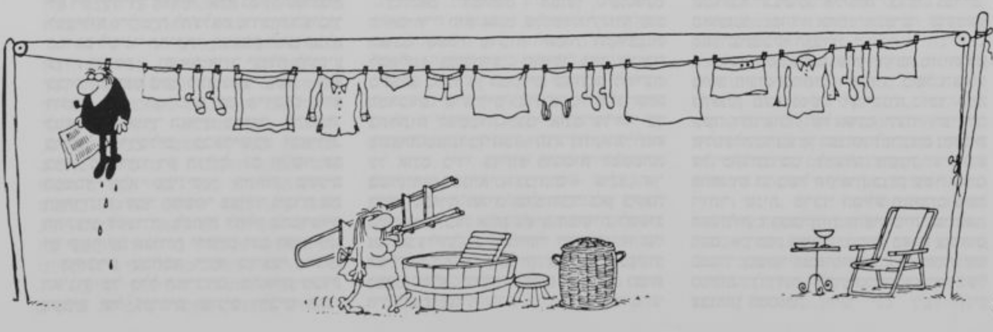
לדברי רבין, חשוב ל"גדל" את האשה, לעודד אותה להתפתח ולהתקדם מבחינה אישית, לפעמים כשלב מקדים לטיפול הזוגי. אחרת ייווצר מצב שבו המטפלת תמצא את עצמה עסוקה כל הזמן בבלימת התוקפנות של בן־זוגה כלפיה, בעוד שהאשה עצמה מגיבה בחוסר אונים, בהשלמה וב"התקפלות". חשוב גם לשים דגש בטיפול על עבודתה של האשה, כבעלת חשיבות בחייה ובחיי הזוג.

בשלב הדיון עמדה מרלין זסלאו, ממרכז ייעוץ לאשה, על היבט נוסף של תרומת המודעות הפמיניסטית בטיפול הזוגי. לדבריה, אם זוג, שבו האשה מתוסכלת עקב סגירותו הרגשית של בן־זוגה כלפיה, לומד שזו תוצאה של חינוכו ל"גבריות", היא לא תיקח זאת כדחייה אישית נגדה, וגם הוא מצדו ירגיש פחות "אשם". כך, המודעות תעזור להם לראות את הבעיה כפי שהיא, ולהתמודד אתה טוב יותר. לדבריה, ההכרה בכך ששניהם קורבנות של הסוציאליזציה שעברו מגבירה את נכונות בני־הזוג לפעול לשינוי דפוסי התנהגותם.

היא פגומה כאשה, לפחות במידה כלשהי, ושעליה לפצות את סביבתה הקרובה על שאיפותיה, על השקעתה בעצמה ואפילו על הצלחותיה.

הטיפול הפמיניסטי שואף לעזור לנשים להגיע להערכה עצמית גבוהה ולהגשמה עצמית מלאה. זאת, על־ידי הקניית הערך הנכון והראוי לאותם אפיונים שטופחו בהן כנשים (אפיונים והתנהגויות שאינם מוערכים בחברה "כי הם נשיים") מצד אחד, ועידודן לפתח גם את החלק שנחשב עד כה ל"גברי", מן הצד האחר. טיפול פמיניסטי מנסה לחזק אצל כל אחד מהמינים את מה שהחברה דיכאה בו. אצל נשים – את האמונה בכוחן ובזכותן להשתמש בו: את יכולתן להיות "לא נחמדות" ולבטא כעס בגלוי: את ההכרה ברצונותיהן, והן את זכותן לסרב, לא להיענות לרצונותיהם ולצורכיהם של אחרים. אצל גברים (הדבר מתבטא בעיקר בטיפול זוגי) – את היכולת לאינטימיות, לביטוי רגשות, למתן תמיכה רגשית ולתקשורת משמעותית.

אפשר לומר, שטיפול פמיניסטי שואף להגברת האנדרוגניות של כל פרט, אשה או גבר, לרווחתם שלהם ולטובת הכלל. מחקרים הראו, שהקשרים הזוגיים המאושרים ביותר היו בזוגות שבהם שני בני־הזוג התאפיינו ביותר אנדרוגניות, כלומר, לא חששו לבטא גם את אותם צדדים באישיותם המשויכים סטריאוטיפית למין האחר. השכל הישר אומר שכולנו נרוויח אם לא נחסום ביטויו של צד כלשהו באישיותנו, מפחד הגינוי והדחייה החברתית.

מרכזי הסיוע לקורבנות תקיפה מינית

מירה אריאל

הדיווח להלן על המרכזים לסיוע לנפגעות תקיפה מינית יהיה "מדעי", יבש וסטטיסטי. הוא נסמך על החוברת המצוינת שהוציאו ששת המרכזים לסיוע לנפגעות תקיפה מינית לסיכום שנת 1990. אך בכל זאת אוסיף שכשחברה נאלצה להיעזר לא מזמן בשירותי המרכז לסיוע לנפגעות תקיפה מינית בתל־אביב, לא היו מלים בפיה לתאר את הסיוע המסור והסבלני שקיבלה.

הדבר הבולט ביותר לגבי מרכזי הסיוע השונים הוא ההתפתחות המרשימה שעברו מאז החלו אלה להיפתח בסוף שנות השבעים. נראה שהם הפכו מקצועיים, במובן החיובי ביותר של המלה. יש להם כבר עובדים בשכר (מעט מדי, כמובן); יש להם מבנה ארגוני מוגדר ומגובש בהליכים לקבלת החלטות: אסיפה כללית של חברות/ים וצוותים מצומצמים הקובעים קווי פעולה ספציפיים; לרובם יש גם גוף מבקר. הם מקיימים קורסים לא רק להכשרת מתנדבות לטיפול בקורבנות מין, אלא גם מכשירים מרצות לשם פעולות הסברה חינוכיות ופוליטיות.

החברות מרבות לצאת החוצה אל הציבור בהרצאות, שכן המרכזים אינם מסתפקים בסעד נקודתי לקורבנות. הם רואים עצמם שליחי ציבור למען שינוי חברתי ביחס לאלימות מינית כלפי נשים. וכך משלבים המרכזים פעילות של סעד מהסוג שמדינה מתוקנת היתה צריכה להעניק לתושביה, עם פעילות פוליטית עניפה. הנתונים המופיעים בחוברת מצביעים על התייחסות רבה לציבורים ייחודיים חשובים: שוטרים, חיילות ותלמידים. חבל שאין באפשרותן להגיע אל אוכלוסיית השופטות/ים בישראל (לפי שעה). ניכרות פתיחות ונכונות רבה לפעול בקרב אוכלוסיות "אחרות" – של ערביות ושל עולות מאתיופיה ומבריה"מ.

בעוד שבראשית שנות השמונים התארגן כל מרכז בעצמו, הרי שמאז חודש מרץ 1990 משתפים ששת המרכזים פעולה והם מאוגדים תחת ארגון גג יחיד. הדבר חשוב לא רק ללמידה הדדית, אלא גם להתארגנות לפעילות פוליטית להעלאת מודעות הציבור כמו גם לשינוי תחיקתי. המאבק למען קבלת עדות נאנסת – גם אם אינה יכולה להופיע בבית־המשפט בשל מצב נפשי קשה – הוא דוגמה לכך. המרכזים גם פרושים כיום כמעט לכל אורך הארץ: בחיפה, ברעננה, בת"א, בירושלים, בבאר־שבע ובאילת. בולט בחסרונו רק הגליל. גם הקשר עם הממסד הלא פמיניסטי התחזק בשנים האחרונות, דבר המשפר בצורה ניכרת את התקציב לפעולה. לפחות לחלק מהמרכזים יש קשר עם אגודות ידידים ועם העיריות.

החוברת שכתבה רינה בן־צבי, רכזת האיגוד של כלל המרכזים, מתארת מבדק מעמיק של גורמים שונים ורבים לגבי תקיפות מיניות. זהו ניסיון רציני לכמת ולהעריך את עבודת המרכזים, את הדיווח למשטרה, ועוד. החוברת עשירה בפרטים: מתי תוקפים, היכן תוקפים, מתי מגיעות הקורבנות לקשר עם המרכז, בתיווך מי הגיעו, טיב הקשר הראשוני, האם היה לו המשך, ועוד ועוד. למידע זה חשיבות כפולה. ראשית, הוא יכול להועיל לשיפור הפעלת מרכזי הסיוע; שנית, הוא מביא בפנינו נתונים לגבי אונס, נתונים ששוברים מיתוסים רבים. עם זאת, אסור לשכוח שהמדובר בתקיפות מיניות המדווחות למרכזים, ואלה מיעוט שאינו בהכרח מייצג.

כל המרכזים מדווחים על עלייה ניכרת בתלונות על תקיפות מיניות. קשה לדעת למה לייחס זאת, האם לעלייה במקרים או לעלייה בדיווח עקב פעולות הסברתיות שנערכות זה למעלה מעשור. עובדה התומכת בהשערה השנייה (אם כי אינה שוללת את הראשונה) היא שבכל פעם שהמרכזים קיבלו כיסוי תקשורתי כלשהו, חלה עלייה ניכרת בפנייה אליהם. ברור גם שאנו עדיין בעידן של תת־דיווח גדול ביותר. בירושלים, למשל, התקבלו 89 פניות בעקבות אונס ב־1990 (אם כי חלקן הקטן לגבי אונס בן יותר משנה), אך רק 14 תלונות נרשמו במשטרה באותה שנה. כללית, 73% מן המתלוננות על אונס לא התלוננו במשטרה גם לאחר שיצרו קשר עם המרכז.

בהתאם למיתוס הטוען שהאונס ה"אמיתי" הוא אונס על־ידי זר, זהו סוג האונס שעליו מרבות יחסית הקורבנות להתלונן במשטרה, ואפילו כאן מדובר ב־38% בלבד מן המקרים שהובאו לידיעת המרכזים. שיעורים נמוכים ביותר נרשמו בתלונות למשטרה לגבי אונס על־ידי בן משפחה שאינו בן־זוג (10%). דווקא תלונות על אונס בידי בן־זוג מוגשות למשטרה בשיעורים שנראים גבוהים – 32%, אך הנחה סבירה תהיה שהמדובר כאן בקצה הקרחון בלבד: אותן נשים המקוות להשיג גט מבעליהן, בין היתר דרך דיווח על האלימות המינית כלפיהן. אונס בידי בן־זוג כמעט שלא נחשב לאונס על־ידי רבות ורבים בציבור.

כאמור, מרבית מקרי האונס שאינם מובאים לידיעת המשטרה הם מקרי האונס על־ידי בן משפחה או ידיד. אך מסתבר שסוג זה של אונס הוא המקרה הנפוץ ביותר. ב־74% מן המקרים הכירה הקורבן את אנסה; ביותר מרבע מן המקרים מדובר בבן משפחתה. כלומר, האחוזים הגבוהים יחסית של תלונות במשטרה הם מתוך מיעוט של מקרים (אונס בידי זר), בעוד שמיעוט האחוזים המובא לטיפול המשטרה הוא מתוך מירב מקרי האונס.

ועוד נתונים מדהימים: בלמעלה משליש ממקרי האונס מדובר באונס המתמשך על פני תקופה ולא אונס חד־פעמי. מיתוס הלילה החשוך מופרך למדי: רק מעט יותר מקרי אונס מתרחשים בלילה. 42.5% ממקרי האונס מתרחשים ביום. ועוד – רק 4% ממקרי האונס מתרחשים בטרמפים, הדוגמה הסטריאוטיפית. למעשה, רוב מקרי האונס מתרחשים במקומות הנחשבים בטוחים: בבית הקורבן (38%), בבית־הספר או במקום העבודה (15%). רק כרבע מן המקרים אירעו בחוץ.

אמונה אחת המקובלת על הציבור יוצאת מחוזקת אולי מן הנתונים: רוב מקרי האונס שדווחו למרכזים (89%) בוצעו בצעירות עד גיל 25. ובכל זאת, ייתכן שזה הדור שלמד שלא צריך להבליג ולשתוק, ולכן הן שמגיעות למרכזי הסיוע. מכל מקום, לאור נתון זה על הגיל הצעיר של הנפגעות, מדאיגה העובדה שאחוז הפניות מחיילות כה נמוך. אחוז הפניות על הטרדות מיניות בצבא – רעה חולה ידועה – הוא הקטן ביותר בין הפניות למרכזים בנושא זה. בפני צה"ל, והח"ן, אם ישרוד, עומדת עדיין משימה גדולה.

ולבסוף, אי־אפשר שלא להתפעל מן היכולת לצאת מן הביצה של הכאב הנשי כדבר המרכזי ולמעשה הבלעדי המניע את הפמיניזם. הכוונה לקווים החמים המופעלים כדי לסייע לנפגעי אלימות מינית ממין זכר. נתון אחד חסר לי בנושא זה בחוברת: מי הם אלה הפוגעים בנערים ובגברים. ההנחה ההטרוסקסואלית האוטומטית בחברה תניח שמדובר בנשים אלימות כלפי גברים. האומנם? מהו אחוז הנשים שעליהן מתלוננים בקו הגברי?

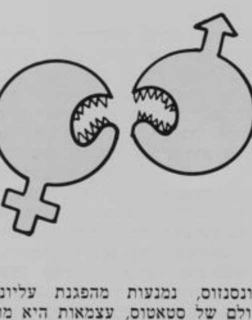
מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית הם מוסד חשוב ביותר. ראשית, בשל הצורך להעניק סעד נפשי לקורבנות, ועד כמה קשה הטראומה של אונס תעיד העובדה שלמעלה מרבע מן הפניות למרכזים נסובות על מקרים בני למעלה משנה, ו־8.5% מהפניות הן בשל תקיפות בנות עשר שנים ויותר; שנית, מרכזי הסיוע חשובים בשל הפעילות ההסברתית והפוליטית שיוצאת מהם. אין ספק שמרכזי הסיוע בארץ עומדים בכבוד בשתי המשימות הללו. ואולי זהו המקום להודות למתנדבות הרבות על עבודתן המסורה.

עם הלשון בחוץ

מירה אריאל

אתה לא מבינה

״את/ה פשוט לא מבינ/ה״ הוא שם ספרה של דברה טנן, בלשנית חברתית מאוניברסיטת ג׳ורג׳טאון, וושינגטון. הספר, שיצא לאור ב־1990, הפך לרב־מכר בארה״ב, אולי בעיקר מפני שהוא פורט על נימים מוכרות. כך לפחות קרה לי ולכל מי שחלקתי אתה/ו את קריאתו. למשל, הוא הזכיר לי ויכוח נצחי בין הורי כשהיינו נוסעים במכונית למקום בלתי מוכר. אמי רצתה לעצור ולבקש מאנשים שידריכו אותנו. אבי סירב. גם אצל אישי ואצלי הסיפור חזר על עצמו. מטנן למדתי שאנו לא יוצאי דופן. נשים וגברים, היא טוענת, מחפשים דברים שונים בשיחה. אין פלא שחיכוכים כאלה מתרחשים, וגם אי־הבנות. אנחנו פשוט לא מבינים את בני המין השני. אנו מפרשים אותם על־פי התפיסה שלנו, והתוצאה לפעמים הרת אסון. היעלבויות מיותרות, מריבות מיותרות, ועוד. אף על פי כן, זהו ספר עם מסר אופטימי: בואו ננסה להבין את השוני בשיח של כל מין. זו חצי הדרך לשיפור המצב.

טנן ובן־זוגה התגוררו שנים אחדות בערים נפרדות, מכיוון שלימדו באוניברסיטאות שונות. כשאנשים היו מביעים השתתפות בצערם על צורת חיים זו, היתה טנן מסכימה אתם. בן־זוגה, לעומתה, נהג להפחית באי־הנוחות הכרוכה בדבר. טנן הופתעה, והוא הסביר לה שהוא חש שהביעו התנשאות ורחמים בדבריהם. נראה היה שהוא ראה באנשים אחרים יריבים, תופעה שלא היתה מוכרת לה.

היום טנן כבר אינה מופתעת. היא טוענת שגברים רבים תופסים את עצמם כחיים במערכת היררכית, ולכן או שהם מעל מישהו (מצב רצוי) או שהם מתחתיו (מצב בלתי נסבל). נשים, לעומת זאת, תופסות את העולם כמערכת של קשרים. בעולם כזה, שיחות הינן משא ומתן להשגת קרבה, אישור, תמיכה והסכמה. קיימות היררכיות על־פי התפיסה הנשית. גם נשים מעוניינות במעמד מכובד, אך אין זו המטרה שעומדת במוקד השיח שלהן.

אינטימיות היא שם המשחק בעולם של קשרים, שבו אנשים מנסים לנווט בסבך הקשיים של הבדלים וקונפליקטים ביניהם. לשם כך נשים ממעיטות בערך ההבדלים בינן לבין בני שיחן, מנסות להגיע לקונסנזוס, נמנעות מהפגנת עליונות. בעולם של סטאטוס, עצמאות היא מושג המפתח. דרך מוצלחת להשיג עמדה גבוהה היא להורות לאחרים כיצד להתנהג. לקבל הוראות פירושו של דבר להיות במעמד נחות. למרות שכולנו זקוקים הן לעצמאות והן לאינטימיות, חשיבות השניים שונה אצל שני המינים, טוענת טנן, בעקבות פסיכולוגיות רבות אחרות.

הבדלים אלה, היא אומרת, גורמים לנשים ולגברים לתפוס אותה סיטואציה באופנים שונים. למשל, מכיוון שנשים רוצות להגיע להחלטה על־ידי שכנוע והסכמה, הן עשויות לשאול: מה דעתך? לא אחת, גברים מפרשים שאלות כאלה כבקשה שהם יחליטו בעניין. בקשות גם הן עלולות להתפרש כהוראות שתלטניות, אם זה מה שאתה מחפש: חברתו של צעיר אחד ביקשה ממנו בשעת מעשה האהבה שייגע בה בעדינות רבה יותר. לפסיכולוגים החוקרים אמר הצעיר שסירב למלא את בקשתה, שכן ״מי רוצה שיפקדו עליו במיטה?״ היענות, אם כן, נתפסת ככניעות אצל בנים וגברים.

אם אינטימיות פירושה שאנחנו קרובים ודומים, ואילו עצמאות פירושה שאנו נפרדים ושונים, קל לראות שאינטימיות משתלבת יפה עם קשר, ואילו עצמאות – עם סטאטוס. היסוד החשוב בקשר הוא הסימטריה. היסוד החשוב בסטאטוס הוא האסימטריה. ולכן, בעולם של קשר הבעת סימפטיה תתפרש כעדות לרגש חיובי אמיתי. בעולם היררכי היא תתפרש כניסיון לקבוע יחס של עליון כלפי נמוך. למשל, השאלה האם הצלחת למצוא עבודה או להרות יכולה להתפרש כהבעת התעניינות כנה בזולת (אצל נשים, לרוב), אך היא עלולה להזכיר לבעל/ת הבעיה את הבעיה. בעיות, חשים הגברים, יש להסתיר, שכן הן מסמנות חולשה.

אם שיחה עבור גברים היא הזדמנות לרכוש סטאטוס, אין פלא שהם מנסים להאדיר את עצמם. בסיפורים שסיפרו סטודנטים של טנן היו הם הגיבורים במרבית המקרים. לסיפורים היה בדרך כלל סוף טוב. חלק לא קטן מסיפורי הסטודנטיות, לעומת זאת, נסבו על אחרים. כשסיפרו על עצמן, הציגו עצמן לא אחת באור מטופש או כסובלות. חוקרות שניתחו משחקי בנות מצאו שחוק בל יעבור בין בנות קובע שאין להתרברב. גאוותניות מנודות מחברת הבנות.

קונפליקט ותוקפנות מפרידים בין המשוחחים. מכיוון שנשים מחפשות קשר וחיבה מצד הזולת, הן משוכנעות שעליהן להימנע מאי־הסכמה, מקריאת תיגר ומהבעת כעסים. בשביל בנים וגברים, אומרת טנן, תוקפנות אינה מהווה מחסום לידידות. יתרה מכך, עבור גברים ויכוח מסמן מתן כבוד לזולת. מאידך, בנימוס רואים גברים לא אחת חולשה. זוג פסיכולוגים שנשאלו בריאיון עיתונאי מה פירוש להיות מנומס מאוד, ענו סימולטנית: ״התרפסות״ (הוא), ״רגישות״ (היא).

מחקר מעניין מאשר שלמרות שנשים

וגברים מדברים באותה שפה, המשמעות של מלים בסיסיות ביותר אינה בהכרח זהה בין המינים. פסיכולוגית ששוחחה עם נשים וגברים שהתגרשו מצאה שכולם שמחו בחופש החדש שלהם. אך הסתבר שמה שכל אחד חשב כ"חופש" היה שונה. הנשים חשו שהשיגו עצמאות, שחרור מהצורך להתחשב כל הזמן בתגובת בני־זוגן על מעשיהן. עבור הגברים התפרש החופש כשחרור מהתחייבויות ומאחריות.

הטענה החזקה והמוזרה ביותר (במבט ראשון, לפחות) של טנן היא ששיחות בין נשים וגברים הן למעשה תקשורת בין שתי תרבויות שונות, משהו כמו שיחה בין ישראלים ויפנים, נניח. והיא לא מדברת על תרבויות שבהן המינים מופרדים באופן פורמלי לעזרת נשים/הרמון לעומת עזרת גברים. היא מדברת עלינו, שלמדנו יחד עם בנים וגברים, ואנו חיות ומבלות אתם כמעט כל חיינו. זו בדיוק הסיבה שחוסר תקשורת זה מעיק כל־כך. הוא חוזר על עצמו בביתנו, במבצרנו.

הכול מתחיל בילדות. הבנים מעדיפים לשחק בחוץ, בקבוצות גדולות המאורגנות בסדר היררכי, עם מנהיג בראשן המחלק פקודות. למשחקיהם יש חוקים מסובכים ונוקשים, מנצחים ומפסידים. בנות משחקות בקבוצות קטנות, לעתים קרובות בזוגות. אינטימיות היא המפתח בהתקשרות. כולן משחקות את כל התפקידים על־פי תור (רופאה, אמא, תינוקת), ועל פי רוב אין מנצחות. בנות אינן נותנות הוראות. הן מציעות הצעות. אך כל זה אינו אומר שהבנות עיוורות לסטאטוס. הן בהחלט נוטות להתחבר לבנות פופולריות.

עוד דוגמה להבדל בין נשים לגברים בשיח הוא המקרה של אווה. לאחר ניתוח שבו הוצא גוש משדה, סיפרה אווה לאחותה עד כמה זה מדכא לחשוב שחתכו בגופה, ועד כמה התפר משנה את קו השד שלה. אחותה ענתה לה שהיא מבינה אותה. היא גם הרגישה כך כשעברה פעם ניתוח. גם בפני חברתה קרן התלוננה אווה. גם היא הבינה את התחושה של הפרת הפרטיות של הגוף שלה. בן־זוגה מארק, לעומת זאת, הציע לה לעבור ניתוח פלסטי על מנת להסתיר את הצלקת. זה לא ניחם אותה כלל. להיפך. היא חשה שהוא אינו מרוצה מצורת השד שלה. ואיך הוא מציע לה לעבור שוב ניתוח, שנתפס אצלה כחדירה אלימה לגופה? האמת היתה שצורת השד לא הפריעה לו כלל. הוא רק הציע את הניתוח משום שהיא אמרה שאינה מרוצה מהצלקת.

אווה חיפשה סימפטיה. מארק השיא לה עצה במקום זאת. כרגיל, הוא לקח על עצמו את תפקיד פותר הבעיות, תפקיד אופייני לגברים. בעיות רגשיות, כמו חפצים – יש לתקן. ואם אין אפשרות לתקן מצב כלשהו, מה הטעם לדבר עליו? נשים חשות שיש ויש טעם לדבר על כך. התבטאויות שמטרתן העיקרית היא קבלת תמיכה הם מוטיב חוזר בשיחות נשים. קינות על מתים, למשל, הן עיסוק בלעדי לנשים בחברות שונות ברחבי העולם. לעומת זאת, הצעה לתקן את המצב רק מפרידה בין הדוברים, בין הסובלת מבעיות לעומת המתקן. נשים שמות דגש על השוויון בין הדוברים, לא על השוני ההיררכי.

אך כשם שנשים מתוסכלות מפני שגברים אינם מזכירים בעיות שלהם כצעד של סימפטיה, כך הגברים מתוסכלים דווקא מפני שנשים כן עושות זאת כאשר הם שוטחים בפניהן תלונות. למשל, כשגבר אחד אמר לחברתו שהוא מוטרד מהזדקנות, היא ענתה לו שהיא מבינה אותו, כי "אני מרגישה אותו דבר." להפתעתה, הוא התרגז. הוא חש שהיא אומרת שחווייתו אינה ייחודית, ושהיא מנצלת את ההזדמנות כדי להעביר את השיחה אל עצמה.

גברים נוטים לשנות את נושא הדיון בשיחה לעתים קרובות. טנן טוענת שהם רואים באי־ההתייחסות לדברי הזולת כבוד לפרטיותו. נשים תפרשנה זאת כהתעלמות. לעומת זאת, התעלמות מיכולתו הטכנית של גבר עלולה לפגוע בו יותר מאשר באשה. אשה אחת נדהמה כאשר בעלה שלף נגדה עלבון שנשא עמו שנים על גבי שנים, מקרה שבו היא לא הסתפקה בדעתו על מכשיר הווידיאו שלהם ושאלה את השכן על כך. כשהוא העלה זאת בפניה לאחר שנים, האשה לא האמינה שהוא בכלל זכר את המקרה. "אפילו השכן כבר מת," אמרה לו. המומחיות המקצועית חשובה לכולנו, אומרת טנן, אך אצל גברים היא שלובה בזהות הגברית שלהם.

"כשאנו יוצאים, בעלי הוא מסמר חברתי. כשאנו בבית, אף פעם אין לו מה לספר לי," דיווחה אשה. הרבה דובר על הנושא של מי מדבר יותר, נשים או גברים. המיתוס קובע שתשעה קבין של שיחה נטלו הנשים. מחקרים הוכיחו בבירור שבשיח מעורב – גברים מדברים פי כמה מנשים. טנן אומרת שלא כך הדבר בשיחה אינטימית ביתית. בשיחה כזו המטרה היא יחסים והסכמה. היא מתאימה לנשים, אך אינה מתאימה לגברים רבים, שכן עבורם שיחה מתבצעת על מנת לשאת ולתת על מעמד בסולם החברתי, זירה שאפשר לצאת ממנה כשידו של המתמודד על העליונה או על התחתונה.

זה המקור לסטריאוטיפ (הנכון, במידה רבה) של הגבר השותק. לגבר חשוב לדבר כדי להעביר מידע. לאשה חשוב לדבר על מנת להיות בקשר. עבור הבנים פעילויות גופניות הן הדבק הקושר אותם יחד. עבור הבנות, דיבור הוא הדבק החברתי. הבית פירושו להיכנס לנעלי הבית הנוחות, להירגע ולהיפטר מגינוני העולם. עבור גברים רבים זה אומר שהם אינם צריכים להרשים ולהוכיח את עצמם באמצעות הדיבור. סוף־סוף הם במקום שאין חובה לדבר בו.

נשים, לעומת זאת, אינן חשות בנוח עם "דיבור ציבורי". זוהי הסיבה שנשים אינן מספרות בדיחות לקהל רחב, גורסת טנן. מחקרים הוכיחו שנשים מספרות בדיחות לנשים אחרות, אך לא לגברים, ובייחוד לא לקבוצה גדולה. גברים סיפרו בדיחות דווקא כשהיה להם קהל גדול יחסית. העניין הוא האסימטריה שבדיבור ציבורי: דובר/ת פעיל/ה לעומת קהל פאסיבי.

לשיחות הקלילות, מסבירה טנן, יש מטרה כבדת משקל. הן שומרות על תחושה של אחווה כשאין בעצם על מה לשוחח. הסטודנטים של טנן סיפרו לה שכשהם מדברים עם הוריהם בטלפון, הם מדברים רוב הזמן עם האם. עם האב מדברים לצרכים ספציפיים. ואכן, נשים מתלוננות שגברים אינם מקדישים די תשומת לב לפרטים. תשומת לב לפרטים מצביעה על אכפתיות ומעורבות עבורן. הגברים, לעומתן, מתרגזים לא אחת מן הפרטנות הנשית: "דלגי על הפרטים" – יאמרו. (זוכרים את אדית באנקר מהסדרה "הכול נשאר במשפחה"?)

כשם שהגברים משתעממים מן הפרטים ה"נשיים", כך גם נשים אינן מוצאות עניין בפרטים אחרים (טכניים, למשל) שגברים אוהבים להשמיע. אך הן מנומסות מכדי להעיר על כך. הן רגילות להיות בעמדת הקשבה מנומסת. השיא היה, לדעת טנן, בתערוכה של ג'ודי שיקגו, "ארוחת הערב". היא צפתה שם בגבר שהסביר לאשה שאתו את התפיסה הפמיניסטית הרדיקאלית שמאחורי הסמלים.

גם גברים מוצאים עצמם מאזינים למלל לא רצוי להם. אך זה קורה להם לרוב עם אנשים בעלי סמכות. הם יודעים שאין להם ברירה אלא להקשיב להוריהם או לבוסים שלהם. כשמישהו שאינו מעליהם מרצה בפניהם והם משתעממים, הם מטים את הדיון או קוטעים את הדובר/ת. וזוהי אסטרטגיה רגילה אצלם (בתוך 20 דקות של שיחה בין שני בנים השתנה נושא השיחה 55 פעמים!). מהלך כזה אינו טבעי לשיח נשים, ולכן הן אינן מיומנות בו.

רוב הנשים משלבות "עסקים עם הנאה",

למרות שנשים וגברים מדברים באותה שפה, המשמעות של מלים בסיסיות ביותר אינה זהה. זוג פסיכולוגים שנשאלו בריאיון עיתונאי מה פירוש להיות מנומס מאוד, ענו סימולטנית: "התרפסות" (הוא), "רגישות" (היא)

כלומר שיחה על דברים חשובים עם פרטים לא חשובים יחסית כמו בגדים. מנהלת מרכז ייעוץ שמה לב שכאשר היא נפגשת עם הנשים בצוות שלה, הן מבלות את רוב הזמן בשיחות אישיות, ורק אחר־כך הן משוחחות ביעילות ובקצרה על העניינים המקצועיים. לגברים זה נראה בזבוז זמן. היא לא מרגישה כך. חשוב לה ליצור אווירה חמה ואינטימית בעסק שלה. היא משוכנעת שהקשרים האישיים הם שתורמים ליכולתם של העובדים לבצע את עבודתם לא רק בנעימות אלא גם ביעילות.

חוסר סימטריה נוסף בין סגנון הנשים לסגנון הגברים נובע מכך שבחבורה מעורבת נוהג הדפוס הגברי. וכך, כשמרצה העירה פעם כמה נעים לה לעבוד בוועדות חד־מיניות (נשיות), תמה עמיתה, ואמר שהוא לא חש שום הבדל בין ועדות חד־מיניות (גבריות) לבין ועדות מעורבות. אין פלא בדבר. הגברים רגילים שנשים תעשינה את ההתאמות לדפוס שלהם. הגיע הזמן, על־פי טנן, שגם הגברים יעשו התאמות לדפוס הנשי בחברה מעורבת.

טנן לא נכנסת לשאלה אם ההבדלים השיחתיים מולדים או חברתיים, למרות שהיא מוצאת אותם כבר אצל בני שלוש. היא לוקחת אותם כמות שהם, לא בלי לציין שאף אחד מאתנו אינו סטריאוטיפ שדוף בלבד. הפתרון שהיא מציעה אינו ויתור על ייחודיות השיחה של כל מין. אמנם היא מציעה לנשים לאמץ דפוס גברי לעתים – לא לחכות לתורן ולדבר בסבלנות כה רבה ולא להירתע מקונפליקטים, ולגברים היא ממליצה לאמץ דפוס שיח מקשיבני יותר, ללמוד לעבוד ביתר שיתוף פעולה, אך עיקר הצעתה אינו בכיוון האנדרוגני דווקא.

כאן המקום לציין אולי שהדפוסים הנשיים והגבריים שעליהם מדברת טנן, בדומה לאלה שפמיניסטיות אחרות כגון קרול גיליגן דנות בהם (מוסר נשי לעומת מוסר גברי) אינם מבוססים דיים מחקרית. במלים אחרות, ייתכן שאנו נחפזות לאמץ כשלנו דפוס שהוא לא בהכרח אותנטי לנשים, אלא "נשי" על־פי התפיסה המסורתית השוביניסטית.

לדעת טנן, הרצון לשינוי מתבטא אצל כל מין בנכונות לשלוח את האחר לתיקון. לפיכך, היא מציעה לנו פשוט להיות מודעים לדפוס האחר ולנסות לפרש אותו במונחים שלו ולא שלנו. לא לקפוץ למסקנות כלליות (הוא חסר התחשבות, היא חסרת היגיון) מסגנונות דיבור, אלא לקבל את הגיוון השיחתי כגיוון חברתי־תרבותי נייטראלי. אין דפוס שיחה טוב יותר. וכך, אם בן־זוגך עונה לך במלפפונים כשסיפרת לו על קישואים – אל תיעלבי. תביני, הוא לא מתכוון לפגוע בך.

לי זה קצת מזכיר את הסיפור על אחד שהרטיב במכנסיו והלך לפסיכיאטר. השינוי מאז גדול: הוא מבין כיום למה הוא מרטיב. אבל זה בטח נראה לי כך רק מפני שאני חסרת סובלנות, במיוחד כלפי חזקים. ישראל של שנות התשעים אינה אמריקה. קצת קשה לדרוש מאתנו להבין את הגברים, הפעם מתוך הכרה פמיניסטית. עשינו את זה יותר מדי זמן ובהצלחה רבה מדי מתוך הכרה שוביניסטית.

מדרש

קטעים מנובלה מאת עידית רבאל

מי ייתנך כאח לי (109)

כדי להגיע לביתי, חייבים קודם להיכנס לחצר קטנה מוקפת ארבעה קירות. הקיר המפריד את החצר מהרחוב מתחבר לשער ברזל כבד. ביתה של בעלת הבית הוא מצד צפון של החצר, מימין כשנכנסים דרך השער. אני גרה בבית הסמוך לשלה. מעבר לחצר, מול ביתה של בעלת הבית, גר זוג מבוגר, קרובים של בעלת הבית, ובבית לידם גר סטודנט. אבל בעוד הבית שלי סמוך לביתה של בעלת הבית, שני הבתים שמדרום לחצר הם מבנים נפרדים. אמנם הם לא לגמרי עצמאיים, כי ביתם של הקרובים צמוד לקיר המזרחי של החצר, וביתו של הסטודנט צמוד לקיר המערבי של החצר.

אני מאוהבת בסטודנט.

יונק שדי אִמי (110)

אני אומרת בתים, אבל בעצם הם רק מבני אבן פשוטים, כל אחד מהם עם חלון בצד אחד ודלת בחזית. בבית שלי יש לי מיטה, שולחן, שני כיסאות, שידה, מקרר, כיור ופרימוס. כל יום בעלת הבית שוטפת את רצפות כל ארבעת הבתים. היא שוטפת את הרצפות לא כחלק מההסכם בינה ובין הדיירים, אלא כי הן שלה.

אמצאך בחוץ (111)

הבתים ישנים. בעלת הבית נולדה בבית שלה. שאלתי אותה, לא רצית אף פעם לנסוע, לטייל, להחליף את הסביבה שלך? היא אמרה שהיו הרבה שינויים דרמטיים שם בחצר: מים, חשמל, השירותים החדשים וגם השורה הארוכה של דיירים שהיו גרים בשני הבתים האלה במשך השנים. שלא לציין את כל מה שהיא עברה במהלך חייה. היא צחקה. צחוק חסר שיניים, צחוק של אשה שהיתה עדה להתקנת החשמל.

אשקך (112)

בין ביתו של הסטודנט וביתם של הקרובים יש ביתן שירותים ומקלחת. החורף לא השתמשנו במקלחת: חיממנו מים על התנורים שלנו והתרחצנו ליד תנורי הנפט. אבל לפני שבועיים ירד המלקוש ופתאום השתנה מזג האוויר. אפילו הלילות כבר חמים. עכשיו כל בוקר אני רואה את הסטודנט הולך למקלחת, מגבת למותניו. המגבת רק מכסה אותו, לא מייבשת: הוא יוצא רטוב מהמקלחת, שערו וזקנו נוטפים, עיניים עצומות למחצה, המגבת שוב במקומה. הוא משאיר את דלתו פתוחה, אבל מפני שביתו קרוב יותר לקיר המערבי משלי, אני אינני יכולה להביט פנימה אל תוך החדר שלו. לכן אני לא יודעת אם הוא מתנגב בפנים, או אם הוא מחכה עד שהמים הנותרים על גופו יתאדו באוויר.

גם לא יבוזו לי (113)

כדי להיכנס לחצר חייבים קודם לפתוח את שער הברזל הכבד במרכז הקיר המזרחי. הקיר גבוה ומכותר רסיסי בקבוקים שבורים כדי להקשות על מטרידנים. הרסיסים יפים, דווקא, במיוחד כשהם נוצצים בשמש והצבעים והצורות למיניהם דומים לדוגמאות שרואים בקליידסקופ. לעתים קרובות אני תמהה אם היופי בסידור הזה מקרי. בעלת הבית רואה אותי מביטה ברסיסי הזכוכית ומבטיחה לי שהשער הוא חזק, ועל כל פנים שנתה קלה ולבטח היא תשמע אם מישהו ינסה לפרוץ פנימה.

אנהגך אביאך אל בית אמי (114)

אחרי שמתקלח הסטודנט אני פותחת את שער הברזל ויוצאת לעבודה. יום העבודה שלי נמשך חמש שעות. כשאני חוזרת אחר הצהריים, הסטודנט איננו. אני מוצאת את בעלת הבית מטאטאה את החצר, תולה כביסה, משקה את הצמחים. הקרובים שלה יושבים ליד שולחן קטן

אצל דלתם ומשחקים שש־בש. אני נרדמת ולא קמה עד ארבע. בארבע אני שותה תה עם ביסקוויטים ואז יוצאת שוב לכל מיני שליחויות. אני מנסה לחזור בשבע, כי אז הסטודנט חוזר הביתה. אנחנו מחליפים ברכות נימוסיות והוא נעלם אל תוך ביתו. אני יכולה לשמוע אותו מרשרש בניירות ומיד לאחר מכן ממלא ריח חשיש מתוק את החצר. לפעמים הוא יוצא מאוחר בערב וכשהוא חוזר אני כבר ישנה.

תלמדני (115)

בעלת הבית הציעה לעשות לי חינה בשיער. אז אחרי תנומת הצהריים ישבתי על הכיסא מחוץ לביתי ובעלת הבית טחנה את החינה ועיסתה אותה בשערי. יש לי שיער ארוך והחינה הפכה אותו צמיג ודביק: ישבתי בשמש כמו מדוזה וחיכיתי לצבע. בעלת הבית ישבה על כיסא מולי ושאלה אותי על עבודתי. היא סיפרה לי שהסטודנט מאורס לאשה בכפר שלו, אבל היא מסופקת אם אי־פעם יתחתן אתה, כי הוא כבר הרחיק לכת. היא אמרה שכנראה הם היו מאורסים מלידתו, או מלידתה, היא לא היתה בטוחה מהלידה של מי. היא אמרה שהיא אוהבת דיירים צעירים ומקווה שאשאר. והיא מצמצה בעיניה וחייכה.

אשקך מיין הרקח (116)

הלילות לוהטים עתה. ושנינו ישנים כשדלתות בתינו פתוחות. יללות הנשים המתפללות במרחק העירו אותי הבוקר בשעה מוקדמת ולא יכולתי להירדם שוב. בחוץ היה עדיין חושך. נכנסתי חצר ולאט הלכתי אל סף דלתו. הצצתי פנימה. כשהעיניים התרגלו לחושך, ראיתי שהוא שוכב עירום על גבו. התבוננתי בו עד שיכולתי להבחין בקווי המתאר של גופו מתוך האור הכחלחל של השחר. ואז מיהרתי בחזרה לביתי.

מעסיס רמני (117)

בימים חמים מאוד אני מתקלחת פעמיים: אחרי הצהריים כשאני חוזרת מהעבודה, ובערב, לפני השינה. אני תמיד מתפשטת בחדר המקלחת. המקלחות שלי הן ארוכות ויקרות: אני רואה איך המונה רץ לו. בעלת הבית משגיחה על המונה ואומרת לנו כמה אנחנו חייבים לה כשהיא גובה שכר דירה. כשאני מסיימת, אני מתעטפת בגלימה ארוכה ונושאת את הבגדים שלי בחזרה לביתי. לפעמים כשאני יוצאת מהמקלחת, אני רואה אותו עומד על סף דלתו, נשען על המזוזה, גומע לגימת אוויר.

שמאלו תחת ראשי (118)

הוא היה אצלי בבית. בשמונה הוא בא לדלת, בדיוק כשעמדתי לשבת לאכול, והוא שאל אם יוכל להרתיח מים על הפרימוס: שלו מקולקל. הוא הרתיח מים, הכין קפה חזק ושנינו שתינו ביחד ליד השולחן. דיברנו מעט מאוד. הצעתי לו כריך, הוא סירב, חייך, גמר את הקפה שלו והלך.

וימינו (119)

כדי להגיע אלי הביתה חייבים קודם להיכנס לחצר קטנה. רצפת החצר עשויה לבנים לבנות, אבל עשב ויבלית נדחקו להם בין האבנים. לאורך הקיר המערבי עומד ספסל צר וארוך ועליו צמחים בעציצים. בפינת החצר, בין ביתי והספסל, סדרת מיתרים המשמשים חבלי כביסה. אם אני מסתכלת החוצה מהחלון שלי, אני יכולה לראות חולצות לבנות מתנפנפות ברוח.

תחבקני (120)

הוא בא עכשיו כל ערב לחדרי. לכוס קפה, על אף שהפרימוס שלו כבר תוקן. אני מספרת לו על העבודה שלי, מחקר חקלאי, מדע הזרעים. הוא מספר לי על עבודת הגמר שלו, הקורסים,

חבריו. אנחנו מדברים על ספרים ועל סרטים. הוא השאיל לי רומן שהוא מעריץ. כשיהיה לו זמן, הוא אומר, נלך לראות ביחד סרט.

השבעתי אתכם (121)

הבוקר הוא יצא מביתי עם תרמיל גב קטן ואמר שהוא נוסע לכמה ימים. אני לא יודעת לאן הוא נוסע. אני לא יודעת כמה זמן הוא ייעדר.

בנות ירושלים (122)

הימים ארוכים, היו לי שלושה ימי חופשה. ביום הראשון נסעתי לים וישבתי בשמש על כיסא נוח שכור, מביטה בשחיינים. רעש וצפיפות הקיפו אותי. שתיתי בקבוק מים וליקקתי שלגון שקניתי ממוכר שעבר שם בין הכיסאות. ישנתי במלון על שפת הים: לא רציתי ללכת הביתה. ביום השני נסעתי דרומה לבקר חברים ונשארתי ללון אצלם. ביום השלישי באתי הביתה ולא יצאתי.

מה תעירו ומה תעוררו (123)

אני מנסה להעלות בדמיוני את הבעת פניו כשאנחנו אומרים לילה טוב: הוא כאילו מרגיש החלטי באי־ההחלטה, ומשועשע מהסתירה.

עד שתחפץ (124)

אחרי הצהריים, כשבעלת הבית והקרובים שלה היו ישנים, נכנסתי לחדרו. ספרים, ניירות, מחברות, ערימות בגדים, בקבוקים ריקים על הרצפה. על הקיר כל מיני כרזות ומפה גדולה של האזור. פתחתי את מגירות שולחן הכתיבה. עפרונות, עטים, גומיות, מחקים, חשבונות, קבלות, חשיש, בולים, סכין, פותחן, דיו, גפרורים. ישבתי על המיטה הלא מוצעת, אחרי כמה דקות נשכבתי ונרדמתי. בעלת הבית לא ראתה אותי כשיצאתי מהחדר.

מי זאת עולה מן המדבר (125)

מצאתי עוד שני דברים מעניינים בחדר שלו: מכתב מאשה ואקדח. המכתב ללא תאריך ואין כתובת השולח, רק חתימה. מריון. אבל במכתב שלה היא כותבת על הרים, מפלי מים ובקתה לחה: דימויים של נוף רחוק.

מתרפקת על דודה (126)

הציפייה כמעט בלתי נסבלת. יצאתי לטייל בערב עד שבאו השומרים ושלחו אותי הביתה.

תחת התפוח (127)

הוא חזר אתמול ממש לפני חצות הלילה. אני הייתי כבר במיטה, אבל עדיין לא ישנתי. הוא בא אל תוך חדרי, וכשראה שאני ערה הוא אמר שמישהו חיטט לו בדברים. אחרי כן, כמובן, לא היתה שום דרך חזרה.

עוררתיך (128)

כדי להגיע אלי הביתה חייבים קודם להיכנס אל חצר קטנה. הקרובים של בעלת הבית יושבים בחצר כל היום. האשה מרכיבה משקפיים עבים ומטפחת על ראשה. הידיים של הגבר רועדות קלות אבל הוא די צלול כשמדובר בשש־בש. שיחקתי אתו כמה פעמים והוא ניצח בלי הרף,

אם כי מתוך התנצלות בחיוך חביב. אחרי הצהריים אני מוקפת זקנים. אני יושבת בחצר ומחכה ללילה.

שמה חבלתך אמך (129)

עם דמדומי ערב משתנה הכול. בעלת הבית וקרוביה נסוגים אל בתיהם: אני יכולה לשמוע את קולות הטלוויזיה החלשים וריח תבשילים ממלא את החצר. רעשי הרחוב גם הם משתנים: פחות מכוניות, אבל שיחות קולניות יותר, צעקות, צחוק באקראי. רעש המטוסים נשמע ברור יותר. כשחם מאוד בלילה, הזמן מאבד כל משמעות.

שמה חבלה ילדתך (130)

הוא מספר לי על חייו. אנחנו שוכבים במיטה, בחום, מאוחר אל תוך הלילה. אחרי הצהריים לפעמים אני פוגשת בו באוניברסיטה. יש לו הרבה חברים ומדי פעם אנחנו מצטרפים למפגש חברים בביתו של מישהו. בפגישות האלה אנחנו אוכלים, מקשיבים למוסיקה ומדברים: השיחה נודדת מנושא לנושא, ובכל נושא שעולה לדיון מוצפן תמיד הרעיון הפוליטי. אנחנו נשענים על כריות ואני מניחה ראשי על רגליו.

שימני כחותם על לבך (131)

בבוקר הלכתי העירה וקניתי חצאית, סנדלים חדשים, חמישה ספרים חדשים, כיסוי מיטה ממשי, וגם מפת שולחן לבעלת הבית. כשבאתי הביתה סיפרה לי בעלת הבית שחיילים באו לאסור אותו, אבל היא היתה מבולבלת ואחר־כך אמרה שהמשטרה אסרה אותו. הסתובבתי להביט בדלתו. בעלת הבית אמרה שהם היו אצלו בחדר, אבל היא סידרה אחרי כן. אני פתחתי את הדלת לחדרו והסתכלתי פנימה. החדר היה ריק. כמעט. הספרים והניירות שלו נעלמו. מה שנותר סודר בסבלנות ובהקפדה בידי בעלת הבית: פותחן, מברשת שיניים, מברשת שיער, פלח סבון, זוג נעלי ספורט, כמה מטבעות, סכו״ם, צלחות, כוסות, סירים ומחבתות. היה שם סדר רפאים, מהסוג שבא אחרי תוהו ובוהו. לא ידעתי אם כעסה של בעלת הבית גרם למעשיה, או רחמים.

כחותם על זרועך (132)

יצאתי אל תחנת המשטרה השכם בבוקר, אבל כאשר חיכיתי לאוטובוס איש שנראה לי מוכר איכשהו התקרב אלי, מסר לי דף נייר מקופל ונעלם בהמון. מצאתי ספסל והתיישבתי לקרוא את ההודעה. כתובת באתונה ותאריך. 21 באוגוסט. בעוד עשרה ימים. זה הכול. אז במקום לבלות את הבוקר בתחנת המשטרה, עשיתי הכנות לנסיעה. אני נוסעת בעוד ארבעה ימים.

כי עזה כמוות אהבה (133)

אמרתי לבעלת הבית שאני עוזבת ושילמתי את שכר הדירה שלנו לכל החודש. ניסיתי גם להשאיר הודעה בעבודה: אמרתי שאני לא יודעת מתי אחזור. אבל המנהלת שלי התעקשה לשמור לי את המשרה ואמרה שהיא תראה את ההיעדרות כחופשת חג.

כי עזה כמוות אהבה (134)

בעלת הבית נכנסה לביתי והסתכלה בי כשארזתי את המזוודה. חשבתי איך היא מסתכלת בכל הדיירים שעברו לה בחצר, כשהם פותחים ומפרקים, מתארגנים למשק בית ואז, בבוא הזמן, אורזים שוב ועוזבים. כשסיימתי, היא הזמינה אותי לבית שלה לתה פרידה. היא פרשה את המפה שקניתי בשבילה ושוב הודתה לי. הגבעולים הירוקים מילאו את כוס הזכוכית והתה היה מתוק וטעים. ישבנו ושתינו ואז קמתי ללכת. גם בעלת הבית קמה והביטה בי. יכולתי לראות שהיא מהססת אם לומר לי משהו... אבל החליטה שלא.

על ספרים וספרות

חומר

מאת רחל חלפי
הוצאת הקיבוץ המאוחד / קרן תל־אביב לספרות ולאמנות, 1990

שיריה של רחל חלפי היו תמיד יפים בעיני, אך ספרה "חומר" נראה לי המשובח שבהם. אף שכהרגלה מחברת כאן חלפי שירים מתקופות שונות לאסופה אחת, נדמה שב"חומר" יש פריצת דרך במבע השירי שלה. יש בשירים האומץ להתבונן בעצמם ובחומריהם ללא עמימות. יש הרבה עוצמה בפשטות הבהירה והמדויקת להפליא של הקובץ הזה. כוחה של הפשטות הזאת בולט במיוחד על רקע המורכבות של רגש המחשבה שהשירה של חלפי מתלבטת בה.

במושגיה של מרילין פרנץ' ("מעבר לעוצמה"), הייתי אומרת שחלפי מציגה עמדה פילוסופית אלטרנטיבית לעמדה הגברית־מסורתית המפרידה בין גוף לנפש. לעומת הנתק בתרבות המערבית בין טבע לרוח, מציעה חלפי לראות רצף בין גוף לנפש, בין החומרי ללא חומרי. שירי "חומר" העוסקים בחומר, מתבוננים בהיבט הלא חומרי שלו, בשקיפותו:

ולמעלה מזה, אף למעלה מזה,
הרבה למעלה מזה
ולמטה, עמק, למטה מכל זה
ומסביב, רחב, מסביב מסביב
עד קצה גבול היכולת
של כל זה

מקיפה וחובקת
שקיפות היש
שקיפות גדולה ושקטה
את כל זה

(גייזרים קטנים)

ובאותו אופן, שירי "חומר" העוסקים בשקוף, באור, למשל, מתבוננים בהיבט החומרי שלו:

יש שעה שהכל יושב בתוך
האור
כמו אבן חן בתוך עדי זהב

אפשר לחפן אור כזה
אפשר לאכל אור כזה
אפשר לגמע אור כזה
אפשר לנוע בו לארך ולרחב
אפשר לשקל אותו בזהב
מלא

(יש שעה שהאור)

לחלפי עניין במעברים, ברגע שבין חומר ללא חומר, בטרנספורמציה של גוף לנפש, של גוף שהוא חומרי, כבד כואב – מצד אחד, לגופאור, גופנפש – מצד שני:

ממריא
כואב כבד
יפה ושר
כואב שפל נופל
אוהב מדבר רוצה
נדכא נסחב נדפק
אומר פורט נוגע
אלם שבור נגוע
כלו מיתר של רוח
חורק פוקע־קרע
מזרים זרמי הנפש הופך כלו לנפש
חסום חסום חמר אטום
סובל סבל־פרא
פוקע כמו בועה של סבלנות
פוקע באדוה של תענוג
הופך שמחת הרוח
נושב שואף
ושוב
שק עור
נתק מעם הרוח קורס פוקע כמו
מזודה גדולה
נופלת
ושוב
נשמה פועמת שר שר
גופאור
נוגה נגה רב

וכך הגוף, העוזב אותנו כל חיינו, עושה זאת על־פי מעלות הרוח, בעדינות של נפש:

איזו עדינות יש בגופנו שעה שהוא
נוטש
אותנו לאט,
חושש להכאיבנו
במהלמת־פתע.
לאט בערגה
כיפהפיה נרדמת־למחצה
הוא טווה לנו
קמטים קטנים של אור ושל חכמה –
לא בקיעים של רעידת אדמה –
רשת אורירית של חריצי־אימה.
כמה טוב־לב מצד גופנו
שאינו משנה את פנינו, באחת
שאינו שובר את עצמותינו, במכה

לא, בזהירות
כסהר חור השופך זהרו עלינו
הוא מאיר אותנו
ברשת עצבים עצבים
מקפל את עורנו בפנות
מקשה את עמוד השדרה שלנו –
שנוכל לעמד בכל זה.

איזה יפי איזו עדינות יש
בגופנו הבוגד בנו לאט
בנימוס מכין אותנו
מספר לנו בלחש
מעט־מעט שעה־שעה
שהוא הולך

(גוף)

כאלו הן גם תכונות החומר השירי הנע בין הנצחיות של גרגר חול לבין חלופיותו:

הייתי רוצה להקבע
כמו מחשבה בתעודה עתיקה
כמו משהו
מהותי ומשתף לכל המים
בכל חליפותיהם
כמו
הנצחיות הזעירה והסגורה
של גרגר החול
השתף לקיומם
של שבעת הימים הגדולים

אבל,
במחשבה שניה,
יש, אולי, דבר
בלתי־אחראי ומכשף הרבה יותר
בלהיות בלתי מנסחת ובדוקה
ובהיות אבודה
ברקמה הנצחית הדקה
ובלהיות עמוסת מועקה
של משהו שלא יחזר שוב
והוא הרבה פחות חשוב
מגרגר חול

(רוצה)

חלפי של "חומר" היא בהירה, ומעבירה מחשבה צלולה באיכות שירית נדירה.

רחל גיורא

אלוהים שוכב בערשו של הנילוס

מאת נואל אסעדאווי
מערבית: רחל חלבה
ספרי מפרש, תל־אביב, 1991

חייה ודמותה של ד"ר נואל אסעדאווי יכולים לשמש חומר תשתית מצוין לרומן רחב יריעה: בת כפר מצרי על גדות הנילוס שהגיעה בכוחות עצמה, להשכלה גבוהה ומגוונת: רופאה גינקולוגית, פסיכיאטרית וסופרת: מחברת מחקרים על מעמד האשה בחברה הערבית ועל מיניותה: מנהלת לשעבר של שירותי בריאות הציבור בממשלת מצרים: פמיניסטית לוחמת שישבה בכלא המצרי בגלל דעותיה: אם ואשה שנישאה שלוש פעמים ומצאה אושר בפעם השלישית.

אסעדאווי ממשיכה שורה ארוכה ומכובדת של נשים מצריות כמו הסופרת והחוקרת בנת אשאטי וכמו רוז אליוסף, מייסדת העיתון הנושא את שמה, שזכו בהכרה ממסדית ולחמו בכל העוולות שהממסד נותן להן את ברכתו. היא באה ממשפחה ענייה, נאבקה על הזכות להמשיך בלימודים גבוהים, ובחרה בלימודי הרפואה משום שהיתה תלמידה מצטיינת והתקבלה לפקולטה הקשה ביותר.

בילדותה היא נפלה קורבן למנהג האכזרי של כריתת הדגדגן, שמטרתו לפגוע ביכולת ההנאה המינית של האשה ובכך להבטיח את נאמנותה הבלתי מסויגת לבעלה. חוויה קשה זאת הפכה לחוויית תשתית המוזכרת שוב ושוב בכל יצירותיה. ההפתעה, האלימות, הדם, הקשר בין מין, כאב ועוול שבים ומופיעים בספריה, לא רק בסיטואציה של הכריתה, אלא גם בתיאור בעילת הכלה על־ידי בעלה, החייב להביא הוכחה לדם הבתולין. באלימות הסמלית של פיתוי נערה תמימה על־ידי גבר מנוסה הרוצה בה לשם התענוג בלבד, ובקריעתם לגזרים של התינוק שנולד כתוצאה מהפיתוי ושל אמו המאמצת.

"אלוהים שוכב בערשו של הנילוס" הוא סיפור של עוול חברתי הפוגע בגברים ובנשים גם יחד. אסעדאווי מחלקת את העולם חלוקה מעמדית קוטבית: העירוניים העשירים לעומת הכפריים העניים. מאפייניהם של שני הצדדים כמעט סטריאוטיפיים: ראש הכפר, ה"עומְדָה", המפונק והמשועמם מעדיף את מנעמי העיר, אך מנצל ללא נקיפות מצפון את מה שהוא יכול לסחוט מהכפר: שלווה, כסף ויופיָן הרענן של בנות הכפר: אשתו העצלה תובעת שמלות ותפנוקים: אנשי הכפר, הגברים והנשים, הם ישרים, חרוצים, תמימים, מיואשים וגאים. קל לנצלם ולהוליכם שולל תוך ניצול אמונתם הדתית, אבל הזעם הכבוש שהם צוברים מביא לבסוף למעשה של אלימות, שיש בו נקמה על כל מה שעולל העומְדָה. מבחינה מספרית מעטים העשירים ביחס לעניים, אבל כוחם גדול יותר ופגיעתם קשה יותר: קשרי משפחה בריאים וטהורים, קשרי דם או קשרי נישואים, נפגעים ומתפוררים למגעו ההרסני של העומדה חסר המוסר והמצפון.

במהלך העלילה נעלמים נשים וגברים הנאלצים לברוח מחמת הבושה והפחד שעולמם הכפרי נפגש בעולמו של העומדה בדרך של פיתוי ומרמה. כמו בטרגדיה קלאסית מתרוקנת הבמה אט־אט מהגיבורים שמילאו אותה בראשית המחזה.

ולמרות כל זאת, למרות ההשלמה הפטאליסטית שבה מקבלים הכפריים את מר גורלם, מקרין הספר תחושה של עוצמה גופנית ורוחנית, שבכוחה נוקמת זכיה את נקמת כל בני משפחתה ואת נקמת הכפר כולו. הסבלנות וההתמדה האילמות, שבכוחן ממשיכה הג'אמוסה לעבוד עבודת פרך מזריחה ועד שקיעה, הן גם מקור כוחם של אנשי הכפר. האמונה העממית התמימה אמנם גורמת לנערות הכפר ללכת שולל אחרי דברי זקן הנוטרים, שליח העומדה לדבר עבירה, והשמירה הקנאית על כבודה המדומה של האשה מביאה מוות נורא על התינוק הנטוש ועל אמו המאמצת: אך מעבר לגורלם הפרטי של גיבורים יחידים, ממשיך הנילוס לזרום וכוחו המפרה והמתמיד, כוחה הכלכלי והרוחני של מצרים מימי קדם ועד היום, הוא העתיד לנצח.

בעברית נקרא הספר "אלוהים שוכב בערשו של הנילוס" – כותרת פסטוראלית המעלה במחשבה תמונות ופסלים מצריים עתיקים, יותר משהיא מתקשרת לאיסלם, האוסר, כידוע, תיאור גופני של האב שאין לו גוף ולא דמות הגוף. המחברת, שקראה לספרה במקור "אלוהים מת ליד הנילוס", נאלצה להמיר שם זה שעורר שערורייה דתית חמורה במצרים, בשם התמוה "מותו של גבר אחד על פני אדמות". נכון הדבר שגבר אחד נרצח בספר, אך עיקרו סבלן של נשים, והוא איננו מתאר את העולם כולו, אלא פינה קטנה ומסוימת בארץ מסוימת. עיון מעמיק בספר מעלה שההתרסה נגד העוול החברתי־כלכלי־מיני מופנית לא רק נגד העומְדָה, בשר ודם, אלא גם נגד אללה, שהעומדה מתיימר להיות נציגו עלי אדמות ונושא את שמו לשווא.

הזיהוי בין האל האכזר ואטום הלב לבין הגבר בעל אותן תכונות הוא אחד הנושאים המרכזיים בספר אחר של אסעדאווי, "נפילתו של האימאם", שיראה אור בקרוב בהוצאת "מפרש" בתרגומה של רחל חלבה.

כאן המקום לציין ש"מפרש" היא הבמה הטבעית לפרסום ספריה של הסופרת הערבייה הפמיניסטית נואל אסעדאווי, משום שזו עדיין הוצאת הספרים היחידה בישראל המתמידה מאז היווסדה לפרסם ספרות ערבית מתורגמת לעברית. עד כה יצאו בה הספרים "מוות בביירות" ו"החמנית", המדגישים אף הם היבטים של בעיותיה הקיומיות, החברתיות והפוליטיות של האשה הערבייה המודרנית.

הספר שלפנינו הוא הספר השלישי ב"מפרש" בתרגומה של רחל חלבה, המגלה רגישות מיוחדת לתרגום דיאלוגים, ושוזרת בתרגומיה יסודות לשוניים ותרבותיים ערביים. התרגום שלפנינו לא עבר עריכה תוך השוואה עם המקור הערבי וסובל מצרימות אחדות, שהבולטת שבהן היא חוסר אחידות בתרגום שמו של אללה, המתורגם לעתים כ"אללה" ולעתים כ"אלוהים".

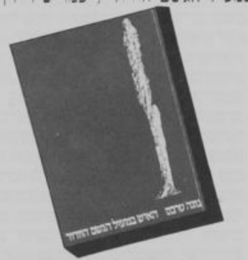
"אלוהים שוכב בערשו של הנילוס" הוא, כאמור, ספר לוחם ובוטה שאינו חוסך בתיאורים קשים. איכותו הספרותית מעניקה לקוראים חוויה אסתטית, וממלטת אותו מהמכשלה של ספרים פמיניסטיים רבים, שלוחמנותם באה על חשבון סגנונם ודרכי הבעתם. במצב של שלום מתמשך עם מצרים, המאפשר לנו היכרות בלתי אמצעית אתה ועם תושביה, חשוב שנאזין לזעקה הבוקעת מהספר, זעקה הרחוקה עדיין מלבוא על פתרונה.

חנה עמית־כוכבי

האיש במעיל הגשם הורוד

מאת נוגה טרבס
הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1990

אף על פי שקשה לי לנמק מדוע אני חשה כך, "האיש במעיל הגשם הורוד" של נוגה טרבס ניכר מיד בכתב־ידו הנשי. וזה לא רק מפני שהוא כתוב בגוף שני יחיד נקבה ("אם אינך נמנית עם משפחות האדמה, את מרגישה את הריקות באמצע האולם") – שימוש זה לא יימצא לא רק בכתבי הגברים, אלא גם לא במרבית כתבי הנשים. "האיש במעיל הגשם הורוד", כמו שיר רך שלא

רוצים להפסיק לקרוא, מספר אפיזודת אהבה של שלושה ימים. "אטייד איזשהו או אינטרלוד, רק הכנה. התפאורה היתה נכונה בכל מקרה. העונה כמו לפי הזמנה, האוויר מתוק והרוח שקופה." המשפטים פשוטים, קצרים, לאו דווקא סימן היכר נשי. האם המלים "מתוק", "שקופה" הן שהופכות את השפה ל"נשית"?

אולי האהבה המשורטטת כאן נראית לי כמשהו חדש בספרות שלנו. אהבה של אשה הפטורה ממורשת הספרות הסטריאוטיפית. אהבה לגבר נשי הניחן במסתורין הנשי, בהעדר גשמיות (הוא הגיע כמו מבעד לגשם ודרך הגשם), ביופי נשי (שיער בהיר, גוף חלק, דק, נקי), בעצמאות נשית (מנקה אחריו, מכבס את בגדיו), והוא חסר מקצוע גברי (רוקד). אהבה של אשה שהיא אדמה, קבועה ושורשית, לזר, לאחר, צפוני, תייר, ארעי כגשם הבא אל האדמה ממעל, והולך.

הארעיות היא דווקא תכונה גברית, אך כאן היא שייכת לבחירה הנשית לאהוב לשלושה ימים ללא הבטחה או תמורה או הענקת ביטחון. אהבה לשלושה ימים שהיתה עולם ומלואו. האדמה לא נותרה ריקה: איש שבא כגשם לא ממש נעלם, הוא נספג ונטמע.

גם במעשה האהבה הוא נוהג כאשה – לא מזיין, לא מיד ולא בכלל. המין כמעשה הנפש, פועל יוצא של אהבה.

גבר נשי. אני מודעת לשימוש הסטריאוטיפי שעשיתי במושג "נשי". אך הקונטקסט משחרר את הנשיות הזאת מחולשתה. בהקשר הזה היא אנושיות. "האיש במעיל הגשם הורוד" ממש נפלא.

רחל גיורא

זוג או פרט

מאת ורדה מילבאואר ומינה צמח עם עובד, 1991

"זוג או פרט" הוא ספר מז'אנר שאני אישית אוהבת מאוד. הוא עשיר באינפורמציה, מלא בסטטיסטיקות מהימנות פרי מחקר אמפירי עשוי היטב, ובכל זאת, אין הוא מייגע בקריאה. הנתונים היבשים לכאורה מתובלים בלא מעט ציטוטים אישיים מפי המרואיינות/ים. גם הפרשנות הפתוחה והלא החלטית לפעמים (כולנו יודעים שמספרים אפשר לסובב לכל מיני כיוונים) מצאה חן בעיני.

המחקר בוחן 4 קבוצות אוכלוסייה: נשים נשואות ולא נשואות וגברים נשואים ולא נשואים (ובנוסף, מופיעות גם השוואות גילאיות). החוקרות הפיצו שאלונים בקרב 2,400 נבדקים, ומאוחר יותר זימנו לריאיונות קבוצתיים 100 נבדקים נוספים. כאן המקום לציין גם את חולשת שיטת המחקר. מדובר בשאלונים להערכה עצמית או להערכה של הזולת (מתוך הנחה שאנשים משליכים מעצמם על אחרים), והבעיה היא שאנשים נוטים לענות על שאלונים כפי שמצפים מהם, או כפי שהם היו רוצים לראות את עצמם. כך, למשל, ענו רוב הנבדקים שהאהבה היתה המניע העיקרי בהחלטתם להינשא. עד כמה אמת הדבר? מי מוכן כיום – בעידן של נישואים רומנטיים (אין יותר שידוכים פוליטיים, "אסור" להתחתן בשביל כסף) – לענות אחרת?

מילבאואר וצמח פותחות את ספרן בתמיהה על שרידותו של מוסד הנישואים למרות הביקורות החריפות שהועלו נגדו מאז שנות השישים. אמנם שם הספר הוא זוג או פרט, אך בישראל, אפילו בזו של שנות ה־90, זוגיות פירושה זוגיות הטרוסקסואלית בלבד, והחיים בזוג זורמים בדרך כלל דרך הרבנות. כולם כאן מתחתנים ומתחתנות, לפחות פעם אחת. אפילו גברים צעירים, הסמל המובהק של הבליינים שונאי "החנק בנישואים" כביכול, מעוניינים מאוד בנישואים (90% מהם). מה שיותר מעניין הוא ש־90% מהנבדקים הנשואים אינם מעוניינים לשנות מצב זה. המחברות מציעות ש"למן הזמן שבו מתבססים רגשות של התחברות וקרבה אל אדם מסוים הם נוטים להתמיד" (עמ' 18). נראה סביר בהחלט, נקי מרומנטיקה מיותרת.

ממצא מעודד ושובר מיתוס הוא שרבים מהמשיבים ציינו שחברות, שיתוף פעולה וכדומה הם שעושים להם טוב בנישואים. למרות זאת, ברור למדי שתפיסה פמיניסטית זו אינה מיושמת בפועל. "הנישואים הם כמו קביים לנכות נפשית... מחיר הפינוק בחיים בלי דאגות של פרנסה... הוא אדיר" (עמ' 23), אמרה מרואיינת שיצאה מן הנישואים. ואחרת: "אני משתדלת תמיד לרצות אותו ולהבטיח שיהיה לו טוב, כדי שלא יהיו לו סיבות לסיים את הנישואים... אף פעם לא הצלחתי לדרוש מבני משפחתי שיתאימו את עצמם לדרישות שלי כפי שאני התאמתי את עצמי לדרישות שלהם" (עמ' 23). כלומר, לסימטריה היפה במוצהר אין כיסוי מלא במציאות.

ולכן, בכל קבוצות הגילים היה פער משמעותי בין תשובות הנשים והגברים הנשואים בנושא השוויון בין בני־הזוג. הגברים תמיד חשבו שנישואיהם שוויוניים

בשיעורים הרבה יותר גבוהים מאשר הנשים. המחברות מוציאות את הגברים בזול בנושא זה: "ההבדל הזה בין גברים לנשים אינו קשור בחוסר עניין ומחויבות רעיונית... לנושא השוויון אצל הגברים, אלא בפירוש השונה שהם נותנים למושג השוויון בין המינים" (עמ' 26). ההסבר נראה מוזר לאור ממצאים המובאים בהמשך, ולפיהם גברים מעוניינים ביחסים מסורתיים עם "האשה הקטנה". כפי שהמחברות אומרות: "לא שמענו מגרושים מבוגרים שהם מוכנים להתנסות ביחסים שוויוניים וחבריים. יותר מזה, מקצתם ציינו שהסיבה לפירוק הנישואים קשורה בדרך זו או אחרת ל'מרדנות' של נשותיהם."

לעומת החברות, אהבה ומין תופסים מקום משני ביחס הזוגי, ולכן אי־התאמה מינית אינה מהווה סיבה לגירושים בדרך כלל, אפילו לא בגידות של בן־הזוג. מסתבר שהיחס למתירנות מינית שונה בין המינים. גברים חשים שהדבר חיובי. הנשים אמביוולנטיות. מחד, אמנם המתירנות הפכה את ההנאה המינית של האשה ללגיטימית, אך הנתק שבין מין לרגש אינו מתאים לנשים.

גברים פנויים נתפסים כציפורי דרור, אך 75% מבני הארבעים עד חמישים מעוניינים להינשא. מיתוס "הרווקה הזקנה" בעינו עומד אצל מרבית המרואיינים, הסבורים שהן מתות להתחתן ותעשינה הכול כדי לזכות בטבעת המכובדות. הן עצמן עונות שאינן רוצות להינשא (80% בשנות הארבעים, 94% בקבוצת הגיל המבוגר). האמת היא, אומרות החוקרות, ש"לא הנישואים עצמם הם שחדלו לעניין אותן, אלא הנישואים במסגרת האפשרויות העומדות לפניהן" (עמ' 48). הן מפרידות בין יחסים טובים ויציבים לבין נישואים, ודוחות רק את האחרונים. מה הפלא: "היום... יש לי קשר טוב עם גבר... אין לי געגועים לבלתי אפשרי. אני מכירה את הנישואים מבפנים... יודעת שלנסיך על הסוס הלבן צריך לכבס את התחתונים... נדמה לי שאני רואה את הנישואים כעול... הפחד כבר לא יחזיר אותי לשם" (עמ' 58). טענותיהן של הפנויות נגד חיי הנישואים "מתייחסות לאי־השוויון, לתפקידי השירות שהנשים ממלאות" (עמ' 59). ובין הנשואים, הנשים הן שמעוניינות בסגנונות חיים אלטרנטיביים לאלה המסורתיים. הן גם בעלות עמדה ליברלית יותר כלפי גירושים.

מוטיב החוזר בדברי הנשים המרואיינות הוא הקשר הטוב עם נשים. "הגעתי למצב שחברות הלוו לי כסף לקנות במכולת. לא יכולתי לפנות להורים, כי הם התנגדו לגירושים... חברות, רק חברות – זה מה שהציל אותי" (עמ' 77). "אני לא משתפת את בעלי בענייני היומיום. זה מביא לחיכוכים. אני משתמשת בחברות כבכותל מערבי. בולעת הרבה. הוא חבר נהדר. ובכל זאת, אני מטאטאת דברים רבים מתחת לשטיח... אין כמו החברות" (עמ' 89). המעניין בציטוט של האשה הנשואה הוא דווקא המשפט על הבעל כחבר נהדר. כל מה שהיא אומרת מסביב סותר זאת, אך הנאמנות אליו מחייבת את מס השפתיים. זו בדיוק הסיבה שיש מקום להטיל ספק בשאלונים מסוג זה. לאנשים נשואים יש חובה לא כתובה להגן על בני־זוגם. הקריאה בין השיטין היא החשובה, למעשה.

המסקנה הכללית היא שזוגיות חשובה לנו ביותר. בניגוד למיתוס, חשיבות הקשר האינטימי עם בן/בת־הזוג שווה אצל נשים וגברים, כי כולנו מקשרים חוויות של אושר לחיים בזוג. אך מוסד הנישואים כפי שהוא אינו ערוך לטובת שני הצדדים. לא שכל הגברים מאושרים בו לחלוטין, אך אף לא אחד דיבר על נישואים לא רצויים שבהם הוא תקוע. לא כך הנשים. הפסיכולוגים טוענים שתחושת אושר בריאה היא זו המשלבת גם שליטה בחיים. אך המחברות מוצאות שרק מיעוט מהנשים מדווח על שילוב בין אושר לכוח בנישואיהן. לעומתן, רבות מן הלא נשואות ביטאו הרגשה של

כוח וביטחון עצמי.

מסקנה משנית של הספר, שלא הדגשתי בביקורת זו, היא שלעתים קרובות החלוקה המשמעותית היא בין נשואים ללא נשואים ולא בין נשים לגברים. חלק מן הממצאים מורה שלא תמיד הנשים (הנשואות והפנויות) דומות זו לזו ונבדלות מכלל הגברים (הנשואים והפנויים). במלים אחרות, הדעה המקובלת כאילו תהום מינית עמוקה פעורה תמיד בין נשים לגברים, אינה נכונה.

ומסקנה שלי, שקרוב לוודאי שלא תהיה מקובלת על המחברות, היא שיש משהו באמרה ש"כל אשה היא פמיניסטית". התחושות של אי־הנחת ביחס הזוגי הקיים, תחושת האחווה הנשית והרצון לשינוי – כבר שם. המימוש (שלא לדבר על התווית הפמיניסטית הנוראה) – עדיין לא.

מירה אריאל

מעבר לעוצמה

מאת מרילין פרנץ'
מאנגלית: איריס ברעם
זמורה־ביתן, מוציאים לאור, 1991

"ספר זה נכתב בהנחה," כותבת פרנץ', "שמצבם של העולם ושל החזון בימינו הוא תוצאה של פשיטת רגל מוסרית." תמונת העולם באופן כללי, היא אומרת, היא של עולם על סף חורבן. המעצמות מייצרות נשק מתוחכם או גרעיני בכמויות מעוררות אימה. שליש מאוכלוסיית העולם סובל מרעב או מתת־תזונה שהם תוצאה של שליטה אימפריאליסטית על הקרקעות והפרת האיזון הטבעי. נוסף על כך, גם החיים הפרטיים חדורי פחדים וקשיים. "אני מניחה," כותבת פרנץ', "שהאנושות יכולה ליצור מוסר חדש ולחיות לפיו," ומציעה כאלטרנטיבה למוסר הפטריארכלי מוסר פמיניסטי.

פרנץ' מתארת את ההיסטוריה האנושית רצופת הסבלות – לנשים ולגברים – כתוצאה מהחתירה לעוצמה. חתירה זו היא דין הפטריארכיה. שורשיה, גורסת פרנץ', נעוצים בעת שבה פיתח האדם אמצעי שליטה בטבע והניח לא רק שהוא שונה מהטבע, אלא בעיקר נעלה עליו. התפיסה ההיררכית הזאת הושלכה גם על המין האנושי. האשה זוהתה עם הטבע בעוד שהגבר נטל על עצמו את תפקיד השליטה. המוסר החברתי השולט בחיינו מדגיש את ערכה של העוצמה ומייחס חשיבות רבה לתכונות של יכולת לשלוט, אינדיבידואליזם ובדידות. גבר מוכיח את גבריותו ביכולתו לשלוט בנשים, בילדים, בגברים אחרים וברכוש.

את מחיר העוצמה משלמים לא רק נשים אלא גם גברים. פרנץ' סוקרת בהרחבה לא רק את סבלות הנשים (וניסיונותיהן לפצות את עצמן), אלא גם את דיכוי הגברים. היא מראה כי מראשית דרכה של הפטריארכיה במערב הודרך הגבר להיות יצור רצחני. גברים הרגו למען שלל וקרקעות ושליטה באחר, וההרג הפך לסימן ההיכר האמיתי של הגבר. מוסדות שונים לגברים (פנימיות, צבא) נבנו כאנטיתיזה לבית (עולם הנשים), ומטרתם היא לעשות מן הנערים "גברים": ללמדם לשנוא, לציית ולרצוח ללא היסוס.

במקביל, גדל מספר התכונות האסורות לגבר: אסור לו לבטא רגשות, אסור לו לבכות, ללבוש בגדים מפוארים, להצטיין בריקוד או בשירה. הוא אינו יכול להגדיר עצמו באמצעות פריון או יופי, מיניות או קשרים עם הורים, ילדים וידידים. הגבר הפטריארכלי המובהק משולל את רוב הסיפוקים העיקריים שהם תכלית החיים: האהבה, האינטימיות, השיתוף ותחושת ההשתייכות. הקאובוי האמריקני הוא רק דוגמה אחת לכך.

הגבר המזוהה עם שליטה מקביל למוסדות הגבריים היוצרים תדמית של שליטה. המבנה המוסדי הוא ביטוי של עוצמה. המוסדות מרכזים סמכויות כדי לשלוט באחרים ולהפגין שליטה. בתמורה לשכר, לביטחון ולסיכויים להצליח תובעים המוסדות מעובדיהם ציות. ציות למוסד גורם לגברים רבים להתבטל בפני מנהלי

המוסד, ולהפגין נאמנות המכפיפה אותם למוסד. מכאן ועד לדרישה לקונפורמיזם המרחק קצר. התכונות המשתלבות עם המוסד קשורות למין, למוצא אתני, לצבע עור, לדת, אך גם לתכונות לא קבועות כמו לבוש, תסרוקת, חיים פרטיים.

להשתלבות במוסדות הגבריים ולהשלמה עם החתירה לעוצמה יש השפעה רבה על הדחקת רגשות, על קידום תחרותיות המלבה חשדות ופחדים. התוצאה היא שחייהם הפרטיים של גברים רבים עקרים ואפורים. אמנם, "הם מגשימים את החזון הפטריארכלי של הגיבור הבודד במסעותיו הנצחיים בגלות" – אך נותרים ללא תהילה. גברים שפעלו תמיד בהתאם לדרישות התרבותיות נותרים מתוסכלים, תוהים היכן האהבה, היכן הזוהר, העוצמה וההכרה החברתית שהובטחו למצליח. חיי רוב הגברים נעדרים הירואיות.

גברים מתקשים ליצור קשרים רגשיים עם בני מינם (בהשוואה לנשים). רוב קשריהם הרגשיים הם עם נשים. אם מאבק הכוחות אינו מרעיל את הזוגיות, יכול הקשר – נישואים או חיים בצוותא, למשל – לספק לגברים רבים את צורכיהם הרגשיים. חברתם לחיים היא מקור תמיכה ועידוד כמעט תמיד. גברים כאלה, אומרת פרנץ', מאמינים כי הצליחו ליצור קשר אינטימי טוב, אך רק מעטים ביניהם אמנם מסוגלים לכך. רובם אינם מסוגלים במקביל לספק את צורכי האשה שבחייהם, ולהעניק לה אותה מידה של תמיכה והבנה שלהם היא נזקקת. רוב הנשים אינן מקבלות מהגברים מה שהן מעניקות להם. במקום להקשיב, לנסות להבין ולתמוך רגשית – מציעים רוב הגברים, האמונים על שליטה, "לטפל" בבעיה.

פרנץ' מציעה להחליף את עיקרון החתירה לעוצמה בעיקרון ההנאה. היא רואה באושר במובנו העמוק ערך אנושי עליון. האושר יושג, לטענתה, כאשר נשיב לגוף ולטבע את ערכם, כאשר הגוף והנפש לא ייתפסו כיישויות נפרדות ומנוגדות, כאשר ייטשטשו ההבדלים בין תחום הפרט לכלל, וההנאה תהיה לערך מרכזי בחיי הפרט והכלל כאחד, וכאשר האהבה תשוב להיות תמימה.

פרנץ' מדברת על אלטרנטיבה. רבים סוברים בטעות, היא טוענת, שהפמיניזם הוא עוד תנועה פוליטית הדורשת הזדמנות שווה לנשים להשתלב בחברה גברית ולדמות לה. אך זו אינה תפיסתה של פרנץ' את הפמיניזם. הפמיניזם אינו שואף לאפשר לנשים להשתלב בחברה כמות שהיא. מטרתו היא שינוי החברה. פרנץ' מדגישה, איפוא, כי הפילוסופיה הפמיניסטית מציעה אלטרנטיבה ממשית למחשבה הפטריארכלית ולמוסדותיה.

האלטרנטיבה תושג כאשר עיקרון "עליונות" הגבר יוחלף בעיקרון השוויון. סבלן של נשים אינו תוצאה של משטרים כמו קפיטליזם, סוציאליזם או תיעוש. נשים סובלות בכל מקום שסביבתן מקבלת את "עליונות" הגבר ואת "עליונות" האדם על הטבע. האלטרנטיבה למוסר הגברי ההיררכי היא מוסר נשי שיתופי, הנובע מההכרה במרכזיות של הקשרים עם הזולת. האתיקה הנשית מציעה להחליף את בדידותו של האדם בערכים של קשר ואהבה. המוסר הנשי, אומרת פרנץ', נועד לאפשר חיים. החיים הם הטוב העליון: חיי האדם, החיות, הצמחים, חיי הכול.

והערה על התרגום: במקומות שהשוויתי את התרגום למקור נראה לי התרגום הולם בדרך כלל, אם כי פה ושם חסרים קטעים (עמ' 288, למשל). מה שהתרגום חסר לפעמים זו רגישות פוליטית. "שחור" במקור מתורגם לפעמים ל"כושי", ו"צבעוני" או "בעל צבע" במקור מתורגם ל"לא לבן" ("הפער בין התרבות הלבנה לתרבויות שאינן לבנות," עמ' 364. חלוקת העולם ללבנים וללא לבנים משקפת נקודת מבט לבנה).

רחל גיורא

סרט שראיתי

רחל אוסטרוביץ'

תלמה ולואיז

תלמה ולואיז. שני שמות שייזכרו בתודעתנו לא רק כשם של סרט. תלמה ולואיז הן אנחנו. המסע שלהן אינו רק במרחבים התעשייתיים ובמדבריות של ארה"ב, אלא מסע של שחרור פנימי, ואנחנו מזדהות אתו.

יצאתי מן הסרט בהרגשה של התרוממות רוח. ואם לשפוט על־פי מחיאות הכפיים הספונטניות בזמן הסרט, הרי שהקהל התלהב לא פחות ממני.

בעולם עורר הסרט את מבקרי הקולנוע מתרדמתם והקפיץ לא מעט גברים, העיתונות הוצפה במאמרי אהדה לסרט וליוצריו, אך גם במכתבי זעם על מה שנחשב בעיניהם כעידוד לאלימות נגד גברים. בישראל התקבל הסרט בחמימות מצד המבקרים, פרט לכמה גברים שהסרט העלה את חמתם. את הדיון הנרחב שלו זכה הסרט בחו"ל לא ראינו כאן. אפשר שהקהל והמבקרים בישראל לא מצאו את הנקודה היהודית החיונית כל־כך לשם דיון רחב בעיתונות, ואפשר שנושא הנשים עדיין מאיים, עד כי ההתעלמות ממנו היא התשובה ההולמת לכל אותן נשים שנהנו הנאה מופלגת ממנו ומן המגמות שאליהן הוא מוביל.

מסע החופשה של תלמה (ג'ינה דיוויס) ולואיז (סוזן סארנדון) מתחיל כטיול תמים של שתי נשים, והופך למסע אלים שבמהלכו נאנסת אחת הנשים וחברתה באה לעזרתה והורגת את האנס. קשה להאמין שיש מי שצופה בסרט ואינו מסכים שהרצח מוצדק. אבל יחד עם זאת השימוש באלימות של נשים כלפי גברים הוא־הוא שעורר את הזעם. אנו רגילים לראות סרטים שבהם אלימות מופנית כלפי נשים, הן נרצחות או נאנסות – כדי לתת תפקיד מרכזי ל"גיבור", הבלש או בן־הזוג, ללכוד את הרוצחים/אונסים.

פרט לחוגים הפמיניסטיים, מעולם לא עוררו סרטים אלה דיון נרחב באלימות המופגנת כלפי נשים. שלא כמו סרטי פעולה רבים שבהם הרצח מסמל רצח ותו לא, הרי שלא כך המקרה של תלמה ולואיז. הרצח מסמל את לקיחת החירות של נשים להגיב על העוול שנעשה להן לא רק בעלילת הסרט שלפנינו, אלא כתגובה של כעס על עוולות כלפי נשים בחברה המתנהלת בכללי משחק שאינם מקובלים יותר עליהן.

אין זה הסרט הראשון שהאלימות כלפי גברים באה להביע את הכעס המצטבר של נשים, ובמקום להפנימו הן פועלות. סרטה של מרלין גוריס, "שתיקתה של קריסטין מ'", שלא זכה להצלחה מסחרית, היה חלוץ בהצגת יחסי הכוחות נשים־גברים – הקונפליקטים של נשים בחברה פטריארכלית, כללי המשחק וההיגיון הפטריארכלי, ובחן את אפשרויותיהן של נשים להלום בהם, ולשים קץ לשתיקה

לוח מודעות

מרכזי סיוע לקורבנות אונס

איגוד מרכזי לסיוע לנפגעות
תקיפה מינית בישראל
ת.ד. 3117, ת"א 61030 03-242706

תל־אביב	03-234819
חיפה	04-675118
קו חירום	04-660111
ירושלים	02-245554
קו חירום	02-514455
קו חירום בערבית	02-221430
קו אדמיניסטרטיבי (55)	02-514466
רעננה	052-912858
אילת	059-31977
באר־שבע	057-494726

מקלטים לנשים מוכות

חיפה	04-662114
הרצליה	052-551524
ירושלים	02-244092
אשדוד	08-550506
ויצ"ו – קו חירום לנשים מוכות 24 שעות	03-5461133

קו חירום לנפגעות אלימות בחיפה
ת.ד. 3610, חיפה 04-677556

מרכזי נעמ"ת לטיפול ולמניעת אלימות במשפחה

תל־אביב	03-235922
	231675
ירושלים	02-690608
חיפה	04-667613
באר־שבע	057-32443
רמת־גן	03-721490

קבוצות שונות

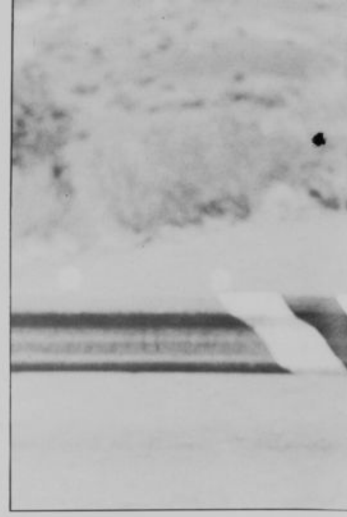
"התנועה הפמיניסטית בישראל"
תל־אביב, בן־יהודה 82 03-234314

"אשה לאשה" – מרכז פמיניסטי
חיפה, ארלוזורוב 88 04-664949

שדולת הנשים בישראל
טל. + פקס. 02-690358
02-637927
ת.ד. 3171, ירושלים 91031
רח' התיבונים 14, רחביה, ירושלים

ל.א. – לחימה באלימות
נגד נשים 052-83856

מרכז ייעוץ לאשה
רח' החלוץ 47, ירושלים 91060
02-534133
רח' ישורון 4, תל־אביב 63457
03-5440260
תרפיה מנקודת מבט פמיניסטית

ג'ינה דייוויס ב"תלמה ולואיז"

ולהפנמת הכעס. כל זה מתאפשר כאשר יש הבנה בין נשים וסולידריות המאפשרת תגובה. הרצח, אם כך, הוא המטפורה של התגובה. נשים לא תשתוקנה יותר – הן הולמות בחזרה. רידלי סקוט, במאי הסרט, והתסריטאית קאלי ח'ורי, הלכו צעד אחד קדימה בהבעת העמדה הפמיניסטית באמצעות סרט מסחרי, סרט פעולה בז'אנר של סרטי הוליווד, שאין שוכחים אותו מיד עם היציאה מאולם הקולנוע.

כל מי שזעם וטען שהסרט נותן לנשים לגיטימציה לקחת אקדחים ולצאת למסעות של הרג גברים, יכול להירגע. זה חודשים מוקרן הסרט ברחבי העולם, ועדיין לא שמענו שנשים מכחידות גברים. לעומת זאת, אנו ממשיכים לקרוא על רצח, על אונס ועל הכאת נשים בקצב שכמותו לא ידענו. ועדיין חוסר ההיגיון של הממסד בטיפול בבעיה ובענישה הוא התופעה השכיחה. לא מפתיע אם כך שלאחר הרצח, כאשר תלמה מציעה ללכת למשטרה, עונה לה לואיז: "הרי מאה אנשים ראו אותך רוקדת אתו. מי יאמין לנו?" החברה הרי עדיין מתלבטת ובוחנת את אמינות האשה במקרי האונס, ועדיין עצם הצגת השאלה בדבר פרובוקציה נותנת לגיטימציה לאנס ולא לקורבן האונס.

אולם הסרט אינו על אונס. הסרט, כדבריו של רידלי סקוט, הוא על בחירה וחופש. ואני הייתי מוסיפה – על הסולידריות של נשים. אין כאן גבר מושיע, ואין הנשים לומדות מגברים או נתמכות על־ידיהם: הן שואבות את הכוח להמשיך ולהשתנות אחת מרעותה. תלמה ולואיז יצרו לנו דגם חדש של רעות נשים, והבחירה שלהן היא לסרב לעולם הגברי ולחוקיו. הן לוקחות את גורלן בידיהן ומוכנות לשלם את המחיר.

חידון

א. מי אמר "הנשים שלנו, מה לעשות, יודעות ללבוש שחור ויודעות ללכת להפגין בצמתים ובכיכרות, אך הן אינן מסוגלות להתאפק ולסגור את הרגליים ואינן מסוגלות להפסיק לפשק. בגלל עובדה מצערת זו אין לנו שלום"?
1. אדולף היטלר
2. סדאם חוסיין
3. מאיר כהנא
4. פרופ' מיכאל הרסגור

ב. מי אמר "אני ביטלתי את מחלקת הנשים. מה רציתם, שיסריחו לנו את הג'קוזי"?
1. הרבי מלובביץ', חב"ד
2. חיים יבין, הטלוויזיה הכללית
3. מאיר כהנא, כך
4. מישקה לפרדון, הפועל חולון

ג. מי אמר "הייתי מעדיף שלא יהיו חברות כנסת אלא רק חברי כנסת, אבל אין מה לעשות, זה מה שיש. לא שואלים אותי על כך"?
1. חיים הרצוג
2. אברהם פלדמן
3. דב שילנסקי
4. מוחמד מיעארי

ד. מי כתב/ה "טוב להציב (את צמח התבלין) בעציץ קטן במטבח, ושם עקרת הבית קוצצת ממנו מפעם לפעם ובוזקת על מה שבוזקת"?
1. עמוס קינן
2. חנה בבלי
3. גאולה כהן
4. ליליאן קורנפלד

ה. מי אמר "אתה מכיר איזה גבר שלא מרים יד מדי פעם על אשתו"?
1. מנחם זילברמן
2. פרופ' מיכאל הרסגור
3. שרגא הרפז
4. עמוס קינן

ו. מי אמר "אלימות הנאשם (באונס אשתו) מכוונת נגד רעייתו בלבד והוא אינו מסוכן לציבור"?
1. האיתוללה חומייני
2. החשמן גלמפ
3. הרב פרדס
4. השופט ברק

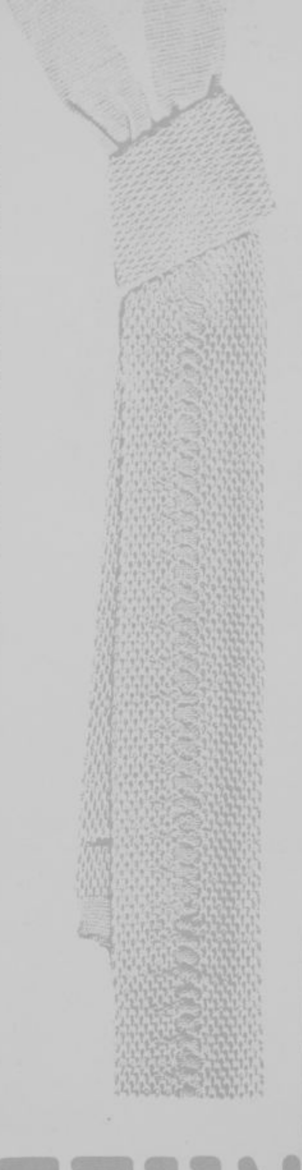
תשובות:

א' 4, ב' 4, ג' 2, ד' 1, ה' 3, ו' 4

חידון ספורטיבי קצר:

מדוע הסכימו עסקני הספורט בישראל לארח את משחקי אליפות אירופה בכדורסל נשים?

תשובה (אמנון אבידן, יו"ר הוועדה המארגנת): "אנחנו מקווים שבהצלחה מן הסוג הזה אנחנו קונים לעצמנו את הזכות לקבל מפיב"א לארגן טורניר הרבה יותר גדול, כלומר, של גברים."

עניבה ורודה

שער מִשֶׁלָּה

הנה ארלן נולדה בפראג ב־1954 ועלתה ארצה ב־68'. בוגרת בצלאל בעיצוב גרפי והאקדמיה של פירנצה בתפאורת תיאטרון. השתלמה בסדנת הדפס "Santa Repparata" בתחריט וליטוגרפיה. ב־1980 תערוכות: ב־St. Luis, במוזיאון ר"ג בית עמנואל, בגלריה "יפו העתיקה", בגלריה "אנטאה" וב־Philadelphia. ב־1988 זכתה בפרס לאיור ע"ש נחום גוטמן.